

Ҳайдаршо ПИРУМШОЕВ

**БОЗСОЗӢ:
СОХТЕМ Ё БОХТЕМ?**

Душанбе-2003

Ҳайдаршо Пирумшоев

**Б О З С О З Ё:
СОХТЕМ Ё БОХТЕМ?**

(Диди муаллиф аз нигоҳи соли 1992)

Душанбе
«Шарқи озод»
2008

УДК 94/99.575.3 (точик)

ББК 72.3+63.3 (2 точик)

П – 56

Муаллиф ба номзади илмҳои таърих,
сарвари маҷмаи таъбу наشري «Шарқи Озод»

МАНЗУРХОН ДОДОХОНОВ

барои саъю кӯмакашон дар наشري китоб
изҳори миннатдорӣ менамояд.

Ҳайдаршо Пирумшоев. Бозсозӣ: сохтем ё бохтем? –
Душанбе, «Шарқи озод», 2008, 112 сах.

Мухаррир **Ҳабибулло Ёров**

Китоб ба ҳаводиси замони «бозсозии горбачёвӣ» (1985 – 1991) ва натиҷаҳои ба «бор» овардаи он дар Тоҷикистон бахшида шудааст. Муаллиф чун муаррих ва шоҳид воқеаҳои давраи шадиди сиёсии арафаи ҷанги шаҳрвандиро, ки ханӯз моҳҳои март ва апрели соли 1992 ба риштаи таҳлил қашида, омодаи ҷоп намуда буд, пешкаши хонандагон мегардонад.

© Ҳайдаршо Пирумшоев, 2008

БА ЧОИ САРСУХАН

Хонандаи гиромӣ, китоби дар даст доштаи Шумо натиҷаи мулоҳизоти камина, муаллифи ин сатрхост, ки аз мушоҳидаи вазъи ниҳоят ҳассоси ҷомеа дар нимаи дуюми солҳои 80 ва ибтидои солҳои 90-уми қарни гузашта ё замони «бозсозӣ»-и гorbачёвӣ дар Ватани азиямон – Тоҷикистон бардоштааст. Муаллиф онро ба сифати силсиламақолаҳо моҳҳои март – апрели соли 1992 таълиф намудаву дар маҷмӯъ ба ҷоп низ пешкаш карда буд. Вале бо тақозои замон он навиштаҳо акнун дар шакли китоб ба дасти хонанда мерасанд.

Дар он воқеияти замон то ҷое, ки ҷумҳури дар остонаи ҷанги шаҳрвандӣ қарор дошта, даргириҳои сиёсӣ ба авҷи аъло расида буданд ва ноумедӣ қалбхоро фишор меовард, мухтасаран қаламдод шудааст.

Давраи ҳадафи таҳлил қарорёфта лаҳзае буд, ки фарзандони нисбатан таърихоғаи миллатро хавфи аз байн рафтани ҷумҳури то рафт бештар ба таҳлуқа андохта, роҳи раҳоиро ҳатто ҳаёлан муайян карда наметавонишанд. Гӯё дер шуда буду таърих барои боз ҳамон ҳукми ноодилонаи ҳазор сол қабл баровардаашро, ки натиҷааш аз байн рафтани давлати пуриктидорӣ тоҷик – Сомониён буд, аз нав тақрор карданист.

Вақте мулоҳизот рӯи қоғаз меомад, ханӯз аз хусуси ба арсаи вучуд омадани нерӯҳои тақдирсоз, ки барои таъсису ташаққули ҳукумати қонунӣ заминаи мусоид тайёр мекарда бошанд, дараке набуд. Аниқтараш, он ҷунбишҳо акнун дар қалби пешқадамтарин ва ҳассостарин аъзоёни ҷомеа шакл мегирифтанд, вале барои амалӣ гаштанашон фурсати мувофиқи ташкилу ташаққули нерӯ ва омилҳои галабаовар лозим буд.

Таърихи тӯлонии умумибашарӣ борҳо ба тақрор собит намудааст, ки барои таъмини ҳар галаба, алалхусус дар инқилоб ва набарди сиёсӣ, чунин омилҳо заруранд:

а) идеологияи боварибахши ба ояндаи нек ҳидояткунанда;

- б) дастгирии бевоситаи кишрҳои асосии иҷтимоии ҷомеа, бартарияти фардӣ;
- в) таъминоти нисбатан зарурӣ аз лиҳози яроқи ҳарб;
- г) пойгаҳи қавии таъминоти гизоӣ дар шароити тӯлонӣ сураат гирифтани мубориза;
- д) ноил гаштан ба дастгирии байналмиллалӣ.

Аз рӯи ин назардошт, қувваҳои ақсулқонунии он замон ба амалиёти фаъоли сиёсӣ гузашта, табиист, ки ба ҳадафи дилхоҳ расида наметавонистанд, вале ниғаҳдошти якпорчагии Ватан – Тоҷикистони акнун ба арсаи истиқлолу эҳёи давлатдорӣ комил пой ниҳодаро зери ҳатари воқеан ҷиддию даҳшатбор қарор дода буданд.

Вале то дарки амиқи лаҳзаи ҷунбиши ниҳой ва тақдирсози халқ, ки аз тарафи фарзандони содиқаш тарҳрезӣ мешуд, ҳоло фосилаи номуайяне мавҷуд буд. Ҷунин фосила дар байни эҳсоси ботинӣ ва диди амалии ҷунбиши умедбахш низ вучуд дошт. Ҳанӯз он ҳақиқатеро, ки баъди чанде иддае аз ватандӯстони асил масъулияти роҳбарии мардумро ба зимма гирифта, омилҳои зарурии галабаро таъмин ва раванди ҳаводисро ба маҷрои қонунии давлатдорӣ пеш хоҳанд бурд, касе эҳсос карда наметавонист. То Иҷлосияи тақдирсози XVI Шӯрои Олӣ, интиҳоби Раиси он органи олии қонунбарор ва сарвари қонунии мамлакат, депутати нисбатан ҷавону умедбахш – Эмомалӣ Раҳмон (моҳи ноябр) ҳоло қариб ним сол масофа буд. Он вақт касе наметавонист, ки маҳз бо туфайли заҳмати муттасили ин роҳбари бо тамоми мафҳумаш халқӣ, ҷумҳурӣ аз даҳшати ҷанги ҳамватании зиёда аз 5 сол идомаёфта баромада, пурра ба маҷрои воқеан солими созандагии ба талаботи меъёрҳои ба давлати демократӣ, ҳуқуқбунёд ва дунявӣ ҷавобгӯ ворид мегардад.

Бале, ҳамаи ин ва боз бисёр ҷорабиниҳои дигари содиқонаи ватанхоҳӣ, барномаи расмӣ нақшаи дурнамоӣ пешравии бемайлони ҷумҳуриро таъминкунанда, ки аз тарафи Президенти мамлакат тарҳрезӣ шу-

да бошанд, ҳоло ба амри амалии таърих нагузашта буданд. Албатта, баъди ворид гаштан ба воқеъияти замон ва рӯшди он, мушкилию дастовардҳо то андозае дар адабиёти илмӣ таҳлили худро ёфтаанд, вале таҳқиқи воқеан бунёдии таърихи он раванди тақдирсоз, ки ширкати дастчамъонаи олимонро тақозо дорад, ҳоло дар пеш аст.

Чи тавре аз огози ин пешгуфтор хонандаи хассос пай бурд, ҳадафи муаллиф нисбатан маҳдуд буда, фақат аз таҳлили хеле сатҳии натиҷаи бозсозӣ, раванди воқеаҳои сиёсии дар огози ба мустақилият соҳиб шудани Ҷумҳурии Тоҷикистон иборат аст. Ин таҳлил ба даврае рост омадаст, ки суръат гирифтани даргириҳои сиёсӣ ханӯз идома дошта, пешгӯии амиқи натиҷаи онҳо аз диди кадом донишманди ҷомеашиносе, ки набошад, номумкин буд.

Пӯшида нест, ки аз рӯи анъанаи маъмули тадқиқоти илмӣ, таҳлили таърихӣ баъди ба натиҷаи ниҳой расидани ҳодисаҳо ё гардишҳои тақдирсозии ҷомеа имконияти мантиқӣ пайдо мекунад. Вале камина то ҷое фаҳмиши касбиям имкон меод, дар ҳолате ки аз сиёсат ҷудо кардану ба ҳукми таърих гузоштани воқеаҳо хеле мушкил буд, ба таҳлили воқеъияти замон даст задам. Шояд имрӯз баъзе аз ҳулосаҳои дар китоб ҷойдошта таҳрирталаб бошанд, вале диди умумумии муаллиф бетағйир мондааст.

Ҳангоми шиносӣ бо пешгуфтор, табиист, хонанда сабаби дар давраи тӯлонӣ рӯи ҷоп надидани китобро фаҳмидан меҷӯяд. Бояд кайд кард, ки он ҳам нишондихандаи ҷузъиест аз воқеъияти вазъи замон.

Камина дастнависро, ки рӯзҳои охири моҳи апрели соли 1992 анҷом ёфта буд, ба дӯстам, яке аз олимони ҷамъиятшинос, журналисти соҳибравия, депутати Шӯрои Олӣ, сармуҳаррири рӯзномаи «Садои мардум», Муродуллои Шерализод барои ҷоп пешниҳод кардам. Баъди ду рӯзи шиносӣ бо матн, сармуҳаррир изҳори қаноатмандӣ намуда, чунин ҳулосаеро иброз дошт, ки

бо андак ором шудани вазъи пойтахт (он рӯзҳои гирдиҳамоиҳои бардавоми қувваҳои муҳолиф дар майдонҳои «Шаҳидон»-у «Озодӣ» идома дошт) онро дар чанд шумораи рӯзнома албатта, ба таъб мерасонад. Ҳоло бояд матро аз мошини хатнависӣ гузаронд, ки хуруфчинон аз рӯи дастхат онро беҳато тайёр карда наметавонанд.

Камина мушкилоти идораи рӯзномаро дар ин кор хис карда, тайёр намудани чопи мошини матро худам ба зимма гирифтам. Он вақт ба гӯшаи хотирам ҳам омада наметавонист, ки воҳӯрию сӯхбатамон охири дидорбинии камина бо он марди шариф будааст. Вале хазорон афсӯс! Баъди се рӯз (5 май) аз тариқи ахбори шабонаи телевизионӣ хабари дар бинои Шӯрои Олӣ ҳадафи тири ким кадом душмани малъуни миллат гаштани Муродуллоро шунидам. Чанд лаҳзае моту махбут монда, намедонистам газабамро нисбати чунин қотилону разилони зархарид чи навъ ифода кунам. Ин ҳодисаи нангин худ бонги охирини изтиробе буд аз огози ҷанги ҳамватанӣ дарак диҳанда.

Баъди чанд рӯзи аз чопи мошинӣ гузарондан, бо маслиҳати пешакӣ навиштаҳоямро ба сармуҳаррири рӯзномаи Ҳизби Коммунистӣ «Нидои ранҷбар» рӯзноманигори намоёни тоҷик Ҳабибулло Ёров пешниҳод намудам. Ин ба даврае рост омад, ки даргириҳои сиёсии ба ҳадди ҷанги шаҳрвандӣ расида, чопи муттасили рӯзномаҳоро низ ҷиддан ҳалалдор намуда буданд. Дар чунин маврид ахбору мақолотеро, ки ба инъикоси раванди воқеаҳо бахшида, шуда аз диди ҳайати таҳририяи рӯзномаҳои равияи мухталифдошта, аввалдараҷа ҳисоб меёфтанд, таъҷилан ба таъб расондан лозим меомад. Ин барои рӯзномаи «Нидои ранҷбар» низ истисно буда наметавонист. Аз ин лиҳоз муҳаррир чопи навиштаҳои каминаро мавқуф мегузошт.

Ҳамин тариқ моҳҳо паси ҳам мегузаштанду имкони чоп ҳам то рафт гӯё мушкилтар мешуд. Камина низ баъди ду-се сол аз баҳри ин талош баромадам. Ҳатто

навиштаҳоямро, ки дар идораи рӯзнома буданду бо сармухаррир низ борҳо вохӯрии расмию гайрирасмии дӯстона доштем, чандин мақолаҳоямро дар рӯзномааш ба таъб расонида будам, вале мавҷудияти китоби таълифшуда (гарчи нусхаи дигараш дар бойгонии шахсиам маҳфуз буд), гӯё аз хотир зудуда шуда буд. Ҳамин тариқ аз байн 14 сол гузашт...

Тахмин миёнаҳои моҳи майи соли 2006, бегоҳӣ Ҳабибулло Ёров бо камина тамос гирифта, ба ёд оварданд, ки дар дафтари кориашон то кунун маводи 14 сол қаблан ба чоп тайёр намудаамро нигоҳ медоранд ва мехоҳанд дар ин бора маслиҳати ҷиддие дошта бошем. Ҳангоми вохӯрӣ, фаҳмидам, ки дӯстам Ҳабибулло аз бехатариам хавф бурда, он замон навиштаҳоямро дар рӯзнома чоп накардааст. Сипас маслиҳат доданд, ки акнун вақти ба дасти хонанда расонданиашон расидааст, вале онҳо диду таҳрири навро талаб мекунанд.

Муддате хомӯш монда, он солҳои дахшатборро ба хотир овардаму гуфтам: - не бародар, онҳо бояд бетағйир ба дасти хонанда расанд. Ислоҳу таҳрир фазои воқеии он замони ҳассосро дода наметавонад. Аз тарафи дигар дар ин давраи тӯлонии сипаришуда, фаҳмиши таърихии камина бетағйир мондааст. Матни навиштаамро дар ҳамон шакл қариб фаромӯш кардам, бигузор дар қатори дигар хонандагон бо он чи, ки 14 сол қабл рӯи қоғаз овардам аз нав шинос шавам.

Моҳи июни соли 2006 рақами 1-2 «Нидои ранҷбар» ба дастам расид. Дарёфтам, ки наشري он оғоз ёфтааст. Дар сарсухани хеле кӯтоҳи муҳаррир омадааст:

«...Профессор Ҳайдаршо Пирумшоев ханӯз соли 1992 назари хешро оиди таҳаввулот дар ҷомеа дар китоби худ бо номи «Бозсозӣ: сохтем ё бохтем?» ибраз намудааст.

Асари мазкур то ба ҳол ҷоерӯи чодро надидааст. Муаллиф онро ханӯз соли 1994 (сахв шудааст, Соли 1992. – Ҳ.П.) ба идораи рӯзномаи «Нидои ранҷбар» пешниҳод намуда буд. Редаксия низ онро таи ин муддат

пешкаши хонандагон нагардондааст, албатта ба андешаи он ки муаллиф бо мурури замон ба навиштаҳояш шояд тахриру тағйироте медарорад. Вале солҳо гузаштанду муаллиф низ аз асари худ дигар ёдовар нагардид.

Чанде қабл, зимни як сӯхбат «Бозсозӣ; сохтем ё бохтем?»-ро ёдрас намудем ва чунин посухе гирифтём: «Ба гумон ман ба навиштаҳоям тағйирот дарорам, зеро таърих тахрифро намеписандад. Вале як бори дигар онро хонданам мумкин, то бифаҳмам, ки аз нигоҳи имрӯз назари он замони банда чӣ ҳақиқату чӣ костагӣе дошт...»

Ба олими «якрав» мо ҳам дигар асарашро барои мутолиа барнагардондем. Эшон бигузор онро дар катори хонандагони рӯзнома мутолиа намоянд!

Идораи «Н.Р.»

(«Нидои ранҷбар».-№1-2.-Июни 2006.С.5).

Огози чоп дар эҳсоси камина суоли рӯзмарра будан ё набудани навиштаҳоямро бавучуд овард. Вале тавачҷӯҳи баланди хонандагон ва эҳсоси он, ки иддае ханӯз аз вазъи фоҷиабори охири солҳои 80 – нимаи аввали солҳои 90 асри гузашта сабақи чиддӣе набардоштаанд, зарурати онро собит сохт. Фақат тӯл кашидани чопи пурраи матни китоб, ки аз сабаби мушкилоти молиявӣ, теъдоди кам ва номуттасилии нашри рӯзнома, ки қариб ду сол (аз моҳи июни соли 2006 то апрели соли 2008) идома ёфт, мутолиаи хонандагонро ҳалалдор мекард. Иддае аз мухлисон бевосита аз сабаби дастрас нашудани рӯзнома қисмҳои чопшудаи онро нусхабардорӣ мекарданд. Аз ин лиҳоз эҳсоси набзи замон ва хоҳиши хонандагон муаллифро ба нашри китоби мазкур водор сохт. Дар он ба ҷуз ин пешгуфтори иловашуда дигар чизе тағйир наёфтааст. Матни 16 сол қабл ба чоп пешниҳогкардида, дар тахрири Ҳабибулло Ёров бетағйир нигоҳ дошта шудааст.

Албатта, бо мурури гузаштани вақт ва он тағйиротҳои умедбахшу чиддӣе, ки куллан дар тамоми самтҳои ҳаёти ҷомеа ҷараён гирифтаанд, воқеаҳои

қаблӣ ё таърихӣ ба диди нав ниёз доранд. Ин аз худи талаботи таърихнигорӣ сар мезанад. Вале камина мехостам, ки ҳарчанд баёни ҳақиқати мутлақи барои ҳама як хел қабулшаванда вучуд надорад, муайян намудани дараҷаи таҳлили воқеъии замон, хусну кубхи навиштаҳоямро ба хонандаи ҳақшинос ҳавола намоям.

Дар хотима ба ёд овардани чунин меъёри таърихнигориро зарур мешуморам. Муаррихи асил дар ҳама ҳолат бояд дар доираи як мизон, як талабот – риояи бемайлони принсипи ҳақиқатнигории таърихӣ – историзм, фаъолият дошта бошад. Камина низ аз ин шарти касбӣ фосила начустаам.

ШИКАСТАНРО ТАВОНАД ГАРЧИ ТИФЛЕ, ВАЛЕКИН СОХТАН КОРЕСТ МУШКИЛ

Бӯҳрони иқтисодӣ ва сиёсии сар то сари собиқ мамлакати бузурги Шӯрохоро фаро гирифта, гарчи ба мустақилияти воқеии ҷумҳуриҳои ба он он шомилбуда оварда расонда бошад ҳам, ханӯз на фақат сушт нашудааст, балки ба ҳамаи кӯшишҳои пешқадамтарини намояндагони илму фарҳанг, бехтарин мутахассисони соҳаҳои гуногуни хоҷагии халқ нигоҳ накарда, то рафт зиёдтар суръат мегирад. Чунин менамояд, ки ихтилофҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва миллию мазҳабӣ ҷомеаро ба сӯи воқеаҳои хеле ваҳмангез, ба сӯи гирдоби фалокат мекашанд. Оқилтарин аз фардони замон гуфта наметавонанд, ки пагоҳ ба кадом варта дучор хоҳем омад.

Он ваъдаю пешгӯиҳои, ки ашхосе аз номи халқ ва гӯё барои бехтар намудани рӯзгори он пешниҳод мекунад, аксаран пуч мебароянд ва рафтори эшон гувоҳи он аст, ки гайри мансабталошӣ нияти дигаре надоранд. Албатта, дар ин боб ҳамаро мансабталош гуфта хатост ва мо низ аз ин ақида канорагирӣ мекунем. Вале бисёр мехостем, ки ашхоси манфиати халқро химоякунанда нисбат ба мансабхоҳон зиёдтар бошанд.

То ба имрӯз аз ибтидои бозсозӣ муддате гузаштааст нисбатан тулонӣ ва он бешубҳа бояд имкон меод халқ меваҳои ширини ин иқдоми дар назар басо некро мечашад. Вале, хайхот...!

Дар ин солҳо аз ҷиҳати таъминоти моддии хамватанон на фақат қадаме пештар гузошта нашуд, инчунин иқтисодии иқтисодие, ки насли калонсол бо ивази ҷонбозиҳо ба он соҳиб шуда буд, аз даст рафт. Ин дар мамлакате рӯй дод, ки харобкорҳои Ҷанги Бузурги Ватаниро дар муддати 4,5 сол тамоман бартараф кардааст ва ин мамлакат қисми асосии таъминоти моддиро техникаии бисёр давлатҳоро то солҳои наздик ба ўҳда гирифта буд. Тамоми дунёи бенавоён ба ӯ бо чашми умед менигарист.

Акнун, ки бо кӯшиши гурӯҳе бурдборихои 70 солаи Ҳокимияти Шӯроҳо ба гӯшаи фаромӯшӣ хавола карда мешавад, табиист, ки зарурати дарки воқеъбинонаи сабабҳои ин гардишӣ то алҳол номақбули афкори чамъиятӣ ба миён меояд. Бехуда нест, ки дар матбуоти даврӣ ва дигар воситаҳои ахбори умум ин яке аз саволҳои марказӣ қарор ёфтааст. Сафи ашхоси нисбати ин масъала марокзохиркунанда торафт меафзояд ва пешниҳодоти ақидаҳои мухталиф низ ба чунин суръат пеш меравад. Яке онро дар нодуруст будани кулли он ақидаҳое, ки бо номи «бозсозӣ» дар мамлакат маълуманд мебинанд. Дигаре дар тайёр набуданамон барои демократия, сеюмӣ коммунистонро айбдор менамояд, чорумӣ гуноҳро ба сари Сталин заданист, панҷумӣ айбро ба идеологияи марксистию ленинӣ бор карданист ва аз ин рӯ, таълимоти инқилобии онҳоро зери танқид мегирад. Аз ин ҷиҳат Инқилоби Октябр ва он дигаргунсозихое, ки то давраҳои наздик бо ифтихор бо номи ӯ алоқаманд карда мешуданд, аз тарафи ашхосе на фақат дурӯғи маҳз, инчунин фочиаи мудхиши зидди чараёни қонунии таърих ҳисоб карда мешаванд ва гайраю ҳоказо. Хулоса, имрӯз мо бемори сахтеро мемонем, ки сабаби касалиашро дар ин ё он беэҳтиётӣ мебинанд ва худро гаштаю баргашта сарзаниш мекунад, ки агар ин ё он амали ноҷои ӯ намешуд, (гармтар мепӯшид, оби хунук намехӯрд, аз болои хокистар намегузашт ё барои коре аз касе дуои бад намегирифт) шояд ба ин аҳвол гирифтор намешуд. Ин гуна бемор, ҳама гуна до-рую давое, ки ҳар кас тавсия мекунад, хоҳ табиби ҳозик бошад, хоҳ фолбин ё дуохони фиребгар бовар мекунад ва барои начоти худ аз истифодаи чизе рӯй наметобад. Умеди зиндагӣ ӯро намегузорад аз ҳамаи усули тавсияшуда сарфи назар намояд. Дард бошад, торафт шиддат мегирад...

Аз ин рӯ, аз танқиду сангпартоиҳо ба гузашта мумкин дили чанде муваққатан таскин гирад ҳам, вазъият тағйир намеёбад. Ба гайр аз ин, сафи онҳое, ки дар иб-

тидои бозсозӣ ба болоравии иқтисодӣ ва беҳтар гардидани ҳаёти иҷтимоӣ боварӣ доштанд, торафт кам мешавад. Барои баъзеҳо, ки ба гайр аз ваъдаю сиёсатбозӣ дигар чизе намеёбанд ва аз торафт бадтар касодшавии иқтисодиёту бесарусомониҳои зиндагӣ тамоман дилбазан гаштаанд, гузаштаи наздик мисли як биҳишти аздастрафта ба назар мерасад. Дар ҳақиқат, ҳарчанд ҷонибдорони тадбирҳои имрӯза зӯр назананд ҳам, он чизеро, ки дирӯз сиёҳ карданашон мушкилиёе надошт, имрӯз онҳо бо ҳазор далел исбот карда наметавонанд, чунки исботи онро мақоли халқии «шунидан кай бувад монанди дидан» додааст.

Бо вучуди ин вазъи зиндагии кунунӣ низ ба мо ҳуқуқу кафолат намедихад, ки боз ҳамон биниши анъанавиро давом диҳем. Яъне ба ҳамаи он чизи дар ҷамъият гайримуқаррарие, ки пайдо шудааст, бо ҳисси нобоварона ва бадбинона нигоҳ кунем.

Босозӣ аз рӯи мафҳуму вазифааш мебоист дар асоси ҷорӣ намудани демократияи ҳақиқӣ, инкишофи пуравчи тамоми соҳаҳои халқи мамлакатро таъмин мекард. Машинаи идоракунии бюрократӣ ва саҳт мутамарказонидашудаи ҳизбӣ, ки дар давраҳои экстремалии ҳаёти мамлакат (дар солҳои ҷанги граждани, Ҷанги Бузурги Ватанӣ, давраҳои барқароркунии хоҷагии халқ ва гайра) барои сафарбаркунии қувваҳои меҳнатӣ ва эҷоду эъҷозкори ҷамъият лозим буд, дар солҳои охишти сабаби аз моликияти натиҷаи ниҳии меҳнат дур ва дилхунук гаштани истехсолкунандагон - офарандагони тамоми неъматҳои моддӣ гашта буд. Бинобар зарурияти ба талаби замон мувофиқ намудани сохтори сиёсӣ маъмурии мамлакат то рафт зиёдтар эҳсос мешуд. Маҳз чунин амали хайр, яъне ба демократияи ҳақиқӣ, ки дар он озодии ҳизбу ҷамъиятҳои сиёсӣ, гуногунмоликиятӣ бояд таъмин карда мешуд, роҳ кушодан, иттиҳоди ҷумхуриҳоро ба давлати ҳақиқатан иттифоқие, ки ба худмуайянкунӣ ва ваҳдати ихтиёрии халқҳо асос ёфта бошад, табдил додан, ба прогресси ҳақиқӣ ноил гаштан-

ро фароҳам меовард. Аз ин сабаб бозсозӣ иқдومه буд хеле нек, нақшае буд хеле бузург ва ниҳоят прогрессивӣ. Беҳуда нест, ки халқ ин нақшаро бо хушнудӣ пазируфт, онро давоми инқилоб номид ва бо як хисси махсус ташаббускори он Котиби Генералии Ҳизби Коммунистии Иттифоқи Шӯравӣ М. С. Горбачёвро дастгирӣ кард.

Бале, хамин тавр буд...

Мутаассифона, сол аз паси сол мегузашту аз беҳбудӣ дараке набуд, гайричашмдошт рӯз аз рӯз бадшавии вазъи иқтисодӣ, яъне пастшавии истехсолот, камшавии молҳои ниёзи мардум, футури идеологӣ, чаллобию мардумфиребӣ авҷ мегирифт. Ҳукумат ва хизб торафт аз ўҳдаи нигоҳ доштани фишангҳои мудофияи иҷтимоии раиятҳои қаламрави худ камтар мебаромадагӣ шуданд. Ин нуксҳои ҷамъиятро харобкунанда, сабаби асосии дар назди аҳли меҳнат, зиёиёни солимфикр мазмуни аввалаи худро гум кардани бозсозӣ гардиданд.

Дар ҳақиқат баҳои мусбат ё манфӣ гирифтани дигаргунсозихои таърихӣ ба манфиатбахш будан ё набудани онҳо ба халқ вобаста аст. Алҳол манфиатбахш набудани роҳи пешгирифтаи «прораб»-и бозсозӣ ва командаи ӯ, ки мутаассифона, тез-тез иваз мешуд, яқин гашта буд.

Ду соли охири амалиёти зери ниқоби бозсозӣ гузаронда шуда нишон дод, ки ин раванд аз иқдоми созанда ва офаранда ба қувваи харобкунанда табдил ёфтааст. Кор ба дараҷае расид, ки масъалаҳои беҳбудии ҳаёти омма аз рӯи зарурияти ҳалли худ ба қатори масъалаҳои панҷуму шашумдараҷа фуруварда шуданд. Дар зери фишори бо ном қувваҳои демократӣ ба мадди аввал шикастани сохтори идоракунии сиёсӣ ва маъмурӣ баромад. Хонандаи мӯхтарам шояд нагз дар хотир дошта бошад, ки дар аввали маъракаи бозсозӣ чунин даъвату шиорҳои барои ҳама гӯшнавозу муқаддас монанди «Ҳар чӣ зиёдтар демократия», «Ҳар чӣ зиёдтар сотсиализм», «Ошкорбаёнӣ», «Плюрализми ақидаҳо», «Тезонидани

суръати истехсолот», «Дар маркази диққат - инсон » ва гайра пешниҳод карда шуда буданд. Бо мурури замон, аз сабаби ноӯҳдабароии роҳбарони бозсозӣ, ки механизми амалӣ гардонидани ин мафҳумҳоро қор карда на-тавонистанд, онҳо таровати ҷамъиятии худро гум мекарданд ва гайб мезаданд. Акнун ба ҷои онҳо шиору даъватҳои «Бозори сотсиалистӣ», «Истехсоли бозаргонӣ», «Моликияти хусусигардонӣ», «Ғайридавлатигардонии воситаҳои истехсолот» ва гайра мафҳумҳои барои ҳалқи меҳнаткаш то дараҷае бегона ва зиёновар, аммо барои гурӯҳе аз қорчаллонҳо хеле дилхоҳу нафъпазир пайдо шуданд. Акнун митингбозӣ, ҳаёҳӯи мансабталошӣ, қонуншиканию дасисабозихои миллию хизбию мазҳабӣ ҳамчун ҳодисаҳои муқаррарӣ нафақат баъзе сиёсатмадоронро ба ташвиш намеоварданд, баръакс ба онҳо дар муборизаи сиёсӣ рӯҳ мебахшиданд. Дар навбати худ ин муборизон барои зиёдтар аланга гирондани зиддиятҳои рӯзафзун аз ҳеч чиз рӯй намегардондагӣ шуданд. Худуди ҳаёҳую гирудорҳои сиёсӣ аз бинои парламент ба кӯчаю хиёбонҳои марказӣ ва аз он ба хатҳои сарҳади баъзе ҷумҳуриҳои то кунун бародар гузашт. Характери зиддиятҳо, усулҳои ҳалли онҳо низ тағйир меёфт. Дар он ҷое, ки суҳан таъсир на-дошт, мушт истифода бурда мешуд ва аз он ба яроқи мукамалтар гузаштан як қадам монда буд. Аз очизии ҳукумати марказӣ, ки ҳалли ҳамаи ин зиддиятро ба худ и зидбудাগон ҳавола карда буд, истифода бурда, қувваҳои тарафайн аз монеаи охирин ҳам гузаштанд ва задухӯрдҳои ярокноки сарҳадию милли сар шуд. Дар он то имрӯз ҳазорон бегуноҳон қурбон шудаанд ва ҷунин амали манфуру номақбул то рафт бештар суръат мегирад. Ба ин боз садҳо ҳазор бемуҳофизоне, ки қурбони дастаҳои гонатгарону, авбошон, қаллобону ҷаллодон ва дигар унсурҳои ба диктатураи кӯча мансуббударо ҳамроҳ кунем, сафи қурбоншудагон даҳчанд меафзояд. Ба замми ин агар тарсу ҳарос ва нобоварӣ ба фардоро, ки миллионҳо одамони оддиро фаро гирифтааст, сарфи

назар накунем, он гоҳ бо боварии том гуфта метавонем, ки ба гайр аз истиқлолияти ҳақиқии миллиро соҳиб шудани чумхуриҳо, ки ҳоло натиҷаи он ҳам маълум нест (ба он мазмун, ки оё баъзе чумхуриҳо метавонанд, ки истиқлолияти пурраи иқтисодӣ ва сиёсии худро таъмин кунанд. Ин албатта, ба чидду чаҳди сарварон ва кӯшиши нерӯҳои сиёсӣ вобаста аст), босозӣ то ба имрӯз чизи барои халқ ғоидабахше намодааст.

Гурӯҳе аз сиёсатмандорони ҷадид қувваи бузурги офарандагии халқро фақат барои шикастани структураи сиёсӣ, маъмури ва иқтисодии мамлакат сарф карданианд. Суръати шикастан аз сохтан дида хеле пеш рафтааст ва алҳол масофаи байни онҳо торафт меафзояд. Ҷанобони ташаббускор ҳатто тасаввур карда наметавонанд, ки худ дар зери ин вайронаҳо қурбон хоханд шуд.

Маҳз сиёсатбозию қонуншиканӣ сабаби асосии пастравии истехсолот гашт. Усулҳои нави муомилот ва савдои мол хавасмандии истехсолкунандагонро торафт суст мекунад. Маҳсулоти ниёзи одамон то ба дасти истеъмолкунанда расидан асосан аз дасти онҳое мегузарад, ки пеш аз бозсозӣ бо истилоҳи «чаллоб» маълум буданду дар давоми бозсозӣ «корчаллон» ё «бизнесмен» ном гирифтанд. Дар натиҷа корхонаю дӯконҳои савдоии бо ном «муштарақ»-у «коперативӣ» чун занбурӯғҳои баъди борон аз хок баромада, моли тайёри дар корхонаҳои давлатӣ истехсолшударо мунтазам ба ихтиёри худ мегиранд. Яъне ин гурӯҳҳо дар байни корхонаҳои давлатӣ ва харидорон мақоми тақсимотчии маҳсулоти истехсолшударо иҷро карда, ғоидаи асосиро аз худ мекунанд. Аз ин ҳисоб капиталгункунӣ ибтидоӣ идома меёбад. Капитали гункардаи ин гурӯҳ на ба васеъшавии истехсолот ё тақрористехсолкунӣ, балки фақат барои харидани молҳои сермасриф сарф мешавад ва ин сабаби тезондани бозори чаллобон мегардад. Ҳамин тариқ чаллобию ҳанноти, мардумфиребӣ ва авҷи даромади муфт савдои давлатиро то рафт танг мекунад. Ин гурӯҳ мисли касалии саратон то рафт дар ҷамъият

зиёдтар реша давонда, хатто кувваҳои муҳофизатии худро аз ҳисоби ришвадихӣ, истифодаи муштзӯрони кӯчагӣ ва ғайра мустаҳкам ва мукамал менамояд. Ҳамаи ин амали ҷиноиро ба мо содалавҳона чун истехсолоти капиталистӣ пешниҳод менамоянду мо ба иқтисодиёти бозоргонӣ ба таври худ ворид шуданием. Бозор бошад, холист. Дар он на фақат имконияти интихоб кардан нест, инчунин оддитарин маводи зарурии рӯзгорро низ пайдо карда наметавонем.

Ҳамин тариқ бозсозӣ, аниқтараш ноӯҳдабароии роҳбарони он моро ба кӯчаи сарбастае овардааст, ки аз он роҳи халосӣ намеёбем. Нақшаҳои пешниҳодкардаи иқтисоддононамон, ки аксар аз воқеияти ҳаёти дур буда, фақат ба бозор ҳамчун ба халқ аз гарқшаи нигоҳдоранда ишора мекунанд ва халқ низ як дараҷа маънаи онро баъди озод эълон шудани нарх ҷашидааст, қобили дастгирӣ нагаштаанд. Ягона роҳе, ки мондааст, ин алоқаи истехсоли хеле харобшуда, вале то охир қанданашудаи байни ҷумҳуриҳои нигоҳ доштан мебошад. Беҳуда нест, ки имрӯз ҷумҳурии мо мисли дигар ҷумҳуриҳои бародари мустақилу камбағал аз дунболи Россия худро кашола карда меравад. Харобшавии хочагии халқ бошад, идома дорад.

Ҳузновар он аст, ки ҳама дар атроф харобкору душман меқобанд. Гурӯҳе зӯр зада, бовар мекунонад, ки душманро қайҳо ёфтааст. Ин душман ба ақидаи онҳо хизби коммунист мебошад. Аз ин рӯ, ҳамаи гуноҳи пешина ва баъдинаро ба сари ӯ мезананд. Аҷибаш он аст, ки ашхоси хизбро ҳадафи ҳуҷум қарордода худро демократ эълон кардааст. Ҳоло ягона нишонаи ба демократия мансуб будан ҳам ба пиндошти ин гурӯҳ коммунистонро баҳудаю беҳуда зерин тозиёнаи танқид гирифтанд аст, на барномаи иқтисодӣ ва концепсияи муайяни сиёсӣ идеологӣ. Аз пешниҳоди барномаи иқтисодӣ худро бо он халос қарданианд, ки гӯё бозор ё гузаштан ба иқтисоди бозоргонӣ ҳамаро ҳал мекарда бошад. Барномаи сиёсиашон низ хеле кӯтоҳ: - тамоми гуноҳи пастра-

вии истехсолоти давраи бозсозӣ, камбудихои давраи идоракунии бюрократию тоталитарӣ, инчунин дигар камбудихои чузъӣ, ки аз тарафи шахсони алоҳида содир шудаанд ва гайра «норасогихои чаъмияти сотсиалистӣ»-ро аз рӯзҳои аввали ҳокимияти советӣ ёфта ё бофта ба сари комунистон зада, илоче карда чилави ҳокимиятро ба дасти худ гирифтаганд.

Гарчанде чанобон демократҳо мақоли халқии «кор бе камбудӣ намешавад»-ро нагз донанд ҳам, даст ба сина зада, ба таърихи гузашта «роҳҳои беҳтар»-ро тавсия менамоянд. Ба ҳар ҳол барои гузаштагон нақшаи алтернативӣ пешниҳод кардан осонтару беҳавфтар аст. Табиист, ки бар хилофи масъулияти тарҳрезии нақшаи созандагии оянда, дар ин амал хато намекунд.

Ин қабил демократҳо ба таърихи баъдиинқилобӣ фақат бо айнаки сиёҳ менигаранд. Аз он дигаргунсозихои дар миқёси умумииттифоқӣ рӯйдода, худро беҳабар вонамуд мекунанд. Онҳо чунин ҳақиқати таърихию ҳеч ба забон оварданӣ нестанд, ки иқтисодиёти Россия дар охири асри гузашта ва ибтидои асри нав (охири асри XIX ва ибтидои асри XX. Шарҳи редаксия) дар байни давлатҳои капиталистӣ аз ҳама заифтар буд. Ҳамин заифӣ ӯро пойбанди иқтисодии давлатҳои калони капиталистӣ гардонда буд. Маҳз Инқилоби Октябр ба ӯ мустақилияти иқтисодӣ бахшид. Маҳз Инқилоби Октябр сабаби пайдоиши ҷумҳуриҳои пурра ҳам набошад, ниммустақили миллӣ гардид. Маҳз натиҷаи Инқилоби Октябр буд, ки империяи Россияи қафомондаро ба Иттиҳоди Бузурги ҷумҳуриҳо табдил дод ва аз рӯи қудрати (потенсиали) иқтисодӣ, дар як муддати кӯтоҳ ба қатори давлатҳои пурқувваттарини дунё баровард. Магар натиҷаи ҳамин инқилоб набуд, ки ягон масъалаи муҳими умумибашарӣ бе иштироки ин давлати тавоно намегузашт?

-Имрӯзҳо ашхосе, ки аз сустию фаношавии ин собиқиттиҳоди бузург ҳарф мезананд ва қонунияти ин фаношавиро исбот карданӣ шуда, айбро ба гардани комму-

нистон бор мекунанд, магар ёд надоранд, ки аз охири солҳои 40 то миёни солҳои 80-ум (асри гузашта. Шарҳи редакция) ин давлат пушту паноҳи халқҳои аз мустамлика раҳошаванда буд? Магар иқтисодии ин давлати бузург набуд, ки дахҳо мамлакатҳои Осиёю Африқо ва Америкаи латиниро дар давраи муборизаашон барои истиклолият аз блокадаи иқтисодии мустамликадорон раҳо мекард? Онҳоро аз озуқа, техникаи кишоварзӣ, ёрии тиббӣ ва дар мавриди лозимӣ барои муҳофизати истиклолият аз техникаи харбӣ таъмин менамуд?

Акнун бо шарофати «хирадмандӣ»-и пешвоёни бозсозӣ ва ташаббуси демократҳои навбаромад аҳолии ҷумҳуриҳои мустақили ин собиқ давлати бузург мӯхтоҷи ёрии гуманитарии на танҳо давлатҳои нисбатан пурқувват, инчунин давлатҳои базур худашонро таъминкунанда гардидааст. Қабул намудани садакаи ночизи онҳо нафақат ба иззати нафсамон намерасад, инчунин барои бо ҳисси ифтихор аз тариқи телевизион ва матбуот гадо шудани худро тарғиб кардан илҳом мебахшанд.

Ягона чизи тасаллобахше, ки ба ивази ҳамаи ин гирудорҳои сиёсӣ ва харобихои иқтисодӣ насибамон гаштааст, ин истиклолияти ҷумҳуриест. Вале набояд фаромӯш кард, ки ин мустақилияти бадастомада низ пеш аз ҳама натиҷаи ҳамон Инқилоби Октябр аст, ки чанобони демократ табаддулоти тасодуфиаш меноманд. Дуруст аст, ки дар тӯли ин 70 соли баъди Инқилоб қурбониҳои зиёди беасос низ кам набуд, ки таърих ва халқ онро фаромӯш нахоҳанд кард. Ҳамаи инро аз рӯи адолат бояд омӯхт ва исбот бояд кард, ки кадоме аз ин қурбониҳо бо амру зарурияти замон, кадоме аз онҳо бо гуноҳи он сарвароне содир шудаанд, ки бо ин восита ҳукмронии худро мустаҳкам ва дастнорас карданӣ буданд.

Ба замми ин аз чунин ҳақиқати талх низ рӯй набояд пӯшид, ки ҳаводиси инқилобӣ бе қурбонию хунрезӣ на-

мешавад. Ин ба талабаи мактабхон низ маълум аст. Ҳатто инкилобҳои буржуазие, ки онҳоро баъзе таърих-беҳабарон ҳамчун идеали галабаи демократияи олий мепиндоранд ва бо ақидаи онҳо роҳи охирину олитарини прогресси чамбиятро таъмин менамоянд, бе хунрезӣ нагузаштаанд. Ба онҳо маслиҳат медедам, ки рӯякӣ ҳам бошад, таърихи Инкилоби Буржуазии Англия (солҳои 40, асри XVII). Инкилоби Кабири Франция (1789-94), инкилоби солҳои 1848-49 дар Франция, Австрия, Венгрия, Германия, Италия ва ғайраро варақ зананд. Онҳо мефаҳманд, ки онҳо низ бе хунрезӣ нагузаштаанд. Баъди галаба ҳам инкилоб бояд худро муҳофизат карда тавонад ва ин бе хунрезӣ намешавад. Суханони мо ҳаргиз маънои ҳақ баровардани хунрезиро надоранд. Баръакс гарчи ин ба вазъияти ҷараёни инкилобӣ вобаста бошад ҳам, вазифаи аввалдараҷаи ҳар як пешвои ҷунбишҳои инкилобӣ ба қадри имкон маҳдуд кардани бародаркушӣ ва ҷанги гражданист.

Муваффақияти бузурги Инкилоби Октябр низ дар он аст, ки худро муҳофизат карда тавонист. Ба туфайли он нафақат сотсиализми ба ақидаи демократҳо «ноқису но-пурра» галаба кард, инчунин ба пайдоиши ҷаҳони сотсиализм низ замина гузошт. Ба ашхоси аз ҷиҳати сиёсӣ солимфикр пӯшида нест, ки маҳз ҳамон сотсиализме, ки ҷанобони демократ «тасодуфи таърих» - аш мехонанду онро ба гӯшаи фаромӯшӣ доданианд, сабаби асосии демократияи имрӯзаи буржуазӣ гаштааст. Ба таври дигар гӯем, ин модернизатсияи маҷбурии онҳост.

Бо имони комил бояд гуфт, ки бо ин тӯҳмату бӯҳтон ва зӯрзаниҳои беҳудаи ҷанобони демократ сотсиализм аз байн намеравад. Камбудии содиршуда дар оянда барои мукамалтар гаштани тарзи идоракунии сотсиалистӣ дар асоси идеалҳои гуманистӣ, демократияи ҳақиқӣ дарси ибрат хоҳанд гашт. Тарзи хоҷагидорӣ сотсиалистӣ яқин аст, ки бартарӣ ва имконияти худро оиди ба таври дилхоҳ баланд бардоштани иқтисодиёт, боз ҳам беҳтар намудани сатҳи ҳаёти иҷтимоии халқ

пурра кушода натавонист. Дар ин бора бисёр гуфта шудааст ва такрор шарт нест. Фақат ин нуктаро ибраз доштан лозим меояд, ки он тарзи хоҷагидории планӣ ва ниҳоят саҳт марказонидашуда бо мурури замон бояд муттасил тағйир меёфт, ба усулҳои гуногуни хоҷагидорӣ ва мустақилияти идоракунии маҳаллӣ низ роҳ кушода мешуд.

Пӯшида нест, ки сотсиализми мо чи хеле ки мегӯянд, тоталитарӣ ва демократиямон маҳдуд буд, вале ба ақидаи он демократҳое, ки демократиябозии имрӯзаро демократияи ҳақиқӣ мепиндоранд, ҳеч муросо кардан мумкин нест. Дирӯз аз маҳдудияти демократия азият мекашидем, имрӯз бошад, аз барзиёдати идоранашавандагӣ ва ба анархия табдил ёфтани он дар харосем. Агар ин ду фаҳмиши демократияро бо ҳам муқоиса намоем, яқинан ҳис мекунем, ки аз маҳдудият дида бароямон идоранашавандагии он хавфноктар аст.

Дар ҳақиқат барои ҷомеа демократия даркор. Кӣ аз демократияи ҳақиқӣ рӯй метобад?! Ҳеҷ кас! Лекин на ба он тарзе ки ҷанобон демократҳо фаҳмиши демократияи худро ба мо бор карданианд.

Қайд кардан ҷоиз аст, ки ин тарзи идоракунии хомиёни демократия дар баъзе ҷумҳуриҳо исбот шуда истодааст. Онҳо аз усулҳои демократии то бозсозии коммунистон на фақат дур шудани нестанд, инчунин онро боз маҳдудтар карданианд.

Таърихи ба демократия майл доштани халқ хеле қадимист. Аз давраи гуломдорӣ сар карда вобаста ба форматсияҳои ҷамъиятӣ мазмуну мундариҷаи он тағйир меёфт муқаммал мегашт. Фаҳмиши имрӯзаи демократия ҳамчун шакли давлатдорӣ дар таъмини иштироки шахрвандон дар қори идоракунӣ, баробарии онҳо дар назди қонун дар ҳуқуқи пурраи сиёсӣ ва озодии шахси-ро соҳиб будани онҳо зохир мегардад.

Барқарор намудани демократияи ҳақиқӣ вазифаи марказии таълимоти инқилобии марксистӣ – ленинист. Кӯшиши татбиқи он дар Россия баъди ғалабаи

Инқилоби Октябр аз тарафи Ҳокимияти Советҳо ва пешвои он В. И. Ленин на фақат иқдоме буд дар суҳан, инчунин ибтидое буд дар иҷрои нақшаи бузурги демократикунони ҷамъият. Мутаассифона, ин нақшаи азиями таъминкунандаи демократияи ҳақиқӣ пурра амалӣ шуда натавонист. Чунки ҳаёти воқеӣ нисбат ба эҳсоси назариявӣ хеле мураккабтар аст. Ҳеч хиради пайгамбарона тамоми проблемаҳои наздиктарини ҳаёти ҷамъиятиро нишон дода наметавонад. Алалхусус агар гап дар бораи системаи нави муносибатҳои истеҳсоли ва идоракунии ҷамъияти равад, бо тамоми ҷузъиёташ пурра муайян кардани он қорест ҳалнашаванда. Аз ин сабаб, дар баъзе мавридҳо ҳуди воқеияти ҳаёт маҷбур кард, ки демократия маҳдуд карда шавад. Баъдтар маҳдудкунӣ ба ҳукми анъана даромад, чунки ин яке аз усулҳои осону нисбатан қулайи мустаҳкам нигоҳ доштани ҳокимияти марказӣ буд. Системаи бюрократӣ идоракунӣ ва тоталитаризми коммунистӣ – мунтазам аз ҳисоби маҳдуд кардани демократияи ҳақиқатан сотсиалистӣ мустаҳкам мешуд.

Вазифаи ташаббускорони бозсозӣ низ аз он иборат буд, ки бо гузаронидани як қатор ислохотҳои сиёсӣ ва иқтисодӣ барои ташаккули демократияи асил, демократияи сотсиалистӣ роҳ кушоянд. Мутаассифона, М. С. Горбачёв саргарми суҳанбозӣ ва даъватҳои беасос шуда, на фақат раванди гузаришро таъмин карда натавонист, инчунин демократияи маҳдудро, албатта бо мадади демократҳои навбаромад ба анархия ва аз он баъдтар охлоқратия (диктатураи кӯча) табдил дод. Чунон ки шайх Саъдӣ дар ин боб овардааст:

Басо аҳли давлат ба бозӣ нишаст,
Ки давлат ба бозӣ бирафташ зи даст.

Демократиябозии имрӯза одамони бовичдон, алалхусус аҳли меҳнатро то дараҷае дилбазан кардааст, ки онҳо таёранд, қадом намуди дикатурае, ки набошад, қабул намоянд. Одамоне, ки аз рӯи меҳнати ҳалол зиндагӣ мекунанд, афсӯси он даврасро меҳуранд, ки то

ба наздикӣ «карахтиаш» ном мебурданд. Дар ҳақиқат аз кадом тарафе, ки набинӣ зиндагӣ даҳчанд беҳтар буд.

Бо ин камина ҳаргиз бисёре аз бародарони ҳизби коммунистиро, ки худ ба чиновникҳои пешазинкилобӣ табдил ёфта буданд, сафед карданӣ нестанд. Худи ҳаёт ҳам нишон дод, ки аксарияти онҳо аз ҳисоби пули ҳизбӣ ва халқ зиндагии ҳокимона доштанд. Вале дар рӯзҳои хеле мушкиле, ки демократҳои навбаромад ба сари ҳизб гулулаҳои таънаю маломат мепартофтанд ва ўро бо тамоми норасогҳои чамбият гунаҳкор карданӣ буданд, он сарварон аввалин шуда, манфиати ҳизбро фӯрухтанд. Бо ин исбот карданд, ки ҳеч вақт онҳо дилу ботини коммунистӣ надоштаанд. Идеали безаволи онро фақат ҳамчун ниқоб болои мансабгирию сарватгудоркунӣ истифода кардаанд. Имрӯз ин гурезаҳои ҳизбӣ ба он ташкилотҳои сиёсӣ ҳамроҳ шудаанд, ки имконияти ба ягон мансаби нав таъмин кардани онҳоро доранд. Лекин ҳаёт довари бориксанҷ аст. Ҳоло мо шояд он шуда истодаем, ки чанде аз ин қабил аз ҳамаи мансабу имтиёзҳо бенасиб, дар сиёсат ҳакиру дар ҳаёт фақир гаштаанд. Зумраи дигари онҳоро низ ҳамин тақдир дар пеш аст.

Аз рӯи адолат мебуд, агар ҳамаи он камбудихои ҳизбӣ ба таври мушаххас нишон дода мешуд ва ашхоси роҳбарии онро муддати дароз ба ўҳда дошта бидуни он ки имрӯз сафҳои онро тарк карда, ба вазифаҳои дигар соҳиб гаштаанд, аз рӯи вичдони коммунистӣ, ки онро дар вақти ба мансаби баланд соҳиб буданашон дар суҳан байроқ карда буданд, ҷавоб диҳанд.

Тамоми камбудихоро ба гардани ҳизби коммунистон партофта муваффақиятҳои бо меҳнати ҳалолӣ миллионҳо меҳнатқашон, аз ҷумла бо заҳмати коммунистони қаторӣ ба даст овардашударо ба эътибор нагирифтан гуноҳест, ки таърих онро ҳеч вақт нахоҳад бахшид.

Метавон бо садҳо мисол тарзи идоракунии амалдорони ҳизбро маҳкум кард. Лекин дар баробари ин, бо

хазорхо далел бартарии идоракунии сотсиалистиро низ исбот кардан мумкин аст. Як дастоварди бузурги ичтимой ва ҳукукии одамон дар ҷамъияти сотсиалистӣ барҳам додани истисмори одам аз тарафи одам аст. Дурӯст аст, ки қариб қишри асосии аъзоёни ҷамъият дар сатҳи миёнаи зиндагӣ буданду қисми зиёди даромади воқеӣ ба ғоидаи ҷамъият мерафт, бале ба ғоидаи ҷамъият. На ба ғоидаи шахсони алоҳида (он қисми даромаде, ки барои сарварон сарф мешуд, нисбатан ночиз буд), ки мисли давлатҳои капиталистӣ дигаронро дар зери итоати саҳти иқтисодӣ нигоҳ медоранд. Тобеият ба давлат (ба воситаи корхонаҳо), маънии тобеият ба ҷамъиятро дорад, бинобар ба ҳамаи қубҳи худ нигоҳ накарда, шахсияти касро паст намезанад. Тобеии иқтисодӣ ба соҳибкор ё корхонадор маънии тобеияти шахсиро дорад. Дар ин навъи тобей, харчанд музди кор баланд бошад ҳам, коргар аз пойбандии ботинӣ ё рӯҳӣ халос нест. Ба замми ин армияи бекорон, бозори васеи қувваи коргарӣ ранҷбарро доимо дар харос нигоҳ медорад. Фақат сотсиализм аз ҷиҳати ичтимой одамро ба зери ҳимояи худ ба таври қонунӣ гирифта метавонад. Ҳатто ҳамон сотсиализме, ки онро баъзе ҳамзамонону ҳаватанонамон ноқису маҳдуд мепиндоранд, ҳукуки одамонро ба меҳнат, маълумот, манзил таъбат ва ғайра таъмин карда тавонист. Ҳоло он ки дар тараққикардатарин мамлақати сармоядорон мисли ШМА доимо то 25 миллион одамон бекоранд ва ҷашмашон ба садакаи сармоядорон чор аст. Шахси гурур ё ифтихори инсонӣ дошта музди камтарини меҳнатро, аз садакаи дучанд зиёди касе авлотар медонад. Ба нақшагирии истехсолот ва назорати бемайлоии маъмурӣ аз болои маҳсулот ва тақсимоии боадолатонаи онро низ танҳо сотсиализм таъмин карда метавонад. Ҳамин ба нақшагирии муттамарказ буд, ки дар давраҳои муайян суръати баланди тараққиёти хоҷагии халқро таъмин мекард.

Мумкин барои шахсони ба таъсири бӯхтону сиёҳкуниҳои давраи то бозсозии демократҳои навбаро-

мад афтода, дар бораи пешравии иқтисодӣ ва умуман иқтидори иқтисодии мамлакат то миёнаи солҳои 80-ум сухан шунидан нофорам бошад ва онро чун таблиғоти коммунистӣ қабул намоянд. Лекин ҳақиқат чизест, ки бо чашм دیدан ناхоҳӣ ҳам бо гӯш мешунавӣ. Ба ҳеч кас пӯшида нест, ки ба чунин суръати пешравӣ ками давлатҳо муяссар гаштаанд. Маҳз ҳамин суръат буд, ки Россияи фарсуда ва фаношудаи тоинкилобӣ ба қатори давлатҳои яқумдараҷаи ҷаҳонӣ баромад. Магар ҳамон қудрати идоракунии сотсиалистӣ набуд, ки Ҳукумати Советҳо дар ним аср ба хамаи даҳшату харобихои Ҷанги граждани, Ҷанги Бузурги Ватани нигоҳ накарда, аз омоч то ба машинаҳои пуриқтидортарини соҳаи кишоварзӣ, аз мамлакатҳои қашшоқи аграрӣ то ба кишварҳои дорой индустрияи дараҷаи ҷаҳонӣ, аз торикию ҷаҳолат то ба ром қардани қувваи атому қашфи қайҳон оварда расонд.

Мутаассифона ҳоло бо ташаббуси бисёре аз мутасаддиёни воситаҳои ахбори умум пропагандаи яқтарафаи дастовардҳои иқтисодӣ ва илмию техникаи давлатҳои тараккиқардаи капиталистӣ, ба роҳ монда шуда, худро чунон бенаво нишон медиҳанд, ки гӯё дар солҳои Ҳокимияти Шӯравӣ давлат фақат қафо рафта бошад. Вале ҳақиқати таърихро бо ҳеч чиз пӯшондан ё пинҳон қардан мумкин нест. Хонандаи азиз, биёед худатон аз рӯи нишондиҳандаҳои зер, ки қатрае аз баҳранд қудрати иқтисодӣ, техникӣ ва илмию фарҳангии давлати шӯроҳоро муайян намоед ва хулоса бароред:

Имрӯзҳо анъана шудааст, ки қудрати иқтисодӣ ва ҳаҷми маҳсулоту истеъмолотро бо бузургтарин давлатҳои капиталистӣ, аз ҷумла бо ШМА муқоиса намоем. Биёед, ин анъанаро вайрон накунем:

Россия соли 1913 ҳамагӣ 6,6 Ҷоизи ангишт, 25,3 Ҷоизи нафт, 14,6 Ҷоизи ҷӯян, 15,4 Ҷоизи пӯлоди ШМА-ро истеҳсол мекарду дар замони давлатдорӣ Шӯроҳо то солҳои 80 – ум аз рӯи ҳаҷми истеҳсоли ин намудҳои маҳсулот мамлақати Шӯравӣ аз ШМА пеш гузашт. Рос-

сияи тоинкилобие, ки демократхо зӯр зада, дараҷаи баланди истеҳсоли маҳсулоти кишоварзии онро исбот карданӣ мешаванд, соли 1913 аз ҳар десятина (1,09 га) замин ба ҳисоби миёна ҳамагӣ 45 пуд гандум мегирифт, ҳол он ки ШМА 69 пуд, Англияю Германия 146 пуд, Франсия 86 пуд ҳосил мегундошанд.

Агар ҳаҷми умумии истеҳсоли маҳсулоти саноатиро киёс кунем, вазъият чунин аст: соли 1913 Россия ҳамагӣ 15,4 фоизи маҳсулоти саноатии ШМА – ро истеҳсол мекард. Соли 1986 ин нишондиҳанда ба 80 фоиз расид. Ҳамин сол дар ИҚШС 20 фоизи ҳаҷми умумии маҳсулоти саноатии ҷаҳон истеҳсол шуд.

Магар ҳамин тарз истеҳсолоти сотсиалистӣ набуд, ки боигарии миллии ИҚШС соли 1987 дар муқоиса бо соли 1913 зиёда аз 50 баробар афзудааст? Магар бартариати ҳамин сохт набуд, ки то соли 1930 бекорӣ барҳам дода шуд ва то охири Ҷанги Бузурги Ватанӣ аҳолии мамлакат саросар савод пайдо кард?

Соли 1913 дар тамоми Россия 290 ҳазор одам соҳиби маълумоти олий ва миёнаи маҳсус буданд. Соли 1986 дар ИҚШС танҳо шумораи маълумоти олимдорон дар соҳаи гуногуни хоҷагии халқ ба 15 миллион расид. Дар ҳуди ҳамин сол дар мамлакат як миллиону 550 ҳазор олимон кор мекарданд (аз ҷумла 45,7 ҳазор докторҳо, 472,8 ҳазор номзадҳои илм), ки ин чоряки тамоми олимони ҷаҳонро ташкил мекунад. Дар мамлакате, ки то инкилоб зиёда аз 70 фоизи аҳоли бесавод буд, дар арафаи пошхӯрдан оиди тамоми нишондиҳандаҳои соҳаи маориф дар дунё ба яке аз ҷойҳои аввал баромадааст. Ҳол он ки аз рӯи маълумоти ЮНЕСКО соли 1985 дар ҷаҳон 900 миллион одам ҳатто аз саводи оддитарин хондан ва навиштан маҳрум буду ин рақам то имрӯз кам тағйир ёфтааст. Аз рӯи маълумотҳои Европарламент фақат дар мамлакатҳои Европайи Ғарбӣ, ки имрӯз тавсифи онҳоро ба осмон бардоштаем қариб 20 миллион бесаводон зиндагӣ мекунанд. Аз ҷумла, дар Британияи Кабир 2 миллион, дар Италия 2,5 миллион, дар Франсия як мил-

лион ва гайра (рақамҳо аз китоби Я.И.Иоффе «Мы и планета. Цифры и факты». – М., 1988, оварда шудаанд).

Оё ҳамаи ин аз иқтидори бузурги иқтисодӣ ва илмию фарҳангии собиқ Иттиҳоди ҷумҳуриҳо шаҳодат намедихад? Акнун ки ин иқтидори иқтисодӣ бо ташаббуси «прорабу инженерҳо»-и бозсозӣ ва амалиёти қувваҳои марказгурези ҳизбу ташкилотҳои сиёсии бо ном қувваҳои демократӣ хароб шудааст, чанобони онро ба ин аҳвол расонда барои аз таърих баровардани ному нишони ин давлати бузург, ки то ба наздикӣ пушту паноҳи тамоми мазлумон ва қувваҳои прогрессивӣ ҳисоб меёфт, ҳеч чизро дарег намедоранд.

Дар ин роҳ онҳо тайёранд ба зишттарин ва манфуртарин душманони сотсиализм дар миқёси умумибашарӣ ҳамкорӣ намоянд.

БАДНИЯТРО НЕКБИН НАТВОН ШУМУРД

Иттиходияи бузурги «Чумхуриҳои озод» аз байн рафт. Аз рӯи мантиқи чараёни таърих ин чудошавӣ қонунист. Ҳарчанд Иттиҳоди Шӯравӣ иттифоқи ихтиёрии чумхуриҳо ҳисоб меёфт ва то ҷое имконият мебардошт, баробарҳуқуқии онҳоро таъмин мекард, вале дар амал ҷунин узвияти Иттифоқи бародарона низ ба меъёрҳои ҳоси давлати комилан соҳибхитиёру пурра мустақил ҷавобгӯ буда наметавонист. Мустақилият низ ҳамон вақт эҳсос мешавад, ки давлати соҳибхитиёр, сохтори сиёсӣ, структураи идоракунӣ, сиёсати мустақили дохилию хориҷӣ, аз ҳама муҳимаш, мустақилияти иқтисодии ҳудуд таъмин карда тавонад. Табиист, ки тарзи идоракунӣ ба ИҚШС мансуб буда ин мустақилиятро то андозае маҳдуд мекард. Аз ин нуқтаи назар мустақилияти ба дастовардаи чумхуриҳо имрӯз воқеаи прогрессивист. Бале, имрӯз. Чунки исботи прогрессивияти воқеаҳои таърихӣ ба он вобастааст, то ҷӣ андоза ин воқеаҳо пешравии ҷамъият ва осудагии иҷтимоии аъзоёни онро дар оянда таъмин карда метавонанд ё барои халқи онҳо роҳ мекушоянд. Соҳибхитиёри имрӯз ба дастоварди мо фақат барои мустақилияти ҳақиқӣ ибтидо гузошт.

Нигоҳ доштан, муҳофизат намудани истиқлолияти ба дастоварда (аниқтараш ба дастомада) ва онро ба ғолидаи умумӣ истифода бурдан, ба хирадмандии роҳбарон, маслиҳатпазирии нерӯҳои сиёсӣ, билохира ба ваҳдати миллию халқӣ вобаста аст. Яъне ба он вобаста аст, ки то кадом андоза қувваи бузурги офаридгори халқ ба маҷрои дилхоҳ равона карда мешавад. Довари ин санҷиш вақт, натиҷааш беҳбудии зиндагӣ ё иҷтимоиёти халқ аст.

Барои мӯътадил гардонидани вазъи сиёсӣ иҷтимоӣ ва пеш бурдани ҷомеа ба тақрор меғӯем ваҳдати халқ лозим аст. Онро қувваҳои сиёсӣ таъмин карда метавонанд, ки намояндагонашон манфиати халқро нисбат ба

манфиати худ болотар гузоранд, нақшаи илмии таъминни прогресси иқтисодӣ ва фарҳангиро тартиб диҳанд. Бехтарин анъанаҳои меҳнатдӯстӣ, созандагӣ ва гуманистии чунин як халқи бостонӣ, монанди тоҷикон, бояд тамоми халқияту миллатҳои ҷумҳуриро муттаҳид гардонанд, онро ба дараҷаи ваҳдати умумихалқӣ бардоранд. Дар он сурат мафҳуми «Ватан» барои ҳар як фарди ҷумҳурӣ як хел муқаддас ҳисоб хоҳад ёфт ва шартӣ халқунандаи озоду обод гардонидани кишвари маҳбуб хоҳад гашт.

Инчунин бояд ибраз дошт, барои беҳтар муайян намудани самти ҳаракат ва суръати дилхоҳи пешравӣ шикастани тамоми механизми идоракунии сиёсӣ, маъмурӣ ва хоҷагидорие ки солҳои дароз сайқал ёфта, ғайдаовар будани худро исбот карда аст, шарт нест. Таърих борҳо нишон додаст, ки ин роҳ ба бераҳагӣ мебарад. Шахсоне, ки дар шикасти ин механизм, сиёҳ кардани таърих, кадр накардани дастовардҳои падару бобоён пешравиро таъмин карданианд, саҳт хато мекунанд. Аслан ин одамонро шавқи пешравӣ не, ҳирси мансабгирӣ роҳнамоест. Ин корест ниҳоят хатарнок.

Боиси таассуф аст, ки ин тамоюл дар ҷумҳурии мо чараён дорад. Роҳбарони ташкилотҳои сиёсии навбаромад: Ҳизби демократ, Ҳизби Наҳзати Исломии Тоҷикистон, созмони мардумии «Растохез» ва ғайра ба таври ҷиддӣ дар ин самт ташаббускорӣ ва раҳнамоӣ зоҳир мекунанд.

Маҳз бо дастгирии онҳо матбуоти даврӣ ва дигар воситаҳои ахбори умум то дараҷае ба минбари зидди дастовардҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои Ҳокимияти Шӯроҳо табдил ёфтаанд. Маҳз бо иштироки роҳбарии бевоситаи онҳо таърифу тавсифи беасосу сохтаи тарзи зисту идоракунии маъмурӣ, дараҷаи маданияту фарҳангшиносии тоинқилобӣ ба авҷи фалак бароварда мешавад. Бо ин васила онҳо нерӯи бунёдгари халқро фақат барои шикастани тарзу усулҳои идоракунии мавҷуда, барои муборизаи сиёсӣ идеологӣ исти-

фода бурданианд. Вале ин мубориза беасосу бебунёд аст, дер ё зуд мақсади ниҳони ин «халқдӯстон»-ро халқ хоҳад фаҳмид.

Онҳо бенавой, бандагӣ, гуломию бедавлатии тоинкилобии халқамонро чун «бойгарӣ»-и аз дастрафта ба ҷавонон фаҳмонданианд. Агар хонандаи мӯхтарам диққат дода бошад, чанде пеш аз воқеаҳои феввали соли 1990 аз тариқи телевизион намоиши начандон калони намояндагони «Растохез» дар назди бинои Кумитаи Марказии Ҳизби Коммунисти Тоҷикистон нишон дода шуд. Дар он ҷавоне баромада бо тамоми овоз дод мезад: «Мо он чизе, ки доштем дар муддати ин 70-сол аз даст додем!» Хостам ягон чизи аз даст рафтаамонро ба хотир биёрам. Ҳамон бедавлатӣ, кашокию гуломӣ ва аз тамоми дастовардҳои тамаддуни дунёи охири асри XIX- ибтидои асри XX дар канор буданамон ба ёд омаду халос.

Агар он ҷавон ин саволро бевосита ба ман рӯ ба рӯ истода меод, бешак чунин посух мешунид: мо бедавлатӣ, беҳуқуқӣ, гуломию бенавой, бесаводию аз фарҳанги ниёгон бенасибӣ, хавфи тасарруфи пурраи нафакат худудӣ, инчунин этникии пантуркизмро аз даст додем. Агар ин аздастдиҳиҳо сад сол пештар мешуд, шояд имрӯз хеле пуриктидортар мебудем.

Ин қабил ҷавонон аз маълумтарин тадқиқоти таърихӣ тоинкилобӣ, аз ҷумла рисолаҳои ба таҳқиқи таърихи амирони мангития бахшидаи Аҳмали Дониш ва устод Айнӣ, тадқиқотҳои олимони шарқшинос ва саёҳатчиёни тоинкилобии рус В. В. Бартольд, М. А. Варыгин, Васильев, П. Гаевский, Б. Л. Громбчевский, Кузнецов, Лилиенталь, В.И. Липский, Д.Н. Логофет, Н.А.Маев, В.И. Масальский, И.В.Мушкетов, В.Ф. Ошанин, А. К. Разгонов, А.Э. Регель, А.А. Семенов, А.Е. Снесарев, Н.Ханыков ва бисёри дигарон, ки бевосита мушоҳидоти худро ба қалам додаанд, тамоман беҳабаранд. Агар ҳатто бо асарҳои муаррихони баъдиинкилобии тоҷик Б. Ғафуров, З. Раҷабов, Б.И.

Искандаров, А.Мухторов, Р. Масов, О. Маҷлисов ва бисёри дигарон, ки тарафҳои гуногуни ҳаёти тоинкилобиро тадқиқ кардаанд, шиносӣ мебошанд, ин қадар сабуқфикрона ба таърихи баъдиинкилобии худ сангпартоӣ намекарданд. Бо чунин ҷаҳонбинии таърихӣ ин ҷавонони албатта, асарҳои устод С. Айнӣ, аз ҷумла «Ёдоштҳо»-и ӯро, ки олимони номӣ қомуси ҳаёти иҷтимоии Бухорои тоинкилобиаш хондаанд, дурӯғи маҳз ё муҳоботи ҳаёлпарастонаи адиб эълон хоҳанд кард.

Ин ҷавононро фаҳмидан ва бахшидан мумкин, лекин кас аз таърихдаркунӣ ва таърихтаълимдихии устодонашон дар хайрат мемонад. Устодони ин қабил шогирдон бо қадом воситае, ки набошад, зӯр мезананд, то «бартарӣ»-и ҳаёти тоинкилобиро собит созанд.

Агар ин тавр набошад, пас ҷаро мунаққид Раҳими Мусулмониён «хукми ноодилонаи таърих» - ро ба хонандаи таърихбеҳабар чунин фаҳмонданист: «Ҷафтод сол пеш аз ин тоҷикон давлате доштанд бо номи Аморати Бухоро. Ҷафтод сол пеш аз ин Аморати Бухоро пора – пора қарда шуду як порайи ночизи он номи Тоҷикистони Шӯравиро гирифт.»

Мунаққиди мӯхтарам ба ин ҳаёли беасоси худ така қарда, «осебҳо»-и тоҷиконро номбар мекунад (қисмат шудани он – маҳрумӣ аз Самарқанд, Бухоро, қанда шудани равобит аз Эрону Афғонистон ва ба ин қатор бӯхрони имрӯзаро низ дохил қардааст). Ғарз аз овардани ин нуқсонҳои таърих ба мунаққид барои он лозим шудааст, ки диққати хонандаро як бори дигар ба «кашфиёти басо назариявии худ» - яъне таъсири «сиёсати ҳалокатборӣ» болшевизмро дар адабиёти ҷаҳонӣ ва тоҷик собит созад. Гарчи аз мизони мантиқ ин шарҳи сиёсӣ ба мақолаи муаллиф («Ҷоҳ ва тарзи Ҷоҳу». Адабиёт ва санъат, 23 январи соли 1992. №4, саҳ. 14) наҷаспад ҳам, мунаққид то имрӯз ба оммаи хонандагон кам маълум будани Ҷоҳуи Қирмониро дар «шарҳи хизби коммунист» дидааст. Ноғуфта намонад, ки яке аз

тадқиқотчиёни ашъори Хоҷуи Кирмонӣ олими Тоҷикистони Шӯравӣ Камол Айнӣ, дар Эрон низ олими шинохта аст. (Дар бораи ашъори ин шоири классик ниг.: «Гулшани адаб», ҷилди 1, Душанбе, 1975, сах. 350-887). Камина доири тадқиқоти касбии мунаққид чизе гуфтани нестам. Фақат мехостам, ки ҳеч набошад, осори классикони форсу тоҷик ва дигар адибони дунёро, ки дар ҳамин Тоҷикистони кӯчак ва номустақил баъди Инқилоб нашр шудааст, мешумурданд ва ҳаҷми онро бо ҷопу дастнависҳои пешазинқилобӣ, инчунин бо наشري китобҳои тоҷику форсизабонони ҳамсоя дар тӯли ним асри охир муқоиса мекарданд, он гоҳ бешак боварӣ ҳосил мекарданд, «шарри ҳизби коммунист» осори бузургтарин намоёндагони форсу тоҷикро борҳо нашр намуда, дастраси хонандагони сершумор гардондааст. Гузашта аз ин, китобҳои дарсии адабиёти классикӣ аз синфи 5 сар карда, то ҳатми мактаб дар асоси осори ҳамин классикон тартиб дода шудаанд. Маҳз ба тӯфайли ҳамин «шарри ҳизби коммунист», сипозиуму конференсияҳои байналмиллалӣ дар шаҳри Душанбе борҳо баргузор гардидаанд, аз рӯи асарҳои онҳо филмҳо таҳия шудаанд, макбараю мучассамаҳои чанде аз онҳо воқеъияти замон гаштаанд. Яъне Ҳокимияти Шӯроҳо ва «шарри коммунист» дар ин бобат қореро ба анҷом расонидааст, ки тоҷики тоинқилобӣ дар бораи он орзу карда ҳам наметавонист.

Ақнун ба сари масъалаи мансубияти Аморати Бухоро меоем, ки мунаққид бо эътиқоди қомил давлати тоҷикон будани онро исбот карданист. Бояд иқрор шуд, ки гарчи хеле таассуфовар бошад ҳам ин ҳақиқатест фақат барои таърихи қадим ва асримиёнагии тоҷикон мансуб буда.

Мунаққиди мӯхтарам, камина ба дониши касбии Шумо шубҳае надорам, лекин ҳисси бадбинӣ нисбати Ҳокимияти Шӯравӣ ва айбҷӯӣ Шуморо аз ҳақиқат хеле дур кардааст. Агар дар бораи давлати Сомониён (875 - 999), ки давлати тоҷикон буд, гап равад, ҳеч ҷои

тааччуб нест, ҳақ мутлақо ба чониби Шумост. Агар су-хан аз боби нигоҳ доштани таъсири давлатдории тоҷикон дар сохтори давлатӣ ё сохтори идоракунии давлат дар Осиёи Миёна ва забону фарҳанг дар тӯли асрҳои баъдина равад, низ далел ёфтан мумкин. Лекин дар бораи он ки Аморати Бухоро дар арафаи инқилоб маҳз давлати тоҷикон буд, бубахшед, ҳеч розӣ шуда наметавонам, агарчи бисёр мехоҳам ҳамин тавр бошад.

Дар арафаи истилои Осиёи Миёна аз тарафи Россия дар ин сарзамин бағайр аз се давлати нисбатан бузург: Аморати Бухоро, хонигарихои Хева ва Қўқанд, боз давлатчаҳои хурди мустақил ва ниммустақил мавҷуд буд. Тоҷикон миқдори муайяни аҳолии Аморати Бухоро, инчунин дигар хонигарихоро низ ташкил мекарданд. Ягонтои ин аморату хонигарихоро давлати тоҷикон ва ҳамчунин давлати ўзбекон ё қирғизу туркменҳо гуфташ ҷоиз нест, чунки дар қаламрави онҳо намояндагони халқиятҳои номбаршуда ва дигар гурӯҳҳои кўчиву муқимӣ зиндагӣ мекарданд. Ҳанўз дар асри XVI худуди имрўзаи Тоҷикистонро мисли дигар ноҳияҳои Осиёи Миёна қабилаҳои бодиянишини ўзбек забт карда буданд. Дар ҳар се хонигарӣ намояндагони сулолаи туркнажод, бештар ўзбекҳо ҳукмронӣ мекарданд, аз ҷумла дар Бухоро сулолаи охири мангития буд, ки солҳои 1753-1920 ҳукмронӣ намудааст. Бекигарихои тоҷикнишини Бухорои Шарқӣ: Бойсун, Дехнав, Қабодиён, Қургонтеппа, Ҳисор, Кўлоб, Балҷувон, Қаротегин ва Дарвоз ба Аморати Бухоро охири солҳои 60 ва 70-и асри гузашта (асри XIX дар назар аст. Шарҳи редаксия) бо кўмаки генерал-губернатори Туркистон ҳамроҳ карда шуданд.

Оиди шаҳрҳои Бухорою Самарқанд бояд чунин ҳақиқатро эътироф кард, ки онҳо баъди афтидани давлати Сомониён мавқеи пешсафии маданӣ ва фарҳангии худро барои тоҷикон дар тамоми давраҳои ҳукмронии сулолаҳои ғайритоҷик нигоҳ медоштанд. Вале ин маънои онро надорад, ки Аморати Бухоро маҳз давлати

точикон буду ўро коммунистон пора карда бошанд. Ин гуна таҳлили таърихӣ фақат игвоандозии навбатии зидди сохти Шӯравист. Барои ин усули дилхоҳи гумроҳкуниро такмил додан, муаллифи мӯхтарам метавонанд доираи таърихии «гуноҳ»-и коммунистонро боз васеътар кунанд. Дар ҳақиқат, модом ки чунин имконият пайдо шудааст, чаро онҳоро барои афтидани давлати Сомониён гунаҳгор ҳисоб накунанд?

Дар урфият мегӯянд, ки «офтобро бо доман пӯшондан мумкин нест». Ҳамчунин ҳақиқат бо сиёҳ кардану наҳ задан пӯшида нахоҳад монд.

Гарчи беадолатӣ дар давраи тақсимооти худудӣ – милли кам набошад ҳам (дар ин хусус ба китоби ба қарибӣ аз чоп баромадаи олими шинохта Р. Масов «История топорного разделения» тавачҷӯх намоед), ба ҳар ҳол он ҷумҳурияте, ки мӯхтарам Кӯхзод кинояомез «лухтакҷумҳурият»-аш номидааст («Ҷумҳурият», 25 январӣ соли 1992) ва 9 сентябри соли 1991 мустақилияти пурраи он эълон шудааст, ба туфайли ҳамон инқилобе ба даст омадааст, ки ҷанобони демократ тасодуфи таърихиаш мехонанд. Аз ин рӯ, халқи тоҷик ба қадом дараҷаи тараққиёте, ки нарасад, барои эҳёи давлаташ бояд аз Инқилоб сипосгузор бошад.

Маҳз бо туфайли Инқилоби Октябр фишори пантуркизм, ки тоҷиконро ба дами ҳалокати худудию фарҳангию этникӣ наздик оварда буд, суғат карда шуд. Агар хонандаи мӯхтарам диққат дода бошад, дар тамоми ноҳияҳои Тоҷикистон (ба гайр аз Помири гарбӣ) деҳаҳо ва дараю дарёҳои зиёде номи туркӣ гирифтаанд. Аз ин номгузорӣ Қаротегин ҳам дар қанор намондааст. Ин тасодуф нест. Аксари ин ҷойҳо дар асрҳои XVIII – XIX қароргоҳи кӯчиён гашта, ин номҳоро соҳиб шудаанд. Аз ин мебарояд, ки агар бо амри тақдир Инқилоби Октябр ду се даҳсола дертар мешуд, ба гумон ки имрӯз деҳаи соф тоҷикнишин пайдо карда метавонистем.

Баъзе намояндагони доираҳои илму адаб мавқеи тоҷиконро дар ҳаёти сиёсӣ маъмурӣ ва маданияи Амо-

рати Бухоро баланд бардоштанӣ шуда, онро бо ду нишондиҳандаи дар назар хеле муҳим исбот кардани мешаванд: 1. дар дарачаи забони давлатӣ қарор гирифтани забони тоҷикӣ; 2. иштироқи бевоситаи намояндаи тоҷикон дар идоракунии давлат.

Дар ҳақиқат то миёнаи асри XIX забони тоҷикӣ фақат дар хуччатгузорӣ бартарӣ дошт, лекин дар оянда бо пайдо шудани чараёни миллатчиғии пантуркизм, мавқеи забон тамоман танг карда шуд. Доир ба иштироқи тоҷикон дар идоракунии маъмурӣ бояд чунин иб-роз дошт, баъди ба тасарруфи Аморати Бухоро афтидани давлатчаҳои мустақили дар шарқии Бухоро мавҷуд буда, яъне Бухорои Шарқӣ ба ҷои ҳокимони маҳаллӣ бекҳо таъин мешуданд, ки асосан аз намоян-дагони мангитҳо, яъне хешу табори амир ё наздикони ӯ аз дигар қабилаҳои ўзбек буданд. Барои тоҷикон дар бисёр мавридҳо вазифаҳои қозӣ ва муфтиро раво ме-донистанд, ки инҳо вазифаи маъмурӣ ҳисоб намеёфтанд. Бояд чунин як чизи дар назар ғайримуқаррариро қайд кард, ки дар зинаи аз ҳама баланди идоракунии кушбегӣ меистод. Баъди амир дар Бухоро ӯ шахси дуҷум ҳисоб меёфт. Одатан ба ин вазифа амир тоҷик ё гуломи озод-шудаи форсро таъин мекард, ҳатто наздиктарин хеши худро ба ин вазифа раво намеид. Ин интиҳоби амир на барои он буд, ки ӯ нисбат ба тоҷикон тавачҷӯҳи махсус дошт ё давлат – давлати тоҷикон буд. Ҳаргиз ин тавр нест. Тоҷик ё гуломи собики форсро (албатта, шахсони саводи кофӣ доштаро) барои он таъин мекард, ки онҳо ҳеҷ гоҳ кӯшиши табаддулот гузарондан зоҳир намекарданд. Форс ин корро кунад ҳам халқ албатта, ҳамчун гуломи собик ӯро эътироф ва дастгирӣ намекард, барои ҳамин ӯ хизматро содиқона иҷро мекард. Ҳамчунин тоҷик ин корро намекард, гарчи имконияти табаддулот гузаронидан дошт, чунки нисбатан озод буд ва асоси иҷтимоӣ низ дошт, ҳамзабононашро дар атрофи худ ҷамъ карда метавонист, ба дастгирии табақаҳои истисморшаванда умед бастан мумкин буд.

Махсусан дар давлате, ки сарвараш - яъне амир фақат ба айшу нӯшу фиску фасод машгул буду (пурратар дар бораи «фаъолияти амир дар ин чабҳа» ба китобчаи Фитрат «Давраи ҳукумронии амир Олимхон» (Душанбе, 1991) тавачҷӯх намоед), тамоми чилави давлатдорӣ дар дасти кушбегӣ нигоҳ дошта мешуд. Гузаронидани табаддулоти дарборӣ кори ниҳоят мушкилу хавфнок бошад ҳам, дар тӯли солиёни зиёд боре кӯшидан мумкин буд.

Мутаассифона, чунин амал аз тарафи кушбегӣ ё аз ҷумлаи тоҷикони ба дарбор наздик мушохида нашудааст. Камина сабаби асосиро (гарчи дигар сабабҳо низ буданд) дар он мебинам, ки тоҷики дар давраи ниҳоят тӯлонӣ аз ҳукми давлатдорӣ маҳрумгашта шавки ботинии соҳибдавлатиро гум карда буд. Ў бо майли том ба амирони мангит хизмат мекард.

Хонандаи борикбин бояд эҳсос намояд, ки бо ин ҳулосаи дар боло зикршуда ҳаргиз қобилияту хиради давлатдории намояндагони халқамро зерӣ шубҳа гирифтани нестам. Ба ўҳдаи онҳо гузоштани вазифаи аввалдараҷаи маъмурии Аморати Бухоро низ гувоҳи он аст, ки маҳорати табиӣ давлатдорӣ ҳамеша дар замири тоҷик ниҳон буд. Вале боиси таассуф аст, ки муҳити сиёсӣ ваҳшонияту зӯри яроқро тақозо дошт. Дар чунин вазъият тоҷики ба доираи давлатдорӣ бегонагон кашидашуда имкон надошт, ки ҳокимиятро пурра ба даст гирифта, хираду маҳорати худро ба нафъи халқи мисли гӯсфанди дар халқай гургон афтидааш, пурра ба қор барад. Нерӯҳои беҳиради аз фарҳанг дур, вале дастболою зӯр имкон намедоданд, ки ў қомат рост карда, худро соҳибмулк эҳсос намояд.

Махз ба тӯфайли галабаи Ҳокимияти Шӯроҳо дар яке аз гӯшаҳои вайронаи давлати бузурги Сомониён ҷумҳурии кӯчак бо номи Тоҷикистон эҳё шуд ва тоҷик имкон ёфт нафас рост кунад, соҳибдавлат будани худро баъди қарнҳо аз нав эҳсос намояд. Ин амри тақдир олитарин бурди ўст.

Барои он ки иддае аз хонандагони мӯхтарам ба сафедро сиёҳ гуфтани баъзе аз чунин таърихдонон даррав бовар накарда, як дараҷа имконияти муқоисаи умумии вазъи зиндагии тоинқилобӣ ва давраи Шӯравиро дошта бошанд, лозим донистем, ки баъзе тарафҳои ин масъала, гарчи барои аксари мардуми андаке аз гузашта бохабар такрори он шарт набошад ҳам, бори дигар бо ихтисори хеле ҷузъӣ баррасӣ намоем.

Баъди зӯран ба каламрави Россия ҳамроҳ кунондани Осиёи Миёна ноҳияҳои шимолии ҳудуди Тоҷикистони имрӯза ба ҳайати Генерал – губернатории Туркистон кашида шуданд. Ноҳияҳои марказӣ ва ҷанубии он (Бухорои Шарқӣ) ҷӣ хеле дар боло мухтасаран қайд шуд, ба муқобилияти халқ ва соҳибмулкони маҳаллӣ нигоҳ накарда, ба тасарруфи амир Музаффар (1860-1885) гузашт. Дар асоси шартномаи ниҳоят ноодилонаи Россияю Англия (1895) тоҷикони Бадахшон аз ҳам ҷудо карда шуданд. Мувофиқи он соҳили чапи дарёи Панҷ, ки аз се ду қисми масоҳати Бадахшонро ташкил мекард, ба Афғонистон, соҳили рост расман ба ҳайати Бухоро гузашта бошад ҳам, аз соли 1905 бо хоҳиши аҳолии маҳаллӣ маъмулан аз тарафи Отряди сарҳадии дар Помир будаи Россия идора мешуд.

Ба сиёсати мустамликадорӣ Россия нигоҳ накарда, ноҳияҳои шимолӣ ба доираи таъсири муносибатҳои истеҳсолии капиталистӣ кашида шуданд. Сохтмони корхонаҳои нахусткоркарди маҳсулот барои ҳаёти иҷтимоӣ – иқтисодии ин ноҳияҳо бетаъсир намонд. Дар бекигарии Бухорои Шарқӣ бошад, тағйироте ба амал наомад. Тарзи идоракунии феодалии маҳаллӣ ба идоракунии аморат мувофиқ карда шуд, ки ин сабаби афзудани истисмори феодалӣ ва боз қашшоқтар гаштани зиндагии халқи маҳаллӣ гардид. Бекҳо, ки аз тарафи амир таъин мешуданд, дар бекигарии ҳукми қариб номаҳдуд доштанд. Ягона вазифаи масъули маъмурии онҳо дар сари вақт ҷамъ кардани андоз ва ба хазина сӯпоридани пули он буд. Ба гайр аз ин, ҳар сол ду ё се

маротиба ба амир тортуқ пешниҳод карда мешуд, ки он ҳам маблаги зиёдеро талаб мекард. Аз рӯи маълумоти мавҷуда даромади солонаи аз андозҳо ба хазинаи амир дохил мешуда, бо арзиши пули русӣ аз 18 то 20 миллион сӯмро ташкил мекард, (тибқи маълумоти устод Садриддин Айнӣ, ки дар «Таърихи инқилоби Бухоро» овардааст, ба 30 миллион сӯм мерасид), ки қариб ҳамаш барои амир сарф мешуд. Бекҳо ва амалдорону хизматчиёни сершуморашон (ҳар кадом 200-300 ва аз ин ҳам зиёд дошт), аз давлат музд ё моҳона намегирифтанд. Ҳар касро вазифааш меҳӯронд. Аз ин сабаб андоз нисбат ба нишондоди шариат чандин маротиба зиёд ситонда мешуд. Дар бекигарихои Бухорои Шарқӣ зиёда аз 50 намуди андоз ва маҷбуриятҳои феодалӣ мавҷуд буд. Яке аз амалдорони ҳарбии рус Д.Н.Логофет, ки чандин маротиба дар ибтидои асри XX ба бекигарихои гуногуни аморат сафар намудааст, чунин нигоштааст: «Дар Бухоро фақат аз ҳаво андоз ситонда намешавад».

Бек ва дигар амалдорони маъмурӣ ба вазифа ҳамчун ба сарчашмаи сарватгункунӣ муносибат мекарданд. Барои беҳбудии иҷтимоӣ, маориф, тандурустии халқ ягон тангае ба харҷ намедоданд. Беҳуда нест, ки аҳволи аҳли заҳмат торафт қашшоқтар мегашт ва зиддияти иҷтимоӣ низ авҷ мегирифт. Ҳаракатҳои халқии солҳои 70-90-уми асри гузашта (асри XIX. Шарҳи редаксия) дар бекигарихои Кӯлоб, Балҷувон, Ҳисор ва дигар ноҳияҳо гувоҳи ҳоланд. Дар байни онҳо шӯриши деҳқонон бо сардории Восеъ (1888) мақоми хосса дорад.

Муттасил суръат гирифтани ҷунбишҳои халқӣ сабабаи тез-тез иваз кардани бекҳо мегашт. Аз рӯи маълумоти мавҷуда аз соли 1876 то 1905 дар бекигарии Кӯлоб 19 бек иваз карда шудааст. Мубориза ба муқобили зулму истибдоди мангитиён то галабаи Инқилоби халқӣ дар Бухоро идома дошт. Дар он хуни ҳазорҳо тоҷик рехтааст. Аз ин мебарояд, ки таҳрифу

суханбозиҳои чанобони демократ оиди ҳаёти озоиштаю серию пурии давраи тоинқилоби Октябр беасосанд. Ин қабил «ҳақталошон» соатҳои зиёд баҳс кунанд ҳам, мисоле ёфта наметавонанд, ки дар он амале аз раиятпарварии амир ва ҳукумати ӯ зоҳир шуда бошад. Оё касе аз онҳо гуфта метавонанд, ки дар қаламрави шарқии Бухоро ягон шифохонаи давлатӣ, муассисаи илмию фарҳангӣ, ё мадрасаи маълумоти нисбатан баланди илмҳои дақиқдиҳанда сохта ба истифодаи халқ пешниҳод шуда буд? Дуруст аст, ки мактабу мадрасаҳои саводи ибтидоӣ ва миёнаи динидиҳанда буданд. Лекин на ба ҳама муяссар мешуд, ки дар онҳо таҳсил намоянд. Бинобар дар ноҳияҳо Ҳофизу бедилхонҳо ангуштшумор буданд. Фақат ба кам андар кам иштиёқмандони илму дониш муяссар мешафт, ки дар мадрасаҳои нисбатан маълуму машҳури Бухоро таҳсил намоянд...

Акнун хонандаи гиромӣ биёед бо нигоҳи ҳақбинона барои муқоиса каме бошад ҳам, баъзе дастовардҳои баъди Инқилоби Октябрро дар ҷумҳуриамон ба хотир биёрем:

Имрӯз аз 84 ҳазор муаллими дар мактабҳои таълими умумӣ коркунанда 80 ҳазораш дорои маълумоти олист.

Соли хониши 1989/90 дар 3101 мактаби миёнаи таълими умумӣ 1 миллиону 258 ҳазору 800 хонанда таҳсил мекард.

Дар ҷумҳурии имрӯз зиёда аз 940 муассисаи томактабӣ дар хизмати халқанд. Шумораи донишҷӯёни донишкадаҳои олии дар соли таҳсили 1989/90 ба 65586 нафар расида буд. Соли 1989 дар Ҷумҳурии Тоҷикистон 14909 нафар духтурони баландихтисос адои хизмат доштанд. Ҳамон сол дар ҷумҳурии 1709 китобхона, 1429 клубҳои маданӣ - равшаннамоӣ, 13 театри касбӣ мавҷуд буд. Солҳои 1928-1989 дар ҷумҳурии 31,4 ҳазор номгӯи китобу китобчаҳо бо тиражи умумии 261 миллион нусха чоп шудааст. Фақат соли 1988-ум 920 номгӯӣ (бо адади умумии 12 миллиону 507 ҳазор

нусха) ва соли 1989 - 870 номгуй китобу китобчаҳо (11 миллиону 244 ҳазор нусха) нашр шудааст.

Дар ҷумҳурӣ якҷоя бо мактабҳои олии 58 муассисаи илмӣ мавҷуд аст, ки шумораи кормандони онҳо ба 9069 нафар мерасад. Аз ҷумла, зиёда аз 260 доктор ва 3400 номзади илм ба корҳои тадқиқотӣ машғуланд.

Дар хоҷагии халқи Ҷумҳурии Тоҷикистон зиёда аз 175 ҳазор мутахассисони дорои маълумоти олии кор мекунанд. Аз 425 корхонаи саноатӣ 207-тоаш ба саноати вазнин мансубанд...

Магар ин нишондиҳандаҳо ва боз ҳазорҳо ба ин монанд мисолҳои дигар, ки метавонем оварем (ниг. Хоҷагии халқи РСС Тоҷикистон дар соли 1989. Душанбе, «Ирфон», 1991) нишонаи пешравӣ нест? Магар ин бурдбориҳо натиҷаи Инқилоби Октябр нест?

Ташаббуси инқилобиеро, ки қувваи бузурги халқро ба маҷрои муайяни бунёдкорӣ равона карда буд, надидаи кӯрдилӣ маҳз аст. Дар муддати хеле кӯтоҳи таърихӣ дар ҷои ҳоли бунёди ҷунин шаҳр, монанди шаҳри Душанбе бо ҳамаи корхонаҳои саноатӣ, муассисаҳои илмӣ – тадқиқотӣ, маданияту фарҳангӣ ва ҳамҷунин шаҳрҳои дигар: Қургонтеппа, Кӯлоб, Хоруг, Норақ, Ёвон, Рогун боз даҳҳо шаҳрҳо, магар пешравӣ нест? Иншоотҳои обёрикундаи Вахш, нақбҳои обгузари Ёвону Дангара, роҳҳои автомобилгард, заводҳои трансформатории Қургонтеппа, Алюминийи Турсунзода, химиявии Ёвон, истгоҳҳои барқӣ, комбинатҳои бофандагӣ, қолинбофӣ ва садҳо корхонаҳои бузурги саноатӣ нишондиҳандаи прогресси иқтисодӣ ва илмию техникаи замони сотсиализм нестанд?

Бояд дар ёд дошт, ки ҳамаи ин дар ҷои хушқу ҳоли сохта шудааст. Қисмати асосии ин сохтмони бузург ба давраи баъди Ҷанги Бузурги Ватанӣ рост меояд. Бунёдгари онҳо бобою падаронамонанд, ки имрӯз аксаран дар қайди ҳаётанд (умрашон дароз бод!) . Вале аламовар аст, ки ба ҷои меҳнати онҳоро кадр кардан, дар пешашон сари таъзим фуруд овардан барои меҳнати

халолу обод кардани чумхурӣ, онҳо хадафи таънао маломати фарзандону наберагони сиёсатбози нохалафу бо ном демократи худ гаштаанд. Аҳсан, ба ин чаҳиши идеологии созандагони «чамъияти озод ва гайриидеологию демократӣ!»

Ин чанобон барои «исбот»-и бартарии соҳти сармоядорӣ нисбат ба сотсиалистӣ иқтисодии иқтисодии чумхуриро бо чунин давлатҳои пешқадами капиталистӣ монанди ШМА, Англия, РФГ, Шветсария, Япония, Франсия ва гайра муқоиса намуда, худ фаромӯш мекунанд, ки ҳар кадоми онҳо зиёда аз ду аср анъаноти истехсолоти капиталистиро соҳибанд.

Ё Тоҷикистонро бо дараҷаи иқтисодии иқтисодии Эрону Туркия муқоиса намуда, фикр намекунанд, ки ин давлатҳо садсолаҳо (Эрон 2,5 ҳазорсола) пойдоранду соҳтори ҳоси давлатдорӣ худро нигоҳ дошта, то ба имрӯз сайқал додаанд. Сарватҳои миллию фарҳангии худро соҳибанд ва дар ин пойдевори хеле мустаҳкам хиштҳои навин мегузоранд. Мо бошем, чӣ хеле ки дар боло зикри он рафт, дар болои як қисми хеле хурди хоктӯда (аниқтараш сангтӯда) ва вайронаҳои фаромӯшшудаи давлати бузурги Сомониён баъди 930 сол пойдевор гузоштем. Оё он чизе, ки дар муқоиса ба арафаи тавлиди дуввуми давлати тоҷикон доштем, кам аст? Фақат номгӯи он муваффақиятҳои иқтисодӣ ва илмию фарҳангии дар тӯли ним асри баъди ибтидои эҳёи давлатдориамон ба дастовардари ба қалам диҳем ва ҳақиқатнигорона таҳлил кунем, он гоҳ равшан эҳсос хоҳем кард, ки он ба садсолаҳои тараққиёти осоиштаи ҳар як давлати бузург баробар аст.

Агар касе хоҳад, ки онро дар мисоли зинда эҳсос намояд, бо мошин қад – қади роҳи Помир ба Бадахшон равад. Он гоҳ бе душворӣ хис менамояд, ки дар тамоми соҳаҳои зиндагӣ мардуми Бадахшони Шӯравӣ нисбат ба ҳамзабонону собиқ ҳамватанони худ, ки бо амри тақдир дар қаламрави Афғонистон мондаанд, даҳсолаҳо пеш гузаштаанд. Як худи роҳи автомобил-

гардро гиред, зиёда аз ним аср машинаҳои пурбор бо ин роҳ рафтуомад доранд (аниқтараш пурбор мераванду ҳолӣ бармегарданд). Дар он тарафи дарё ҳатто роҳи нисбатан қулайи пиёдагардӣ надоранд. Хонаҳои тоҷикони соҳили рост баланду бархавои ҳозиразамону дар соҳили чап ҳамон навъи хонаҳое, ки чандин садсола пеш буданд. Дар соҳили рост зиндагӣ бе қувваи барқ тасаввур карда намешавад, дар он тараф торикию зулмоти асримиёнагӣ. Дар соҳили рост мактабу муассисаҳои маданӣ дар он тараф саросар бесаводӣ. Хулоса, сокинони соҳили Шӯравӣ аз прогресси техникӣ то дараҷае баҳравар гашта бошанд, бародарони соҳили муқобил аз он батамом маҳруманд чунин вазъи ҳаёти иҷтимоиро мушоҳида намуда, кас бовар намекунад, ки ним аср пеш зиндагии ин авлодону хешони наздик – сокинони ҳарду соҳили зӯран ҷудокардашуда дар як сатҳ буд.

Ин пешравиро фақат шахсоне дида наметавонанд ва намехоҳанд, ки саводи кофии таърихӣ надоранд, ё дар қалбҳои пур аз хусуматашон хирси мансабталабӣ боло гирифтааст. Беҳуда нест, ки онҳо Тоҷикистонро чунон ҳақиру бенаво, аз ҷиҳати иқтисодӣ чунон камбағалу раҳгум нишон медиханд, ки гӯё дар дунё аз рӯи сатҳи зиндагӣ ва иқтидори саноатӣ дар ҷои аз ҳама охир қарор гирифта бошад. Ба ин нолишҳои сентименталӣ (риққатовар, аламовар, ҳузновар) нафрати кас меояд. Биёед, ба иқтидори иқтисодӣ, бойгарии табиӣ, ба меҳнатқаринии халқамон аз паси пардаи бӯҳрони имрӯза нигоҳ накарда, ба пешомади худ ба дидаи неку дили гарм ва боварии комил назар кунем. Акнун насибу ризқамонро аз марказ – аз Маскав муайян намеку- нанд.

Он сатҳи иқтидори саноатӣ ва кишоварзии имрӯзаамон, ки бешак ба туфайли маблағгузорию кӯмаки илмию техникий Иттиҳодияи собиқ ба даст омадааст, пурра ба ихтиёрамон гузашт. Ҳатто намунаи хеле фишурдаи дастовардҳои дар боло ишоранамуда

хуқуқ медиҳад, ки мо иқтидори саноатии ҷумҳуриро нисбат ба аксари давлатҳои хориҷӣ боло гузорем. Ин иқтидор бешак имкон медиҳад, ки ҷумҳурӣ дар як муддати кӯтоҳ аз бӯҳрони иқтисодӣ баромада, дар бозори савдои ҷаҳонӣ мавқеи худро соҳиб шавад. Афсӯс, ки дар ин бора аз ҳама камтар фикр мекунем. Гузашта аз он, нахзанию носипосӣ на фақат дар атрофи қудрати саноатӣ ва умуман вазъи иқтисодии кунунии ҷумҳурӣ, инчунин дар атрофи дастовардҳои илмию фарҳангӣ низ авҷ гирифтааст. Дар ин чода ҳам ҷанобони «демократ» ва пайравони идеявии онҳо дар зери ниқоби «роҳи ҳоси милли» идеяҳои панэронизмро тарғиб менамоянд. Ин пӯшида нест ва пеш аз ҳама дар кӯшиши ниҳоят фаъоли онҳо «такмил»-и забон зоҳир мегардад. Аз ин сабаб, лозим донистем чанде мулоҳизоти худро нисбати ин масъала ба хонандаи гиромӣ пешниҳод намоем.

ЗАБОНИ МО ЧАҲОНИ МО, ПАСИ МАЪНӢ НИҲОНИ МО.

Қабули Қонуни забон яке аз лаҳзаҳои ниҳоят хурсандибахши таърихи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳисоб меёбад. Дар ҳақиқат, кадом тоҷики асил тозагии забони худ, фароҳам овардани имконияти рушду камоли онро намехоҳад? Забон муҳимтарин нишондихандаи сатҳи маданияту илму фарҳангшиносии миллист. Аз ин рӯ, ҳар фарди тоҷик Қонуни забонро бо як ҳисси ифтихор истиқбол намуд. Давраи аввали ин маърака умедбахш буд, чорабиниҳои муҳиму рӯзмарра ба нақша гирифта шуданд, барои ёрии моддӣ иҷрои Қонун Ҳазинаи забон низ таъсис ёфт, ташаббускорон ва хайрхоҳон ба он пул мегузаронданд. Хулоса, кор суръат мегирифт. Вале дере нагузашта маълум шуд, ки иддае ин қонунро на барои тоза нигоҳ доштани забони дар тӯли садсолаҳо ташаккулёфта ва ҳамчун забони адабии тоҷик шинохташуда истифода бурданианд. Тахти шиорҳои «Тоза кардани забон», «ба намуди аслиаш баргаштан», ба шакли форсӣ (аниқтараш эронӣ) гузаштан ва гайра баромад карда, ба забон чунин калимаю ибораҳои дохил менамоянд, ки аксари онҳо аз забони имрӯзаи арабу эронӣҳо қайҳо берун шудаанд. Бо баҳонаи озод кардан аз таъсири забони русӣ аз калимаю ибораҳои байналмилалӣ даст кашидандро тарғиб менамоянд. Магар ин забондонон намедонанд, ки забон қонуниятҳои инкишофи худро дорад ва ба маҷрои барои касе ё гурӯҳе дилхоҳ равон кардани он номумкин аст.

Кӯшиши баланд бардоштани ливои фарҳангӣ кори хайр ва нияти нек аст. Он бояд тавре гузаронида шавад, ки мақбули ҳамагон гардад ва дастгирӣ ёбад. Лекин бо афсӯс бояд иброз дошт, ки ин тарзи суръатгирӣ имрӯзаи чунин масъалаи муҳим хеле ташвишовар аст. Агар такмили забону забондонӣ ҳамин зайл пеш рафтад, мактаббачаи баъди даҳ сол таълимги-

ранда устодони назму насри тоҷик С. Айнию М. Турсунзодаро бе истифодаи лугат фаҳмида наметавонад. Чӣ хеле ки аз мушоҳидаҳо бармеояд, дар тарғиби забону фарҳанг низ тамоюле ҷараён дорад, ки пайравонаш аз рӯи принсипи ҳар чӣ аз аввали инқилоб то охири солҳои 80 – ум вучуд дошт, моли коммунистон аст ва бояд ҳамроҳи онҳо нест шавад, амал менамоянд. Ин гуна ташаббусҳоро таърих нагз медонад. Яке аз онҳо бо номи «пролеткульт» маълум буд. Инашро чӣ хел «культ» бояд номид? Шояд «демократкульт» бошад?

Сиёсатбозӣ чанде аз бо ном «равшанфикрон» - ро то дараҷае сармасти худпарасти намудааст, ки худро дар замин ҳис накарда, аз рӯи парвози ҳаёли мансабдорӣ дар тахти Оли Сомон мебинанд; дар ҷодаи эҷод низ Рӯдакию Фирдавсиро ба шогирдӣ қабул карданӣ нестанд. Агар ин хел набошад, ҷаро ба ҷои Эрон худ ташаббускори панэронизм гаштаанд ва онро байроқи худ қарор додаанд? Бигузур ба ин ҷанобон возеҳ бошад, ки барои халқи кӯчаки мо панэронизм ва пантуркизм қариб як хел хавфдоранд. Чӣ хеле ки славянҳо аз панславянизм меҳаросанд, мо ҳам бояд аз ин дар ҳарос бошем. Эронӣ ва тоҷикон гарчи ҳамзабону то андозае ҳамтаърих ва ҳамтақдир бошанд ҳам, чун миллат гуногунанд.

Доири адабиёт, умуман фарҳанги муштараки ин ду халқ ба ақидаи устод С. Айни эрод гирифта хатост, адабиёти форсу тоҷик, ки ӯ барои адабиёти классикии асрҳои X-XV мансуб донистааст, хеле мувофиқ аст. Дар ҳақиқат адабиёту фарҳанги эронӣ тоҷикон мисли дигар форсизабонони Ҳиндустону қаламрави имрӯзаи Афғонистон дар асрҳои X-XV аз як сарчашма об мегирифт ва монсаби сарҳадӣ набуд. Адабиёти ин давра, ки муддати тӯлонӣ бо унвони адабиёти форс маълум буд ва ба он Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ асос гузошта, баъд дигар зодагони сарзамини тоҷикон монанди Рашидии Самарқандӣ, Амъақи Бухорӣ, Носири Хисравӣ Қубодиёнӣ, Камоли Хучандӣ ва дигарон пайравӣ

кардаанд ва сайқал додаанд. Ин ба мо ҳуқуқи пурра медихад, ки онро адабиёти форсу тоҷик гӯем.

Баъдтар аз асри X-XV сар карда, дар натиҷаи торафт шиддат ёфтани низоъҳои мазҳабӣ ва султони ягонагии иқтисодӣ маданияи ин адабиёт ба ду шохаи мустақил ҷудо шуд.

Таърихи давлатдорӣ халқҳои форсу тоҷик ҳам ду халқи мустақил будани онҳоро собит месозад. Мувофиқи маълумоти сарчашмаҳои таърихӣ Куруши Кабир соли 558 то милод қабилҳои форсро муттаҳид намуда, миқдониҳо, ки ин қабилҳо дар замири тасарруфи худ нигоҳ медоштанд, тасарруф карда, ба давлати Форс асос гузошт. Ин марди шурӯғ бераҳм соли 539 Бобулистон (худуди ҳозираи Ироқ), баъди ҷанг муддат Бохтария, Сугд ва Хоразмро гасб намуд. Дар ин сарзамин ӯ ба муқобилияти саҳти аҳолии дучор омад ва соли 529 дар яке аз муқорбаҳои ҷанги массагетҳо кушта шуд. Меросхӯронаш сиёсати забткоронаи ӯро давом доданд.

Академик Б.Фафуров доирӣ муносибатҳои Осиёи миёнаву давлати Ҷаҳоманишиҳо чунин овардааст: «Хоразм, Сугд, Бохтар, Порт, аксари вилоятҳои, ки сақоиҳо суқунат доштанд, ҳама дар овони нашӯи намои давлати Ҷаҳоманишиҳо ба ҳаёти он дохил мешуданд.

Бохтар то охири лаҳзаҳои мавҷудияти давлати Ҷаҳоманишиҳо дар таърихи тасарруфи он буда, муҳимтарин маркази шарқии ин давлат ҳисоб меёфт! Олим ин муносибатро ҷуқуртар санҷида афзудааст: «Ҷамои давлати Ҷаҳоманишиҳо ба вилоятҳои молиётдиҳандаи харбӣ, яъне сатрапҳои тақсим гардида буд... Дар аҳди Дорӣ I (522-486 пеш аз милод) шумораи ин қабил вилоятҳои ба 20 мерасид... Осиёи Миёна ба 4 сатрапи ҷудо шуда буд... Хоразм, Сугд ва Парфия сатрапии XVI буда, 300 талант (талант қариб 30 кг нуқра) андоз мебардоштанд». Баъд муаллиф ба маълумоти Ҳеродот тақия намуда, андозситонии иловагиро аз ин сарзамин нишон медихад. Фишанги асосии ситон-

дани андозҳои иловагӣ дарготҳо ҳисоб меёфтанд, ки онҳо дар дасти аҷнабиён буданд ва фақат баъди гирифтани андози барои обёрии зироатҳо кушода мешуданд.

Б. Фафуров муборизаи озодихонаи халқҳои Осиёи Миёнаро ба муқобили Ҳахоманишиҳо махсус қайд намулдааст. Ин муқобилият беист идома дошт. Аз навиштаҷоти машҳури кӯҳи Бесутун (дар он лаҳзаҳои муҳими ҷаҳолияти Дорой 1, ки солҳои 522-486 то милод салтанат рондааст) сабт шудааст, маълум мешавад, ки фақат дар паҳш кардани шӯриши Маргиёниён (воҳаи Марв) бо сардории Фрад, кӯшунҳои ҳахоманишиҳо 55 ҳазор одамро кушта, 7 ҳазор касро асир карданд.

Ҳамин тариқ, шӯришҳои Порт (Шимолии кӯҳҳои Купетдоғ) ва кишвари сақоҳои Тиграҳуд, ки ба Хоразм марбут буданд бераҳмона паҳш карда шуданд. Қаҳрамони Шерак нишонаест аз қаҳрамони аҷдодонамон ба муқобили аҷнабиён (ниг. Фафуров Б. Ғ. Тоҷикон, китоби яқум, Душанбе 1983. с. 95-96).

Ҳамин муборизаи беамон буд, ки «аз нимаи дуввуми асри IV пеш аз милод хоразмиҳо давлати мустақили худро таъсис менамоянд. Дар ин вақт сақоҳо ҳам аз тобеияти ҳахоманишӣ берун меоянд (дар ҳамон ҷо, с. 99).

Фараз аз овардани гуфтаҳои олими бузург такрори ҳақиқати таърихест оиди тасарруфи муваққатии кишвар аз тарафи форсҳо. Модоме ки аҷдодонамон ин тобеиятро напазируфтаанд ва аз ин «ҳамдавлатӣ» ба ивази муборизаҳои оштинопазир ва қурбонҳои зиёде раҳо ёфта бошанд, пас мантиқи таъсисёбии Созмони Миллии Қуруши Кабир, ки ба наздикӣ тағйири ном карда, унвони Созмони Миллии Ориёноӣ бузургро гирифтааст, дар ҷустуҷӯи Магар ин дар бузургманишии сохта ва беасос нест? Агар ҳадафи ин созмон омӯзиши фарҳанги муштарак бошад, қобили дастгирӣ. Лекин афсӯс ин ҳел нест. Барои таъсисгар Фотеҳи Абдуллоҳ, ки бо таҳаллуси ба нақшаҳои бузурги ин созмон хеле

мувофик, яъне Ардамехр маълуманд, мақсади созмон, вазифаҳою ҳадафи он тамоман дигар аст. Биёед, аз паи муаммокушоӣ нарафта, ба гуфтаҳои худ раиси мӯхтарам тавачҷӯх намоем, ки мақсади тағйири номи созмонро чунин баррасӣ намудаанд:- «Тағйири номи созмон ҳаргиз тағйири ормони воло ва камоли матлуби созмон нест. Мо барои офариниши Ирони Бузург, Ягона ва Ҷовид талоши пайгир хоҳем варзид. Сабаби тағйири ном ин аст, ки бисёри касон ба моҳияти рамзи Куруши Кабир нарасиданд. Бар илова ин рамз андаке маҳдуд буд, агарчи номи Куруши Кабир ба хайси бузургони мо барои мо басо азизу муқаррам аст. Мафҳуми «Ориёнои Бузург» хеле густурда буда, ҳадафи волою муқаддаси созмонро нақў ифода мекунад». (Садои мардум, 29 феввали 1992).

Акнун хонандаи азиз, худ бифармоед ба ки бовар кунем: ба академик Б. Фафуров, ки Куруши Кабирро ба қатори истилогарону қотилон гузошта, Шеракро ҳамчун қаҳрамони халқи тоҷик ном бурдааст, ё ба ақидаи мӯхтарам Ардамехр, ки Курушро ба дараҷаи «бузургниёни барои мо басо азизу муқаррам» баровардааст. Дар он сурат, аз рӯи мантиқи фикрронии «мутахассиси» дуюм Шеракро душмани миллат бояд эълон кард.

Бинед, гайрати қаҳрамонони муосири миллатро, ки бо «барқарор намудани» давлати Куруши Кабир қаноат накарда, Империяи Ориёни сохтанианд. Ҳоло фақат ҳаминаш маълум нест, ки мутасаддиёни иҷрои ин нақша Ориёниёни Аврупо ва қисмҳои дигари дунёро ба он ҳамроҳ карданӣ ҳастанд ё не? Шояд, дар ҳақиқат тақдири онҳоро низ ба дасти худ гиранд, то ҷаҳон донад, ки ориёниён соҳибдоранд! Дар ҳамаи ин «дилсӯзӣ» ба ҷуз тарғиби равияи миллатчиғии панэронизм дигар чизро дарёфт кардан аз имкон берун аст.

Хонандаи мӯхтарам, дуруст фаҳмед, камина ҳаргиз дар миёни ду халқ эрониеву тоҷикон садде гузоштани нестам, гузашта аз ин ба ибораи дар таърих мақбули «тоифаҳои эронӣ», ки халқи моро низ ба он мансуб ме-

донанд, эрод надорам. Вале ба омезиши имрӯзаи миллии ин ду халқ муросо карда наметавонам.

Таърих, фарҳангу маданияти моро бояд ҳатман дар ҳамбастагӣ омӯхт, на аз нуқтаи назари панэронизм, ки дар худӣ Эрон ба он диққат зоҳир накунад ҳам, ташаббускорони он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳарчи тезтар халқро ба ин гирдоби миллатчигӣ, бузургдавлатӣ кашиданианд. Фикр ҳам намекунад, ки оқибати ин кор барои миллат ҳалокатовар хоҳад буд.

Имрӯз ин зайл тарғибро дар ҳар сари кадам мушоҳида кардан мумкин аст. мисоли равшани онро дар тақлиди сурудхонии базе ҳофизон намоишҳои 1,5 соатии телевизионӣ, ба ин ё он «ситораи Шарқ» (аз чи бошад, ки ҳофизони шинохтаи мо Ҷурабек Муродов. Одина Ҳошим ва дахҳо дигарон ба қатори ин ситораҳо дохил намешаванд ва барои онҳо баъди солҳо телевизион фақат ним соат вақт чудо карда метавонад, ҳол он ки ҳамзабонони мо дар хориҷӣ санъати волои онҳоро хеле баланд қадр мекунад), тақлиткории сохтаю беасос дар телевизион, матбуот ва воситаҳои дигари ахбори умум, ки хонандаю шунавандагонро дилбазан карданд, дар ҳар сари кадам мушоҳида мешавад.

Агар ин тарзи забонмуайянкунӣ ва забонинтиҳобкунӣ, ки моро имрӯз чунин «ҳомии миллии миллат» маҷбуран бурданианд дуруст мебуд, дигар халқҳо низ бо ин усул мутаҳид шуда, кайҳо забони умуми интиҳоб мекарданд. Дар ҳақиқат барои ин пайвастиҳои бародарони славян: русҳо, украинҳо, ва белорусҳо аз мо дида имконияти зиёдтар доштанд ва имрӯз ҳам доранд, чунки асрҳо дар доираи як давлат арзи вучуд мекарданд, гузашта аз ин аз батни як давлат - Руси Киевӣ тавлид гаштаанд. Ба онҳо кӣ ҳалал мерасонанд, ба забони славяниҳо асримиёнагӣ баргарданд, (инчунин славяниҳои Аврупои Шарқӣ ва Балқанро низ ба худ ҳамроҳ кунанд). Шояд фақат ба хоҳири он «Солномаҳо», «Гуфтор дар бораи Полки Игор», ки барои ҳамашон сарчашмаи таърихианд ва ба забони ас-

ри миёнагии барояшон як қимат дошта навишта шудаанд, ба ин забон баргарданд. Лекин ин корро намекунанд ва кардани ҳам нестанд, чунки аз дараҷаи ин ихтирооти забонсозии мо кайҳо гузаштаанд. Панславянизми миёнаи асри XIX дар руссия пайдо шуда дар давраи камолоти худ нисбат ба панэронизми имрузаи мо садчанд пукувват буд. Вай дар тарғиби маданияту фарҳанги умумиславянӣ ба муваффақияти назаррас соҳиб гашта бошад ҳам масъалаи забони ягонаро ҳал накард ва карда ҳам наметавонист. Ё агар барои халқҳои забонашон ба якдигар наздик забони умумӣ ва ягонаро қабул кардан осон бошад, пас чаро бародарони туркзабон онро ҳал намекунанд? Магар ин тадбир барои омузиши таъриху фарҳанг ва камолоти забон шароити қулайтаре фароҳам нахоҳад овард? Вале чи хеле ки мушоҳида мекунем, онҳо ба ин кор даст заданӣ нестанд, гарчи пантуркизм дар ин ҷумҳуриҳо ва берун аз марзи онҳо асоси таърихӣ ва иҷтимоии мустаҳкамро соҳиб аст.

Далелҳои оварда шуда бори дигар тасдиқи ҳақиқати маълуме мебошанд, ки забон қонуниятҳои инкишофи худро дорост. Кӯшиши сунъӣ ба маҷрои дилхоҳ кашидан фақат монетаи устуворе хоҳад шуд дар роҳи рушту такмили он. Ҷоиз аст тазакур дод, ки хонандаи бориксанҷ, на бояд ин суханҳоро ҳамчун даъвати ба ҳоли худ гузоштани забон қабул намояд. Оре, забонро аз махлутшавӣ бояд нигоҳ дошт, муттасил ҳифз кард, ибораю калимаҳоро ворид сохт, ки барои халқ фаҳмою форамад.

Муттаасифона, рӯзномаҳо ва дигар воситаҳои ахбори ҷумҳурӣ имрӯз мақолаю барномаҳое ба халқ пешниҳод менамоянд, ки гуё барои Эрону Афғонистон таҳия шудаанд. Албатта, аз онҳо тамоман сафи назар кардан гуноҳест нобахшиданӣ, лекин як чиз таачубовар аст, барои чи маҳз мо яктарафа забони худро аз ҳисоби онҳо «бою тоза» гардонему онҳо аз ҳисоби забони мо не? Пӯшида нест, қариб ба ҳамон

миқдоре, ки мо аз ҳисоби забони русӣ ё ба воситаи он калимаю ибораҳо қабул кардем, онҳо низ аз давлатҳои ғарб гирифтаанд. Акнун, ки имконияти боз ҳам мустаҳкам шудани алоқаи фарҳанги ва забонӣ пайдо шудааст, бе саросемагӣ ҳуди халқ ибораҳои дилхоҳашро интихоб мекунад ва ҳазинаи лугавии худро бой месозад.

Пас чи зарурате будааст, лаҳни ширину гувори тоҷикиро, ки асрҳо сайқал ёфта, имрӯз ҳамчун забонӣ адабӣ, забони модарӣ қабул шудаасту, дар саросари Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дар тамоми Осиёи Миёна барои бародарони тоҷикзабон якхела фаҳмост, ба шакли талаффузу таклиди оҳангии (интонатсия) забони имрӯзаи форсӣ дар Эрон Афғонистон қабулшуда, ки он ҳам садсолаҳо суфта гашта, барои халқи ин мамолик забони модарӣ, забони ҷонӣ гаштааст, иваз намоем?

Ҳангоме сари ақидаи зарурати омезиши забони форсӣ тоҷикӣ меоем, бояд дар хотир дошт, ки кӯшиши содиқона баъзе ҳомиёни ин равия ба воқеияти имрӯза баробар намоед. Дурусттар мебуд агар забони форсии имрӯз дар Эрон амалкунандаро забони маҳз Эронӣ номид, чун ки он ҳам дар шакли форсии асри миёнагии худ (дар он шакли барои форсу тоҷикон забони ягона ҳисоб ёфтаниш) қарор нагирифтааст ва аз он ҳам эронӣни имрӯза ва ҳам тоҷикон то андозае дур шудаанд, вале хушбахтона на то он дараҷае, ки осори хаттии аҷдодони бузургамон- классикони адабиёти асрҳои X-XV бароямон нофаҳмо гашта бошад. Гарчи қувваи кашиши осор ва умуман фарҳанги ниёгон ин ду забонро аз тамоман бегона ва барои якдигар нофаҳмо шудан абадӣ нигоҳ дорад ҳам, қудрати онҳоро ба дараҷаи аслишон баргардондан надорад. Аз ин харосидан лозим нест, чунки дар чизи асосӣ – дарки маънӣ, эҳсоси ҷавҳари суҳан дур нарафтаем, рафта бошем ҳам дар як масофа, вале ба самтҳои гуногун. Бинобар, гузаштан ба форсӣ имрӯз маъноӣ гузаштан ба забони Эронӣ кунунро дорад, ки ба ҳамаи кӯшишҳои

таргибочиёнаш нигоҳ накарда, халқ онро қабул нахоҳад кард. Аз хонанда барои дароз кардани матлабфаҳмонӣ маъзарат мецоҳам ва як мисоли ҳаёти меоварам. Рӯзе як рафиқи донишмандам дар аснои сӯҳбат бо хасрат арзи ақида намуд, ки дар масалаи ба забони форсӣ гузаштан бисёр кашолкорӣ зоҳир мекунем. Онро ба воситаи қонун халқ кардан лозим, он вақт доираи ин забон хеле васеъ мешуду ва забони тамоман махлутшудаи мо ба шакли аслиаш (забони имрузаи Эронро дар назар дошт) бармегашт. Ба ақидаи ӯ худӣ мафҳуми забони тоҷикӣ хатост ва ин забон вучуд надорад. Танҳо як забон аст- забони форсӣ. Камина аз хамсӯҳбатам суол кардам, ки ихтисосашон чист? (гарчи медонистам)- гуфтанд: забони форсӣ. Ва илова намуданд, ки 5 сол дар Донишгоҳи давлатӣ дар факултаи (шуъбаи форсӣ) тахсил намуда, 2 сол дар хориҷа ба сифати тарҷумон хизмат кардаанд.

Ҳисси кунҷкови боло гирифтӣ пурсидам, ки дар хона бо аҳли хонавода, бо фарзандон бо кадом забон муомила мекунад. Он кас, ҳамон беихтиёр ҷавоб доданд, ки бо кадом забон мешуд, - бо забони тоҷикӣ. Дар ҳақиқат забони рафиқам забони тозаи тоҷикист.

- Ана дидед,- гуфтам,- дар байни аҳли оилаи худатон бо забони тоҷикӣ суҳан мегӯед, фарзандонатонро форсигӯ карда наметавонеду мецоҳед ҳар чӣ тезтар ин забонро ба гардани халқи тоҷик бор кунед.

Дар ҳақиқат офаранда ва такмилдиҳандаи забон халқ аст, забони моли ӯст, ба ӯ бояд хизмат кунад, аз ин лиҳоз барои ӯ бояд табиӣю форами садо бидиҳад. Агар ба мутахассисе, ки барои омӯзиши нозукиҳои забони форсӣ ва тоҷикӣ тадқиқоти муқоисавии илмӣ бурдан лозим бошад, марҳамат омӯзад, таҳқиқ кунад, доираи ҳавсмандонро васеъ гардонад. Ин илм аст ва ба инкишофи забон кумак мекунад. Вале бо зӯрӣ забондони худро ба омма бор кардан гуноҳ аст. ба ростӣ аз ин тақлидкорӣҳои сохта забон бурд намекунад. Хонандаи ба матбуоти даврӣ каме шинос, худ мушоҳида ме-

кунад, ки дар як муддати кӯтоҳ ҳазорҳо ибораю калимаҳои эронӣ, арабӣ ва ба воситаи онҳо аз дигар забонҳои аврупоӣ ба забони мо ворид гашта на ба ҳама фаҳмоанд. Мактабхонон ҳайронанд, ки чи тавр иншо эҷод кунанд. рӯзномаҳои деҳотӣ баъди хичча карда хондани калимаҳо, чизе нафаҳмида фақат китф ба ҳам мекашад.

Ин сатрҳо ба қалам дода, эҳсос мекунам, ки зумрае аз «озодфикрон» ва «ҳомии миллат» онҳоро фикри хеле соддалавҳона шумурда, чун хилофи Қонуни Забон маънидод ҳам хоҳанд кард. Вале камина ва ҳазорҳо ҳамфикронам, ки аз мактаби тарҷумонии забони форсӣ дар Эрон Афғонистон нагузаштаем иҷрои қонуни забонро маҳз дар тозагии забони тоҷикӣ, лаҳни ширину табиӣ он (инро мутахассисони донишманди Эрон низ борҳо изҳор ва эътироф намудаанд) мебинем, на дар тақлидкории бемавқеъ ва сунъӣ.

Меросхурон ва таблиғкунандагони ҳақиқии он С.Айнӣ, М.Турсунзода, А.Деҳотӣ, аксари мутлақи адибони имрӯза, олимони забону адабиётшиноси дирӯзаю имрӯзаи тоҷик бо ин забон эҷод кардаанд ва эҷод мекунанд. Ин забон забони мост, чунки дар ҳамаи қаламрави ҷумҳури (инчунин барои тоҷикони дигар ҷумҳуриҳои Осиёи Миёна) як хел фаҳмою гуворост ва Ҳукумати ҷумҳурӣ, Шӯрои Олӣ низ бояд тозагӣ ва камолоти маҳз ҳамин забонро ҳамчун забони давлатӣ хифз намоянд.

Мақсад аз суҳанронӣ ва ҳулосаҳои мо дар атрофи забон ҳаргиз маънии хифзи қуҳнапарастона ё догматикии онро надорад. Забон ба дарё шабех аст. Пеши роҳи маҷрои онро доштан қорест муваққатӣ, вай дер ё зуд сар мезанад, роҳ мечӯяд ва ба маҷрои барои худ беамоният мешитабад. Барои нафъоварӣ онро ба кӯҳ ва ботлоқ равона накарда, (ба яқум бароварданаш мушкӣл, дар дуюм гализ ва буйнок мешавад) ба дашту саҳроҳои ҳосилхез бурдан лозим аст, яъне забонро низ ба маҷрои нафъовару мувофиқ, ба сӯи халқ бояд раво-

на кард. Аз пайвастанӣ он ба марзҳои дигари обод набояд тарсид. Ибораю калимаҳое, ки пештар қабул шуда, суфта гаштаанд, ба осонӣ ҷояшонро аз даст намедиханд. Он ибораю фаҳмишҳои хоҷе ворид мешаванд, ки ё ҷояшон холист, ё худ мафҳумоти нолоикро танг карда, ҷояшонро мегирад.

Ягон забони шӯҳрати ҷаҳонӣ дошта, дар заминаи фонди лугавии танҳо як халқ, ё як давлат ташаккул наёфтааст. Яъне забон бояд имконияти интиҳоби озод дошта бошад. Солҳои дароз дар ҳайати ИҶШС калимаю ибораҳои нав ба забони тоҷики фақат аз ҳисоби забони русӣ ё ба воситаи он ворид мегаштанд. Ин имконияти инкишофи забонро маҳдуд мекард. Ҳоло ки ҷумҳурии соҳибхитиёр гаштааст, ашхосе забонро фақат бо ду роҳ бурданианд: ба қафо ба сӯи асримиёнагӣ, ба бар ба сӯи Эрон. Ин интиҳоби самту ҳаракати забон тасодуфӣ ва аз гарази сиёсӣ берун нест.

ОЁ ДЕМОКРАТҲОИ ТОЧИКИСТОН ДЕМОКРАТАНД?

Бо шарофати фаҳмиши ибтидоии бозсозӣ ва демократия рӯз аз рӯз мавқеи Ҳизби Коммунистӣ дар идоракунии маъмури маҳдуд мешуд. Ин ба нақшаи пешниҳодкардаи сарварони ҳизб, ки худро ифтихормандона ташаббускорони бозсозӣ эълон карда буданд, мувофиқ буд (ба қарорҳои анҷуманҳои охири, конференсияи XIX ҳуҷатҳои ҲКИШ ва Ҳизби Коммунистии Тоҷикистон таваҷҷӯҳ намоед). Вобаста ба ин плюрализми ақида, ошкорбаёнӣ, амалиёти озоди сиёсӣ барои таъсиси ҳизбҳои нави сиёсӣ ва созмонҳои халқӣ (хамчунин аз фаъолияти сиёсӣ дар канор нестанд) имконият фароҳам овард.

Ҳар як узви солимфикри ҷомеа табиист, ки аз таъсиси ҳизбҳои нав ду чизро интизор буд: аввал қувваи алтернативии нигоҳдорандаи мувозинати сиёсӣ, ки якҷаҳукмронии коммунистиро маҳдуд мекард; дуввум иқтисодии маънавий (интеллектуалӣ), ки бояд нақшаи алтернативӣ ва воқеии таъминкунандаи прогресси иқтисодиро пешниҳод менамуд. Беҳуда нест, ки дар рӯзҳои аввали ташкилҳои созмони мардумии «Растохез», беҳтарин намояндагони илму фарҳанги ҷумҳури тайёр буданд, ки ба у ҳамраъӣ намоянд. Баъдтар Ҳизби Демократии Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил ёфт. Бисёр зиёӣ ва ҷавонони ташнаи демократияи ҳақиқӣ (дар байни онҳо аъзоёни ҳизби коммунисти низ кам набуд) ба дастгириаш шитофтанд. Вале бо мурури суръатгирӣ фаъолияти он бисёре аз тарафдоронаш дилхунук шуданд.

«Растохез», ки баъди воқеаҳои февралӣ нуфузи худро тамоман аз даст дода буд, аз қисми зиёди аъзоёни содиқаш маҳрум шуд, чунки онҳо ба сафи ҳизби демократӣ гузаштанд. Алҳол ба гайр аз раису ҷонишинаш, ки дар маърақаҳои гуногун аз номаш баромад мекунанд, дигар аъзоёни онро дар ҷомеа намешино-

санд. Ба ҳар ҳол барномаи амиқ, шумораи аъзоён ва вазифаи ин созмонро ба гайр аз пешвоёнаш (агар онҳо ҳам донанд) касе аниқ накардааст. Беҳуда нест, ки онҳо ба чудо амал намудан чуръат накарда, пурра ба фаъолияти сиёсии Ҳизби Демократӣ шарикиро ихтиёр намудаанд. Барои салобати ҳуччатҳои худро бардоштанд ба зерашон якҷоя имзо мегузоранд. Дар мавриди дастгирии Ҳизби Наҳзати исломро ҳис кардан, онҳо бо қаноатмандии махсус худро «қувваҳои демократӣ» ё «бехтарин озодфикрони ҷомеа» муаррифӣ мекунанд.

Аз рӯи суҳанпардозӣ ва фаъолияти амалии худ демократҳои ҷадид тамоми он муваффақиятҳои бо номи Ҳокимияти Шӯроҳо ва сотсиализм пайвандбударо қабул кардани нестанд. Пас чи мехоҳанд онҳо? Аз ҳамаи он чизе, ки доири фаъолияти сиёсии ин ҳизб дорем, мақсади ӯро муайян намудан қорест ниҳоят душвор, аниқтараш бебарор. Ҳаминаш маълум, ки демократия гуфта, онҳо тарзи идоракунии мамлакатҳои капиталистиро тарғиб мекунанд (аз чи бошад, ки ҳам демократҳои Тоҷикистон ва ҳам Россия давлатҳои дар дараҷаи султари тараққиёти истехсолоти капиталистбударо тамоман ба эътибор намегиранд, як бора худро ба қатори ШМА, Англия, Япония, Франция, РФГ ва гайра бардоштанианд), вале бе барномаи муайяни фаъолияти худ. Ин ду сабаб дорад:

1. Дар бораи капитализм, муносибатҳои истехсолӣ, сохтори идоракунии он тасаввури қофӣ надоранд. Гузаштан ё баргаштан ба он раванд ниҳоят мураккаб ва дурӯ дароз мебошад, чун ки аз як тараф мутлақо шикастани характери муносибатҳои истехсолӣ ва шароити мусоид барои гункунии ибтидоии капитал лозим аст. Ин раванд дар мамлакатҳои капиталистӣ зиёда аз ним аср давом кард. Капитали бо роҳи ҷаллобӣ ва ба истехсолот алоқанадоштае, ки имрӯз дар дасти қаллобон ҷамъ шудааст, барои васеъшавии истехсолот, баландшавии суръати он на фақат таъсир расонда наметавонад, инчунин монеаи ҷидди пешравии он мегардад. Аз тарафи дигар муно-

сибати манфии халқ, нисбати ин масъала мебошад. Касе, ки дар рӯхияи коллективӣ ва баробарии иҷтимоӣ (бигуздор дар дараҷаи паст бошад ҳам) тарбия ётааст, ба ҷамъияти сармоядорӣ ва нобаробарии иҷтимоӣ наметавонад ба осонӣ ва бемуқобилият гузарад.

2. Ба амалиёти дар ин чода пешгирифтаи Ҳукумати Россия мутлақо пайравӣ мекунад. Дар он чо ҳукумат ягона чораи то як андоза нигоҳ доштани муфлисшавии бемайлонии истеҳсолию молиявӣ ва дар оянда аз бӯҳрон баровардани малакатро дар озод эълон намудани нархҳо ва ҳарчӣ тезтар гузаштан ба иқтисоди бозоргонӣ мебинанд. Аз ибтидои соли равон сар карда, ин нақша амалӣ гашт, вале то имрӯз нафақат натиҷаи дилхоҳ дода наметавонад, инчунин бенавоию қашшоқии оммаро даҳчанд зиёд кардааст. Хулосаи қисме аз мутахассисони дохил ва хориҷи мамлакат нисбати ин нақша манфист. Ба фикри онҳо гайридавлатӣ гардонидани корхонаҳои саноатӣ суст чараён гирифтааст ва бозори ҳолӣ муносибати мӯътадили бозаргониро таъмин карда наметавонад. Ин амали Россия дигар ҷумҳуриҳоро маҷбуран ба озод эълон намудани нарх кашид, чунки дар чунин ҳамбастагии зичи иқтисодӣ ба ин варта наафтидан мумкин нест. Табиист, ки ҷаҳиши нарх, идоранашавандагии он ҷумҳурии моро низ бо осонӣ ба ин гирдоби сиёсати иқтисодии Россия кашид. Аҳволи бе ин ҳам қашшоқи мардум боз ҳам қашшоқтар гардид. Чунин ноилочӣ гарчи барои ҳар фарди нисбатан саводи ибтидоии иқтисодидошта маълум бошад ҳам, ҷанобони демократ онро барои боз ҳам суръат гиридонидани машинаи пропагандистии худ васеъ истифода мебаранд. Бинед, сиёсатбозӣ чӣ хел суръат мегирад. Аз як тараф онҳо сиёсати иқтисодии ҳукумати Россияро барои ҳуди Россия меписанданд ва ҳамчун қадами ниҳоят демократӣ ва хирадмандонаи ҳукумати Ельцин таърифу тавсиф мекунад. Аз тарафи дигар айнан ҳамин нақшаро дар ҷумҳурии худ, ки ба гарданаш зӯран бор карда шудааст, зеро танқиди беамон мегиранд.

Тавассути телевизион ва воситаҳои дигари ахборборҳо шунидем, ки Президент, Раиси Шӯрои Олӣ ва Девони вазирони Ҷумҳурӣ ба таври расмӣ аз роҳбарияти Ҳизби демократ ва Растохез хоҳиш намудаанд, то барнома ё нақшаи алтернативии аз бӯҳрон баромаданро пешниҳод кунанд, ё ба ҳайати ҳукумат дохил шуда, ҳамкорӣ намоянд, лекин ҷавоби рад мегиранд. Гарчи баҳонаи ин раддияҳо ба гуфтаи ҳуди сарварони демократия ҳамкориро бо ҳукумати гуё коммунистӣ ва ноухдабаро нахостан бошад ҳам, лекин асли мақсад дигар аст. Аввалан, онҳо вазифаҳои пешниҳодшударо ба худ муносиб намехисобанд. Вазифаҳои аз дидашон муносибтар бошанд интихобианд ва халқ аз ҳуқуқи қонуни худ истифода бурда, намояндагонашро ба курсҳои лозимӣ шинонд. Сониян, боварӣ надоштан ба қудрати ташкилотчиғии худ. Дар чунин вазъияте, ки бӯҳрони иқтисодию сиёсӣ шиддат мегирад, бечуръатӣ ва паст будани ҳисси масъулиятшиносӣ онҳоро аз хизмати расмии давлатӣ дур кардааст.

Аз берун истода дар зери шиори оппозитсия ҳукуматро зери фишори танқид гирифтаи, махсусан дар вазъияти имрӯза мушкилиёе надорад. Аз қадом тарафе, ки нанигарӣ камбудҳо хеле зиёданд. Барои ин чанобон муҳимаш он аст, ки аз боби таҳлили воқеии вазъият касе наметурсад, ҳар чи гӯи ҷавобгар намешавӣ, даркор шавад ба гирдиҳамоию гуруснанишинӣ мегузарӣ, раҳмдилону хайрхоҳон химоя мекунанд. Барои ҳамин ҳарчӣ зиёдтар камбудӣ ёфта, ба гардани ҳукумати имрӯза ва коммунистони дирӯза бор кардан даркор, аз ин зарар намебинӣ, худро ҳомии халқ вонамуд карда, пайравону ҳамфикрони зиёде пайдо мекунӣ.

Ҳукуматеро, ки тамоми иқтидори фишоровариро дар дасти худ нигоҳ медорад ва сиёсати зидди халқӣ мебарад, зери танқид гарифтан нишонаи мардонагист. Таърих ин гуна мисолҳоро бисёр медонад. Лекин барои аз вазъи нугувори иқтисодӣ ва фишори қувваҳои ихтилофангез ҳукуматеро, ки бо роҳи демократӣ интихоб

шудааст, дастгирӣ накардан, ба ҷои мубоҳисаи бегаразона ва ба ғоидаи қор – танқиди беасос, ба ҷои даъвати яқдилӣ – ҳаракати ҷудоандозиро пеша қардан фақат игвогарӣ ва мансабталошист, ки дер ё зуд ошқор хоҳад гашт.

Дар ҳамаи давлатҳое, ки ҳуди демократҳо демократиашон меҳонанд, президенти бо камтарин бартариҳои овоз ғалабақардари ҳама эътироф менамоянд ва иттиҳоди мекунаанд. Демократҳои мо бошанд, ин қонунро наменвисанданд. Онҳо оддитарин принсипи демократия иттиҳоди аққалият ба ақсариятро тамоман ба интиҳоди гирифтани нестанд.

Барои он, ки халқ вучуд доштани ҷунин ҳомиёни ҳудро фаромӯш накунад, сари қанд вақт масъалаи истифодаи парламенти мебардоранд. Баҳона боз ҳамон қувваи барояшон дахшатангези коммунистӣ, ки ғӯё парламенти ҷумҳуриро идора мекунад. Ҷун демократи «дар принсипҳои демократӣ устувор» зуд фаромӯш мекунаанд, ки ҳар қадоме ин депутатҳоро халқ интиҳод намуздасту фақат ҳазорҳо интиҳодқунандагон метавонанд вақолати депутатии онҳоро пас гиранд.

Барои ин қанобон тарқи ақида қардан мушкилие надорад. Қасеро, ки имрӯз ҳамраиҳои худ меқиндоранду тавсифашро ба авҷи фалақ мерасонанд ё намоёндаи ҳақиқии халқ эълон мекунанду гул-гул шуқуфии ҷумҳуриро ба номи он меқайванданд, пағоҳ метавонанд тамоми фаъолияти ӯро зиддиҳалқӣ эълон намоёнд.

Муносибати самими онҳоро то ба сари мансаб интиҳод шудан нисбат ба Раиси Ҷумҳур Р. Набиев, Раиси Шӯрои Олӣ С. Қенҷаев, Ноиби Раиси Ҷумҳур Н. Дустов ва дахҳо диқарон, қӣ намендонад?

Ҳирси мансабхоҳӣ ва айбқӯи то андозае ҳисси масъулиятшиносии демократҳои тоҷикро қостааст, ки барои сиёҳ қардани рақибии сиёсии худ аз ҳеҷ восита рӯй наменгардонанд. Қараёни қонференсияи матбуотӣ баъди ба вазиқай Раиси Шӯрои Олӣ интиҳод шудани Р.Набиев тавассути оинаи нилқун, ба тамошобинон нишон дод, ки

зумрае аз рӯзноманигорон ва шорехони ба ин равия мансуб дар кадом сатҳи маданӣ ва ахлоқӣ қарор гирифтаанд. Намояндагони халқе, ки имрӯз худро бо сарбаланди меросхӯрони тарғибкунандагони ахлоку маданияти олий - классикони адабиёти форсу тоҷик меҳисобанд то чи андоза дар назди ҳамкасбони хориҷии худ моро дар ҳолати ноҳинҷор монданд.

Рафтори ноҷоиз, мақолаҳои таҳқиромези рафти маъракаи пешазинтихоботии раиси ҷумҳур ва баъди онро мутолиа карда, кас ба дараҷаи тарбияи «пешсафон»-и маданияти мубоҳиса ва хомиёни ҷунин як мафҳуми муқаддас, ки халқ барои он садсолаҳо мубориза бурдааст, яъне демократия ин қадар беъътиной, аниқтараш иснодоварӣ зоҳир мекунад, дар хайрат мемонад.

Хонандагону шунавандагони аз бори вазнини зиндагии имрӯза ба ҷон расида меҳоянд дар матбуот бахсҳои проблемавии барои ҷоннокшавии хоҷагии халқ муфид, барномаҳои алтернативии аз тарафи мутахассисон пешниҳодшуда эродҳои холисона, муносибатҳои хайрхоҳонаи тарафайнро шунаванд ё мутолиа намоянд, то ба оянда ба умеди нек назар кунанд. Вале афсус! Ба ҷои ин эродҳои гаразнок, суханрониҳои пуркиноя ва таҳқиромез меҳонему мешунавем. То ба кай ин чирки тағи нохунковиҳо давом мекарда бошад?!

Шояд демократҳо гӯянд, ки большевикон бо ҳамин усул ҳокимиятро ба даст гирифтанд ва онҳо низ бо ҳамин усул гирифтанд. Лекин бояд фаромуш накунам дар байни соли 1917 ва 1992 баробарӣ гузаштан хатост. Большевикон ва на фақат онҳо, инчунин дигар хизбу чараёнҳои сиёсии охири асри XIX ибтидои асри XX ба муқобили системаи фарсудаи феодалии халқро садсолаҳо дар кашоқию чаҳолати асримиёнагӣ нигоҳ дошта ва буржуазия ба ӯ хизматкунанда мубориза мебарданд. Халқро ба озодӣ ва баробарии иҷтимоӣ даъват мекарданд. Демократҳо бошанд ба, шикастани он чизе, ки ба туфайли инқилоб ва социализм ба ивази машаққату меҳнати зиёде ба даст омадааст, даъват ме-

кунанд. Большевикон барои адолати иҷтимоӣ, барои барҳам додани истисмоӣ одам аз тарафи одам мубориза мебарданд ва ба дараҷаи муайян ба он ноил ҳам гаштанд. Демократҳои ҷадид бошанд, барои баргаштан ба сохти сармоядорӣ, ба истисмори одам аз тарафи одам, ба нобаробарии иҷтимоӣ даъват менамоянд.

Аз ин мебарояд, онҳо аз демократияи буржуазӣ ки В.И.Ленин ҳатто диктатураи пролетариатро нисбат ба он миллионҳо маротиба демократитар шумурдааст, қадаме дур рафтани нестанд (агар ба дараҷаи фаҳмиши ҳамон демократияи буржуазӣ расида бошанд).

«Демократия»-ро, ки Инкилоб бо ивази хунрезӣ халқро аз он раҳо кард, демократҳои имрӯза аз нав ба гарданаш бор карданианд.

Бояд қайд кард, ки барои ба доираи фаҳмиши демократии худ кашидани соддалавҳон демократҳои мо як дараҷа асоси иҷтимоӣ ҳам пайдо карданд. Дар муддати қариб 7-солаи бозсозӣ капитали паразитии дар дасти ғуруҳи алоҳидаи одамон ҷамъ шуда гарчи барои васеъ кардани истехсолот ё такрористехсолкунӣ ба қор бурда нашавад ҳам, барои аз ҷиҳати моддӣ таъмин намудани қувваҳои бо ном демократӣ кӯмак мекунад. Ин дар гирдиҳамоиҳои давомноки сентябрӣ – октябри соли гузашта (соли 1991. – Шарҳи редаксия) дар Майдони Озодӣ ва март – апрели соли ҷорӣ (соли 1992. – Шарҳи редаксия) дар Майдони Шаҳидони пойтахт мушоҳида карда шуд.

Акнун халқ то рафт зиёдтар ба моҳияти масъала сарфаҳм меравад. Қорхонаҳои типии капиталистие, ки барои ҷамъият ғоидаоваранд, бе ҷуну ҷаро аз тарафи давлат дастгирӣ меёбанд. Қорхонаю нуқтаҳои аз рӯи принсипи горагарию ҷаллобию қаллобӣ даромад мегирифтагӣ дер нахоҳанд поист. Аз ин ҷиҳат демократҳои навбаромад такаҷоҳи бозътимоди моддӣ ва иҷтимоӣ нахоҳанд пайдо кард.

Баъди ҷунин мулоҳизаронӣ каминаро ба пайравии идеологияи зидди демократӣ ё ҳамчун тарафдори режими

ми тоталитарӣ гумонбар шудан мушкилие надорад. Лекин хонандаи ҳассос аз мазмуни гуфтаҳои пешина шояд ба хулосае омада бошад, ки тарзи идоракунӣ бюрократӣ, хизбӣ ва давлатии саҳт мутамарказонидаи тоталитариро тарафдор нестам ва баргаштан ба онро ҳаргиз тарғиб накардаам. Ин усули идоракунӣ, ки барои як давраи таърихӣ дар мамлакати мо қонунӣ буд ва прогрессро таъмин мекард (бар хилофи баъзеҳо, ки ақидаашон вобаста ба самти вазиши бодӣ сиёсӣ тағйир меёбаду сафедро сиёҳ мегӯянд, аз ҳақиқати таърихӣ чашм наменӯшам), дар давраи нисбатан мӯътадили пешрави ҷомеа бояд тағйир меёфт, барои демократияи ҳақиқӣ мустақилияти пурраи миллӣ ва прогресс роҳ мекушод (камбудии роҳбарияти хизбию давлатӣ баъди И. Сталин то М. Горбачёв низ дар ҳамин буд), лекин на бо он тарзи бемасъулиятонае, ки М. Горбачёв ва дигар пайравони тарзи (моделӣ) бозсозии ӯ ба ин масъалаи ниҳоят нозук ва ҷиддӣ даст заданд.

Эътироф кардан ё накардани дастовардҳои бузурги иқтисодӣ ва иҷтимоӣ фарҳангии Давлати Шӯравӣ бо ҳамаи камбудии нуқсонҳои ба хоҳиши шахсиятҳои алоҳида вобаста нест. Ҳуққи таърих одилона хоҳад буд, чунки он аз рӯи принсипи ҳақиқатнигорӣ воқеии таърихӣ – историзм ва муқоисавӣ амал мекунад. Албатта, барои авлодон чунин саволҳо саволҳои марказӣ хоҳанд шуд: агар гап дар хусуси Россия равад: то инқилоб дар кадом пояи тараққиёт меистод ва кадом иқтисодӣ (потенсиали) иқтисодиро соҳиб буд? Ҳаёти иҷтимоӣ ва фарҳангии халқ дар кадом сатҳ қарор гирифта буд? Дар муайян намудани проблемаҳои байналхалқӣ дар байни давлатҳои пешқадам кадом мавқеъро ишғол мекард? Ва ҳамчунин баъди инқилоб дар муддати 70 сол дар ин самтҳо чӣ тағйироте ба амал омад? Агар гап аз Ҷумҳурии Тоҷикистон равад, насли оянда, албатта, бедавлатии тоинқилобиро ба хотир меорад, заминаю сабабҳои эҳёи давлати миллиро таҳлил менамояд. Бурду боҳти иҷтимоӣ – иқтисодӣ, илмию

фарҳангиро тадқиқ хоҳад кард ва хулосаи воқеъ хоҳад баровард. Он гоҳ бо боварии комил бояд пешгӯӣ кард, ки авлодон ба дараҷаи дастовардҳои баъди инқилобии халқамон баҳои муносиб хоҳанд дод.

Аз ин ҷиҳат эътироф накардани имкониятҳои бузурги ҷамъияти сотсиалистӣ тамоман маҳдуд ва муҳолифи роҳи прогресси умумибашарӣ маънидод намудани он камбудии марказии демократҳои навбаромад мебошад. Он аз маҳдудияти ҷаҳонбинии таърихӣ, номукаммалии дониши сиёсӣ ва ҷомеашиносии онҳо сар мезанад. Аз хамин ҷост ман – манию бузургманишии роҳбаронаш. Яке Марксу Ленинро дар надонистани қонунҳои инкишофи ҷамъият гунаҳгор карданист, дигаре хизмати худро дар паст задани нақши Айнию Турсунзода дар ташаккули адабиёти шӯравии тоҷик мебинад. Сеюмӣ тамоми аъзоёни Иттифоқи нависандагонро тарафдорони «режими коммунистӣ» эълон карда, онҳоро пароканда карданист, чорумӣ барои ҷумҳуриятро аз бӯҳрони иқтисодӣ «баровардан» талаб мекунад, ки ҳарчи тезтар ба ҷои муносибатҳои истеҳсолии сотсиалистӣ «ба муносибатҳои истеҳсолии демократӣ»(?) бояд гузашт ва гайраю ҳоказо. Дар якҷоягӣ ҳамаи роҳбарони ҳизби демократӣ тайёранд барои аз байн бардоштани ҳукумати имрӯзаи Шӯравӣ ва сохтори идоракунии давлатӣ ба хавноктарин қувваҳои иртиҷоӣ ҳамкорӣ намоянд, тамоми принсипҳои демократиро барои ин мақсад қурбон кунанд. Ташаббусу иштироки онҳо дар гирдиҳамоии бардавоми (зиёда аз 50 рӯза) моҳҳои март - апрели соли ҷорӣ (соли 1992. – Шарҳи редаксия) ва воқеаҳои ба он мутааллиқ далели раднашавандаи ин амали онҳост.

Бо чунин амал оё онҳо ҳақ доранд, ки худро демократ номанд? То ба ин рӯз ягон принсипи демократиро риоя намудани онҳо ба назар нарасидааст. Ба кам будан ва сустии қувваҳои худ нигоҳ накарда, ҳамаи хоҳишашонро бо зудӣ ҳал карданӣ мешаванд. Махсусан вақте ки дастгирии қозии ҷумҳурӣ Ҳоҷӣ Акбари

Тураҷонзода ва Ҳизби Наҳзати Исломо ро эҳсос меку-
нанд, худро шикастнопазир мепиндоранд. Ба кадом чо-
рабиние, ки ҳукумат даст назанад, албатта муқобилият
нишон медиҳанд. Дар атроф ҳамаро душман мебинанд.
Яке аз усулҳои дӯстдошташон игвоандозии миллист.
Изҳороти сабуқфикронаи раиси ҳизби демократ Шод-
мони Юсуф, ки русҳоро гаравғони фочиаҳои суръатги-
рифтаи қувваҳои мухталифи сиёсӣ эълон намудааст, са-
баби кӯч баста, аз ҷумҳури баромада рафтани ҳазорҳо
оилаҳои русзабон ва ўзбекҳо гаштааст.

Дар назари мушоҳидон ҳизби демократии имрӯз дар
ҷумҳури вучуддошта писарбачаеро мемонад, ки
филмҳои голливудӣ ё тарғибкунандаи муштзӯриро ди-
да, мехоҳад худ ба онҳо тақлид намояд, қувваташро дар
шарикдарсон ва аз он калонтарҳо санҷад. Бинобар ин,
доимо дасту лағатпартоӣ мекунад. Махсусан агар
фаҳмад, ки ин амали ӯ бечавоб мемонад (тарафдор дош-
та бошад, ё мушоҳидачиёни бетараф аз амали ӯ завқ ме-
кунанд), он гоҳ худро мағлубнопазир эълон карда, ба
роҳгузарҳо ҳам ҳамла менамояд.

Агар ин хел набошад, пас чаро ташкилоте, ки то ку-
нун пояи мустаҳками иҷтимоӣ, таҷрибаи кофии сиёсӣ
надорад, бо зӯри ақидаашро ба гардани дигарон бор ме-
кунад? Доири пояи иҷтимоӣ надоштаниаш хато накарда-
ам. Аз таҷрибаи таърихии фаъолияти ташкилотҳои
демократӣ бармеояд, ки дар ҳама ҳолат қувваи асосии
сиёсӣ ва идеологии онҳо зиёиён ҳисоб меёбанд. Маҳз ба
воситаи онҳо идеяҳои демократӣ ба омма мепайван-
данд.

Ҳизби демократии мо бошад, бо амали ноҷо ва ба
демократияи ҳақиқӣ номувофиқ зиёиёнро аз худ дур
кардааст. Аксари аъзоёни бе ин ҳам камшумори онро
одамони аз идеалҳои демократӣ дур ва дар сиёсат хом
ташқил медиҳанд. Беҳтарин ва аз ҷиҳати идеявӣ пухта-
тарин аъзоён ва сарваронаш дилхунук шуда, аз ҳизб ме-
бароянд. Сабабашро дар бетарғибагии сиёсӣ, талоши бо
кадом роҳе, ки набошад, тезтар ба даст даровардани

хокимият ва дар заминаи ин мағрури беасоси рохбарияти он бояд дид. Ба ҷои омӯхтани таҷрибаи таърихӣ ҳаракати демократии умумибашарӣ, гирифтани беҳтарин идеяҳои муттаҳидкунандаи қувваҳои муҳталифи сиёсӣ, таъминкунандаи ваҳдати халқӣ ва ба маҷрои муайяни бунёдгарӣ сафарбар кардани он рохбарияти ҳизби демократии Тоҷикистон ҷудоиандозиро пеш гирифтааст. Оқибати ин амали ноҷо, носазо ва хавфнок ба тақсимшавии ҷумҳурӣ роҳ мекушояд (мулоҳизоти худро доири ин масъала каме дертар хоҳем овард). Худо аз ин ғоҷиа нигоҳ дорад!

Дар ҷунин вазъият барои мо фақат як чиз умедбахш аст, ки ба роҳи нодуруст хидоят кардани халқ рӯз аз рӯз мушкилтар хоҳад шуд, ҷунки ҳамаи бесарусомониҳои имрӯза барои ӯ мактаби бузурги зиндагӣ ва сиёсӣ гаштаанд.

Акнун биёед хулоса кунем, ки гараз аз овардани фикрҳои боло оиди фаъолияти Ҳизби Демократии Тоҷикистон дар чист? Бояд арз дошт, ки ба мазмуни мундариҷаи ҳаракати демократӣ ва умуман ба демократия бетараф буда наметавонем. Худ ба ин амали хайр эътиқоди беандоза дорем. Демократия мағхуми олист ва амали ба худ мувофиқро талаб мекунад. Вазифаи он беҳтарин намояндагони ҷомеаҳо барои тадбиқи амалии бузургтарин идеалҳои таъминкунандаи озодии ҳақиқӣ сафарбар намудан аст.

Демократияи буржуазие, ки имрӯз бо тамоми қувват тавсифи беасоси (абсолютизация) онро демократҳои мо пеш мебаранд, ба принсипҳои демократияи ҳақиқӣ қатъиян муқобил аст. Инро таърих қайҳо исбот кардааст. Қасе шубҳа дошта бошад, аққалан ба «Номаи сарқушодаи Ҳизби коммунистони Америка ба заҳматқашони Иттиҳоди Шӯравӣ» аз моҳи декабри соли 1991 («Паёми Душанбе» 24 январи соли 1992) шинос шавад.

Рохбарияти Ҳизби Демократии Тоҷикистон, ки нафақат тарғибкунандаи ин идеологияи зиддидемокра-

тист, инчунин тайёр аст бо иртиҷоъпарасттарин қувваҳои зидди демократӣ ҳамкорӣ намояд. Аз дахҳо далели мавҷуда фақат даъвати сарварони давлатҳои исломӣ (Эрон, Покистон, Афғонистон) барои бо усули мудохилаи мусаллаҳона дар ҷумҳурии мо ҷорӣ намудани тартиботи ба ин ҷанобон дилхоҳ басанда аст, ки эътиқоду ифтихори самимонаи ботинии онҳоро нисбати халқу давлати худ ва ҳифзи мустақилияти он шубҳанок гардонад. Аз ин ҷиҳат дар қолаби имрӯзааш ин ҳизб ҳизби демократӣ буда наметавонад.

Фикри моро набояд ҳамчун даъвати зидди демократӣ фаҳмид ва шарҳ дод. Ин ҳизб барои ҷумҳурии мо хеле зарур аст. Бе он ояндаи ҷумҳуриро тасаввур кардан мумкин нест. Фақат тарзу усули корбарии онро ба идеалҳои демократияи ҳақиқӣ мувофиқ сохтан лозим аст. Барои ин роҳбарии онро бояд шахсиятҳои аз ҷиҳати сиёсӣ ва идеологӣ пухтаю вазъиятро дуруст дарккунанда ба даст гиранд.

Ҳизби демократӣ бояд ҳизби зиёиёну дигар захираҳои гардад, ки барои ваҳдати халқ талош мекунанд. Бе он ҷомеаро аз чунин ҳолати ногувор баровардан мумкин нест. Дар ин кор ҳизб бояд ба тамоми ҷараёнҳои сиёсӣ ҳамкорӣ намояд ва демократҳои воқеиро дар атрофи худ муттаҳид созад.

ДАВЛАТИ ИСЛОМӢ: САӢӢИ КОМИЛ Ё ХАӢЛИ БОТИЛ?

Торафт суръат гирифтани бӯҳрони иқтисодию сиёсӣ ва талвосаи аз ин буроҳагӣ баромадан, гарчи хеле хузновар буда, диққати аҳли ҷомеа ро асосан ба худ банд карда бошад ҳам, аз баъзе тарафҳои барои ҷамъияти воқеан демократӣ ва ҳуқуқбунёд хеле муҳими раванди воқеаҳо сарфи назар намудан низ гуноҳ аст. Аз ин ҷиҳат аз байн бардоштани он маҳдудиятҳои сиёсӣ ва идеологии ба идоракунии пештараи бюрократӣ мансуббударо баъди ба даст овардани имконияти мустақилияти миллӣ бурдбории хеле муҳим ҳисоб кардан лозим аст. Шикасти маҳдудиятҳои динию мазҳабӣ низ аз ҷумлаи онҳост.

Пӯшида нест, ки дини мубини Ислом дар байни аҳолии ҷумҳурӣ, (ба истиснои яҳудӣ ва насронӣ, ки дар муқоиса пайравонашон дар ҷумҳурӣ хеле каманд) дини ягонаест, ки таълимоташ ба маънавиёт ва хуну пӯсти аҳолии маҳаллӣ дохил гаштааст. Баъди аз байн рафтани Зардуштия ва Буддоия аҳолии ин сарзамин худро ба ин дин мансуб медонанд.

Ҳатто дар солҳои мудҳиштарини таъкиботи идеологӣ эътиқоди халқ ба ин дин суст нагашт, чунки он аз ҳаёти иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва фарҳангии ҷамъият дар канор набуд. Бинобар ин дар зоҳир идеологҳои ба мукамалтарин донишу ҷаҳонбинии материалистӣ мусаллаҳбуда дар ботин худро мусулмон мепиндоштанд ва дар риояи маросимҳои динӣ, ки ба ҳукми одаду анъана соҳиб гашта буданд, бе ҷуну ҷаро пайравӣ мекарданд. Аз ин рӯ, ҳамаи зиёиён ва ҳизбиён низ аз доираи таъсири идеологияи исломӣ берун набуданд ва нестанд, чунки ин маъно аз анъанаҳои барои халқ нормаи ҳаётигашта канорагирӣ карданро дорад. Бинобар аҳолии маҳаллиро ба мусулмонон ва кофирон ҷудо кардан амалест носазо ва игвогарона.

Ин қувваи бузурги муташаккилии руҳӣ ва аз ҷиҳати моддӣ бунёдгари ислом (меҳнатдӯстӣ, ҳалолкорӣ,

ҳалолхӯрӣ, покизагии рӯхию ботиниро тарғиб кардан, ҷаллобию қаллобӣ ва дигар амали носазоро барои мусулмонон маҳкум намудан, чанде аз вазифаҳои марказии ӯ ҳисоб меёбанд), агар ба нафъи халқ истифода карда шавад, он гоҳ бешубҳа яке аз омилҳои муҳимтарини аз бӯҳрон раҳокунандаи ҷомеа хоҳад гашт.

Вале боиси таассуф аст, ки сарварони дин имрӯз ин нерӯи бузургро барои ваҳдати халқ ва бунёдкорӣ истифода бурданӣ нестанд. Албатта, таъқиботи ҷандинсолаи идеологӣ, ки ба системаи идоракунии бюрократӣ ва якҷаҳуқмронии ҳизбӣ хос буд, ҳисси бадбинии намоёндагони динро нисбат ба ин усули идоракунӣ ба вуҷуд наоварда наметавонист. Ақнун, ки ислом аз маҳдудияти сиёсӣ ва маъмурӣ озод шуд баъзе роҳбаронаш имконияти аз маҳдудкунандагони худ – коммунистон яқсара қасос гирифтандро меҷӯянд. Беҳуда нест, ки дар байни халқ ҷунин ғатво, монанди «моли коммунист ҳалол нест», «коммунист мусулмон нест» ва ғайра паҳн карда шуд. Ҳол он ки аз қисми зиёди аъзоёни ҳизб коргару колхозчиён (59,9 ғоиз) буданд, ки андаке бошад ҳам дарки материалистии ҳаётро қабул карда наметавонистанд. Сарварони коммунистон бошанд, худ аз тарзи идоракунии пештара даст қашида буданд. Аз ин ҷиҳат тамоми мамониати динию мазҳабӣ ба таври қонунӣ бардошта шудааст. Ин имкон дод, дар як муддати кӯтоҳ тамоми воситаҳои тарғиботи динӣ ба ҷунбиш дарояд, масҷиду мадрасаҳои зиёде сохта шуд, таълимоти динӣ қариб тамоми аҳолиро фаро гирифт, ба таври расмӣ ҳам набошад, мактаббачагон ба доираи ин таълимот қашида шуданд, нашри адабиёти динӣ дар нашрияҳои давлатию шахсӣ васеъ ба роҳ монда шуд.

Ҳамаи ин дар ҳолате меғузашт, ки муборизаи сиёсӣ торафт авҷ меғирифт, кӯшиши ҳизбу созмонҳои сиёсӣ барои гирифтани ҳокимият ғаъол мешуд. Ин барои сарварони дин бетаъсир намонд, ҷунки онҳо низ иштирокчиҳои ғаъоли ин раванд буданд. Дар ҳолате ки дар мубориза ба муқобили Ҳизби коммунистӣ Ҳизби демократӣ

ва «Растохез» заифии худро эҳсос намуданд, табиист ки аз қувваи нисбатан пуриктидортар ва дар байни халқ обрӯманду хеле маълум, яъне Ислом истифода карданӣ шуданд. Аз рӯи диди онҳо ин ягона имконияте буд, ки бояд дар ҳалли нақшаи онҳо барои ба даст даровардани ҳокимият истифода бурда мешуд. Демократҳо гумон ҳам надоштанд, ки баъзе роҳбарони дин ҳам, ки худро кайҳо ба гирдоби сиёсат зада буданд, нафақат аз демократҳо қафо мондан намехостанд, балки мубориза-ро ба ғоидаи худ ҳал карданӣ шуданд. Шароит ба ин мусоидат мекард. Шиори Ҳизби Коммунистӣ – «мубориза барои ҷумҳурияти мустақили демократӣ ва ҳуқуқбунёд», ки аз рӯи мантиқи аслиаш бояд дар чорҷӯбаи социализм таъмин мегашт, шиори ягонаи ҳамаи ҳизбу ҷараёнҳои сиёсӣ гашт. Барои ҳамин ҳам ин ташаббус дар байни омма пеш аз ҳама зиёиён дастгирӣ пайдо кард, вале фаҳмиш ё мантиқи ояндаи ин шиор аз фаҳмиши ибтидоии худ дур мешуд.

Дере нагузашта ҳомиёни демократия рӯирост ба демократияи буржуазӣ майл мекардагӣ шуданд ва қор ба ҳадде расид, ки ин демократҳои сармасти муборизаи сиёсигашта рӯйирост демократияю социализмро ба ҳам душман эълон намуданд. Ин барои қувваҳои сиёсии аксулсоциалистӣ, ки аз бародарони россиягии худ илҳом мегирифтанд, айни муддао буд.

Бояд қайд кард, ки танҳо як идеяи ба капитализм баргаштан пешвоёни исломро бо демократҳои навбаромад наздик накард. Аз он муҳимтараш барои онҳо ҳирси ба даст даровардани ҳокимият аст.

Аз рӯи таҷрибаи мамлакатҳои тараққикардаи капиталистӣ, муносибатҳои истехсолӣ ва сохтори идоракуни – давлатии онҳо барои пешвоёни ислом, алалҳусус ба қозии мусулмонони Тоҷикистон Ҳочӣ Акбари Тӯраҷонзода манфиатбахш нест, чунки дар ҳамаи мамлакатҳои соҳибқидори капиталистӣ дин аз давлат ҷудост ва ҳукумат ҳама вақт манфиати сармоядору сармоягункуниро дар муносибатҳои иҷтимоию

иктисодӣ дар мадди аввал мегузорад. Барои пешвоёни ҳаракати исломӣ фақат як чиз лозим буд: дар ин муборизаи сиёсӣ мувозинати қуввахоро ба фоидаи демократҳо моил кардан. Чунки аввал якҷоя ба рақиби сиёсии пуриктидор ва то кунун мағлубнопазир – Ҳизби Коммунистӣ фишор бояд овард. Ин амал барои қозии мӯхтарам аз ду ҷиҳат лозим буд: аввал дар зери шиори демократия баромад карда, худро дар ин муохидаи «қуввахои демократӣ», шахсияти ниҳоят демократпеша нишон додан мумкин буд ва бо ин таваҷҷӯҳи оммаҳоро, ки муштоқи демократияи ҳақиқанд, ба худ кашида метавонист, дуюм барои қозии мӯхтарам возеҳ буд, ки Ҳизби демократӣ ва «Растохез» дар алоҳидагӣ ва бе кӯмаки онҳо ба иқтидори зарурии сиёсӣ соҳиб шуда наметавонанд, бинобар ин дар ин «иттифоқи сиёсӣ» дер ё зуд ҳамчун қувваи халқунанда мавқеи пешвоиро ба даст хоҳад гирифт.

Дар ҳақиқат ин иттифоқи сиёсии зидди Ҳизби Коммунистӣ дар мубориза ба баъзе муваффақиятҳо низ ноил шуд. Аз ҷумла пропагандаи зидди коммунистӣ ва сохтори шӯравӣ боз ғаёлтар гардид.

Раванди воқеаҳои сиёсӣ дар мамлакат, ки махсусан дар Парламенти Умумииттифоқ ва Россия торафт тезу тунд мешуд, ба фоидаи қуввахои ҳанӯз барои халқ аз рӯи амал каммафҳуми демократӣ ҳал мешуд, чунки шиорҳои пешниҳодкардаи онҳо зоҳиран ба халқ наздик менамуданд. Барои чунин суръат гирифтани вазъият сиёсати ақибнишинии роҳбарони Ҳизби Коммунистии ИҚШС ва ҷумҳуриҳо, ки дар якҷоягӣ вазифаҳои президентиро низ ба ӯҳда доштанд, мусоидат мекард.

Ҳизби дар амал бе сардор ва тамоми вазнинии маъсоили иқтисодии бозсозиро ба дӯши худ бардоранда ба фишори ин иттифоқи қуввахои бо ном демократӣ, ки ба гайр аз тезондани муборизаи сиёсӣ ва идеологӣ масъулияти дигареро ба ӯҳда надоштанд, тоб оварда наметавонист. Ҳизбе, ки ба шикастнопазириаш то охири давраи бозсозӣ касе шубҳа надошт, ақибнишиниро то ҳаде

идома дод, ки дигар ёрои ба хучум гузаштан дар ӯ намонда буд. Ба ин бепарвогии коммунистони звеноҳои миёна ва қаторӣ, ки ба аз боло фармон гирифтани одат карда буданд, низ сабаб шуд.

Мавҷи воқеаҳои сиёсии марказ ва Россия Тоҷикистони аз ҷиҳати иқтисодӣ камқувватӣ, аз ҷиҳати сиёсӣ заифро аз пушти худ мекашид. Қувваҳои дар зер шиори демократия амалкунанда барои мустақилияти иқтисодии ҷумҳурию, вилоятӣ, ноҳиявӣю корхонавӣ муборизаро то ҳаде расонданд, ки ба шикастани тамоми алоқаи байниистехсолӣ ва умуман касодшавии истехсолот оварда расонд. Аҷибаш он буд, ки ба ҳамаи ин нобарорҳои иқтисодӣ коммунистонро айбдор мекарданд.

Ҳамин тариқ ихтилофоти сиёсӣ торафт авҷ мегирифт ва ин бӯҳрони иқтисодиро тезу тунд мекард. Азбаски бо ҳамин вобаста карда ташвиқоту тағриботи зиддикоммунистӣ муттасил пеш бурда мешуд, табиист, доираи пайравон алалхусус аз ҷумлаи баъзе сиёсатбеҳабарон, наврасону ҷавонони зудбовар, ки тайёранд дар роҳи адолат ҷонсупорӣ намоянд, васеъ мешуд. Агар ҷонсупорӣ барои тантанаи демократияи ҳақиқӣ бошад, ҷунин фарзандон сазовори дастгирӣ ва эҳтироми умум хоҳанд гашт. Лекин таассуфовар аст, ки қисме аз онҳо худ нафаҳмида, ба роҳе бурда мешаванд, ки хилофи ақида ва роҳи бобою падарон аст.

Бӯҳрони иқтисодию сиёсӣ ҳамоно суръат мегирифт. Мавқеи Ҳизби Коммунистӣ торафт суст мешуд. Дар пайванди сиёсии қувваҳои бо ном демократӣ мавқеи сарвари дини ҷумҳурӣ боло гирифт. Акнун роҳбарияти динии ҷумҳурӣ рӯи рост ба он коре, ки пештар ҳатто аз фикр кардан дар ин бора метарсид, даст заданӣ шуд, яъне мубориза барои ҳокимият. Дар аввалҳо фаъолияти козидомулло хеле бечуръатона ва ба тавсифи амали хайри ҳизби коммунист ҳамчун ташаббускори бозсозӣ, ки барои равнақи озодии дин роҳ кушодааст, маҳдуд буд. Баъдтар махсусан дар арафаи воқеаҳои февралӣ

соли 1990 ва рафти он, фаъолияти сиёсии сарвари дин ва самтҳои он пурра шакл гирифт. Акнун овозаҳо дар бораи кӯшиши домолло барои кашидани ҷумҳурӣ ба сӯи давлати исломӣ баъзан ба гӯш мерасид.

Гарчи воқеаҳои февралӣ мавқеи ҳамаи ҷараёнҳои сиёсию мазҳабиро бараъло нишон дода бошанд ҳам, аз сабаби хеле мулоҳизакорӣ, тарсончакӣ ва ноӯҳдабароии роҳбарияти ҳамонвақтаи ҳизбу ҷумҳурӣ баҳои воқеии ҷиноӣ ва сиёсӣ гирифта натавонистанд. Бинобар гунаҳкорони асосӣ нафақат бечазо монданд, инчунин онҳо айбҳо ба гардани ҳизбу роҳбарияти ҷумҳурӣ партофта, онро ҳамчун майдони стратегии амалиёти муборизаи зидди ҳизбию ҳукумати хеле моҳирона истифода бурданд.

Воқеаҳои февралӣ мавқеи сиёсии қувваҳои зиддиҳизбиро боз мустаҳкамтар кард, чунки хуни шаҳидони рӯзи 12 феврал қурбоншуда бар гардани сарвари давлат ва ҳизб бор карда шуд. Сарвар бошад, аз рӯи принципи «ҳарчи гӯянд майлаш, фақат аз вазифа наронанд», амал карда, бо ёрии роҳбарияти марказӣ худро нигоҳ медошт. Вале маълум буд, ки маҳдудияти такягоҳи боэътимоди сиёсию ҳуқуқӣ ва муҳимаш аз дастгирии халқ маҳрум гаштан, ўро ба як ҳолати ноғувор оварда буд.

Акнун роҳбари аввал – Қаҳҳор Маҳкамов роҳи беҳавфи муросоқориро интиҳоб кард. Рафти ин муросоқори сустии аппарати маъмурии ўро низ собит намуд. Бо мурури замон ҳатто аз он қувваҳое, ки дар парламент ўро дастгирӣ мекарданд, маҳрум гашт. Лекин то тамоман ба бемадории сиёсӣ соҳиб шудан, ҳоло вақт буд. Туфайли он қувваҳои сиёсӣ, ки дар парламент амал карда, барои ба сари ҳокимият омадани қувваҳои номаълум метарсанд, Қ.Маҳкамов тавонист, ки бо роҳи овоздиҳии парламентӣ ба вазифаи Президентии Ҷумҳурӣ соҳиб шавад. Вале ин пеши роҳи муфлисшавии сиёсии ўро гирифта натавонист.

Аз ин ҳисоб мавқеи иттифоқи Ҳизби демократӣ, Растохез ва сарвари дин то рафт мустаҳкам мешуд. Дар ин муоҳида махсусан қозидомулло худро хеле устувор ҳис мекард. Баъди аз тарафи аксари роҳбарони Ҳукумати марказӣ эълон карда шудани вазъияти фавқулодда, ё ГКЧП, ки дар он ба гайр аз М.Горбачёв, дигар хама сарварон иштирок карда буданд, (то кадом андоза М.Горбачёв дар тайёр намудани он ҳисса доштааст, ханӯз ба касе маълум нест) ва онро ҳамчун табаддулоти давлатӣ ҳам муаррифӣ намудаанд. Вале то кадом андоза ин табаддулот, мазҳака ё фочиаи сиёсӣ буд, таърих дар оянда исбот хоҳад кард.

Муҳимаш ҳамин, ки ин воқеа пеши роҳи амалиёти зидди конституционии демократхоро дар Россия кушод ва баҳонае шуд барои реҳтани борони тӯҳмат аз болои коммунистон. Акнун ба тарафдории ГКЧП айбдор кардани Ҳизби Коммунист ва ходимони давлатии ба хилофи хоҳиши демократҳо амалкунанда як навъ бозие буд, ки ба воситаи он айбдор ва муттаҳам намудани рақибони сиёсӣ амали муқаррарии демократҳо шуд.

Дар чунин шароити пурзӯршавии фишори идеологӣ Котиби Генералии ҲКИШ М.Горбачёв, ки бе чуну чаро метавонист ба қудрати қонунӣ ё конституционии худ ҳамчун Президенти ИҶШС така карда, хизбро, ки ба туфайли он ба сари қудрат омада буд, химоя намояд. Лекин нафақат ба он чуръаташ нарасид, инчунин дар як лаҳзаи мушкили барои ин ташкилоти сиёсии дар арсаи байналхалқӣ хеле обрӯманд, ки ташаббускори бевоситаи бозсозӣ буди тақдири ўро ҳал карда метавонист, хиёнат карда, аз сарварии он даст кашид.

Ба фикри камина аз хама камбудихои содиркардаи М.Горбачёв ҳамчун сиёсатмадор хаминаш барои ў ва хизби ба ў боварикарда фочиаовартар буд. Маҳз ҳамин хатогӣ ўро ба бозичаи дасти рақибони сиёсиаш табдил дод.

Акнун ин хизбро дар Россия дигар зодагонаш, ки бо туфайли ў ба сари давлату савлат баромада буданд,

гайриқонунӣ эълон карда, фаъолиятро қатъ кунонданд ва ҳатто ба ҷинояткорӣ айбдор намуданд. Дар Россия дасти демократҳо ва дигар ташкилотҳои сиёсии ақидаи зидди Ҳизби Коммунистидошта пурра кушода шуд. Онҳо ба сари вазифа ва қудрати сиёсӣ омаданд. Ин сценария дар як қатор ҷумҳуриҳои бародар пайравони худро пайдо кард. Махсусан амалиёти зидди ҳизбӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон авҷ гирифт. Бояд қайд кард, ки дар пешниҳоди ҷорабиниҳои аз бӯҳрон баровардани иқтисоди ҷумҳурии демократҳои мо аз аксари ҷумҳуриҳои ҳамсоя қафо монда бошанд ҳам, дар ин амал аз онҳо хеле пеш гузаштанд.

Мухосираи сиёсии парламент ва ҳизби роҳбар сар шуд. Дар он ба демократҳои Тоҷикистон бародарони калони онҳо – демократҳои Россия кӯмак мекарданд. Мадади онҳо ба ин пешвоёни навбаромади сиёсӣ рӯҳ мебахшид. Вақт ба фоидаи онҳо кор мекард. Ҳар чӣ тезтар амал кардан лозим буд. Барҳам додани фаъолияти Ҳизби Коммунистии Ҷумҳурии Тоҷикистон масъалаи аввалиндараҷаи иттифоқи демократҳо шуда монд. Дар ин кор таҷрибаи Умумииттифоқ истифода карда шуд. Сарвари ҷумҳурии Қ.Маҳкамов мисли бародари калониаш М.Горбачёв ба ҷои ба вазифаи раиси ҷумҳур падруд гуфтан, аз сарвари ҳизб даст кашиданро авлотар шуморид. Ҳамин тариқ, ӯ аз таъягоҳи идеологӣ ва сиёсии барои ҳар сарвари давлат дар нигоҳ доштани ҳокимият ниҳоят зарур маҳрум гашт. Ин амал нафақат сабаби манъ кардани фаъолияти ҳизб гардид, инчунин аз дастгирии ҳаммаслақонаш ӯро маҳрум кард. Билохира аз вазифаи Раиси ҷумҳур низ ронданд.

Шояд савол афтад: Оё аз рондани ӯ вазъи иқтисодӣ ва сиёсии ҷумҳурии мӯътадил шуд? Ҳаргиз не! Қасе ҳисоб накардааст, ки дар ин фосилаи аз амали олий рафтани Қ.Маҳкамов то ба раиси нави ҷумҳурии интиҳоб шудани Р.Набиев ҷумҳурии бесоҳиби мо то кадом андоза хароб гаштааст (ин масъала тадқиқ металабад). Ҳаминаш пинҳон нест, ки рақибони сиёсӣ аз рӯи масали

«гӯр сӯзаду дег чӯшад» амал мекарданд. Торафт бад шудани вазъи иқтисодӣ ба фоидаи онҳо буд.

Муборизаи беисти байнихизбӣ, ки одамонро то дараҷае дилбазан карда буд, ба муборизаи шахсиятҳои алоҳида табдил меёфт. Майдони набарди сиёсӣ ба парламент кӯчид. Баъди рафтани Қ.Маҳкамов бояд шахси яқум муайян мешуд. Азбаски яқумшавандаҳо одатан хеле зиёданд, он гоҳ аз рӯи нақшаи муқобилгузориҳои шахсиятҳои нисбатан маълуму машҳурӣ ҷумҳурӣ саршуд (аниқтараш он хеле пештар саршуда буд, лекин дар ҷашм наменамуд).

Ба назар ҷунин мерасад, ки ташкилкунандагони ин муборизаи шахсиятҳо аз рӯи нақшаи махсус амал мекарданд. Хонандаи мӯхтарам шояд ба майдони сиёсӣ аз нав ворид шудани Раиси ҷумҳури имрӯза Раҳмон Набиевро дар хотир дошта бошад. Дар ин кор ташаббуси худӣ демократҳо назаррас мебошад. Бар хилофи халқи меҳнатқаш, ки кордонию корозмудагии Р.Набиевро кадр мекард, ба демократҳо ӯ пеш аз ҳама ҳамчун қувваи зидди Ҳизби Коммунистӣ лозим буд. Аз рӯи ақидаи онҳо Р.Набиев, ки чанд сола пештар аз сарвариҳои Ҳизби Коммунистӣ ҷумҳурӣ ноодилона дур карда шуда буд, бояд дар дил нақшаи кассосгирӣ мепарварид ва барои иҷрои он фурсати қуллаи мечуст. Яъне онро ба он қуллаи идоракунии давлатие бароварданӣ буданд, ки таҷрибаи бои сиёсии худро пурра ба муқобили Қ.Маҳкамов истифода бурда тавонад. Беҳуда нест, ки дар матбуот, алаҳусус матбуоти бо ном озод, вале дар банди демократҳо, мақолаҳои зиёди шахсияти Р.Набиевро тавсифкунанда ба таъъ мерасиданд. Муаллифон як чизи оддиро фаҳмида натавонианд, таҷрибаи зиндагӣ ва сиёсӣ намегузошт то Р.Набиев ба лаббайгӯи он қувваҳои табдил ёбад, ки акнун худро ба гирдоби сиёсат партофта, самти муайяни шинокуниро наёфтаанд.

Гарчи дар интиҳоботи раисии Шӯрои Олӣ ва баъди он дар интиҳоботи парламенти раиси ҷумҳур

Қ.Маҳкамов дастболо шуда бошад ҳам чӣ хеле ки зикри он рафт, галабаи ӯ муваққатӣ буд. Баъди истеъфои маҷбурии он (31 августи соли 1991) муборизаи қувваҳои демократӣ аз нав шиддат гирифт. Аз сустиродагӣ, калавишҳои идеологӣ ва умуман дар муайян намудани самтҳои нисбатан устувори сиёсӣ раҳгум будани Раиси Шӯрои Олӣ Қ.Аслонов (баъди Президент интихоб шудани Қ.Маҳкамов, ӯ ба ин вазифа интихоб шуда буд) истифода бурда, ба платформаи бо ном қувваҳои демократӣ бо сардории Ҳочи Акбари Тураҷонзода, Тоҳири Абдучаббор, Бозор Собир муяссар шуд, ки 22 сентябри соли 1991 фаъолияти Ҳизби Коммунисти Тоҷикистонро манъ намоянд. Ин қарорро сессияи ҷавкулуддаи Шӯрои Олӣ 23 сентябр бекор кард, лекин дар зери фишори қувваҳои зиддиҳизбӣ Шӯрои Олӣ мувофиқи қарори 2 октябри соли 1991 фаъолияти ҳизбро муваққатан боздошт...

Аз фурсат истифода бурда (дар Россия демократҳо пурра ҳокимиятро ба даст гирифта, фаъолияти ҲКИШ-ро хилофи қонун эълон намуда буданд. Коммунистони ҷумҳурӣ баъди аз роҳбарии ҳизб даст кашидани Қ.Маҳкамов ба як ҳолати дилшикастагӣ ва ноустуворӣ афтада буданд. Ба зами ин чанде пештар фармонҳои гайри ҳизбигардонии вазоратҳои маориф, қорҳои дохилӣ, адлия ва гайра қабул карда шуда буданд), ба шикастани тамоми тарзи идоракунии Шӯравӣ сар карданд. Қадами аввал дигар қардани номи кӯчаҳо шуд. (Гарчи ба ин эроди ҷиддие надорам, фақат ҳаминро бояд қайд кард, ки кӯчаи марказӣ ва майдони марказӣ дар қадом давлате набошад, бояд рамз ё симболи сиёсӣ бошанд. Номҳои Рӯдакиву Фирдавсии бузургвор ба ҳама чизи бехтарин арзандаанд, вале хуб мешуд, ки Хиёбони марказӣ номи Исмоили Сомониро мегирифтун дар майдон муҷассамаи «Озодӣ»-ро мегузоштанд). Ваҳшиёна шикастани муҷассамаи В.И.Ленин (22 сентябри соли 1991) маданияту нияти ин ҳомиёни мазҳакаи сиёсиро аён гардонд.

Гирдихамоии эътирозии сокинони пойтахт (23 сентябри соли 1991), маҳкум кардани ин ҳодисаи нанговар нишон дод, ки халқ аз чунин ҳомиёни худ фарсахҳо дур аст.

Сессияи ба таври таъҷилӣ даъватшудаи Шӯрои Олӣ (23 сентябри с.1991) Қ. Аслоновро, ки тамоман сари калобаашро гум карда ба кирдорҳои ношоистаи бо ном қувваҳои демократӣ на фақат шарикӣ ин чунин роҳбарӣ мекард аз вазифаи Раиси Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон озод намуд. Бӯҳрони парламент ба авҷи аълои худ расид. Намояндагони халқ онро бо роҳи қариб якдилона ба вазифаи Раиси Шӯрои Олӣ интихоб намудани Раҳмон Набиев гӯё ҳал карданд. Дар дақиқаҳои аввал ба назар чунин мерасид, ки қувваҳои демократӣ ба ин муқобилияти ҷиддӣ карданӣ нестанд. Депутатҳо ҳам ҳал шуда гуфта, нафас рост карданӣ ва қувваҳои демократӣ низ ба тақдир тан доданӣ буданд, ки депутати халқии ИҶШС Д.Худоназаров дар парламент баромад карда, қарорҳои Шӯрои Олиро зер танқид гирифт ва онҳоро ҳамчун амали гайриконститутсионӣ шарҳ дод. Ӯ ба қори Шӯрои Олӣ мудохила намуда, ишора кард, ки тайёр аст, то охир мубориза барад (дар ин қор ӯ ба дастгирии демократҳои Россия умед мебаст).

Акнун шахсияте, ки бар зидди Р.Набиев истифода бурдани он барои демократҳо хеле қулай буд, ёфт шуд. Шояд демократҳои Тоҷикистон бо Д. Худоназаров, ки дар байни демократҳои Россия нуфузи муайяно соҳиб буд, хеле пештар дар бораи ҳамкорӣ забон як карда бошанд. Лекин барои тасдиқи ин мо далеле надорем. Ҳарчанд ба якдигар ҳусни тавачҷӯҳ доштани онҳо хеле пештар аз ин воқеаҳо маълум буд. Муҳимаш ин ки аз чунин амали Д. Худоназаров қозидомулло Тураҷонзода, Бозор Собир, Тоҳири Абдуҷаббор, М. Икромов ва боз чанде аз ҳаммаслакони онҳо, ки аз гирдихамоии қоргарону зиёиён ва дигар сокинони шаҳри Душанбе, баъди шикастани пайкараи В.И.Ленин дар тахлука афтада буданд, рӯҳ гирифтанд.

Дар парламент муборизаи шадиди навбатӣ сар шуд. Гунаҳкоркуниҳои тарафайн ба авҷи аъло расид. Махсусан вақте, ки дар Майдони Озодӣ бо ташаббуси қозидомулло, ХДТ ва «Растохез» митингу гуруснанишиниҳои бардавом (аз 23 сентябр то 7 октябри соли 1991) шуда гузашт, вазъият ниҳоят тезу тунд буд. Гарчанд, Р.Набиев бо роҳи қонунӣ Раиси Шӯрои олий интиҳоб шуда бошад ҳам имкони қор қардан надошт ва маҷбур шуд, ки ин вазифаро ба зиммаи ҷонишини Раиси Шӯрои олий А.Искандаров гузорад.

Акнун бо ташаббуси Д.Худоназаров, ки роҳбарияти қувваҳои демократиро гӯё ба дасти худ гирифта буду ба муборизаи зидди парламентӣ сардорӣ мекард, яке аз пешвоёни ҳаракати демократии Россия А. Собчак ва академик Велихов барои ба бародарони хурди худ дастури амалӣ додан ба Тоҷикистон даъват карда шуданд. Онҳо аз интизому якдилӣ ва қатъияти сарбозонаи гирдиҳамомадагону гуруснанишинони Майдони Озодӣ, ки расмҳои Горбачёву Елсинро баланд бардошта, ба сӯяшон ҳамчун тилисми мушқилкушо ва рӯхбахш сачда меоварданд, ба вачд омада, маслиҳатҳои рӯзмарра доданд.

Доир ба ҳайати табақавӣ ё иҷтимоии гирдиҳамомадагон ҳаминро бояд қайд кард, ки ба гайр аз гурӯҳи хеле ками намояндагони зиёиён, ки худро демократ мепиндоштанд ва мактаббачагону донишҷӯёни дар сиёсатфаҳмӣ хом аксариятро деҳқонони деҳотие, ки онҳоро ташвиқоти сарварони дин ва маҳалгароён ба майдон оварда буданд, ташкил мекарданд. Аз рӯи мушоҳидаи камина зиёда аз 70 фоизи гирдиҳамомадагон дар бораи демократия ва мақсади ниҳоии ташаббускорони он гирдиҳамоӣ тасаввурот надоштанд.

Гарчи нақшаи қозидомулло дуртар бошад, ҳам аз ин гирдиҳамоии тӯлонӣ як чиз барои демократҳо бурди муҳим буд. Ин муваққатан боздоштани фаъолияти Ҳизби Коммунистӣ (2 октябри соли 1991) ва ба он бор қардани гуноҳи ҳамфикрӣ бо ГКЧП.

Масъалаи пароканда кардани «парламенти коммунистӣ»-ро демократҳо ҳал карда натавонианд. Ин гуна суратгирии қор онҳоро хеле асабонӣ намуд. Ҳатто яке аз пайравони «демократияи мутлақ» ва назарияю амалияшиноси он Бозор Собирро то дараҷае эҳсоси боҳти сиёсӣ (шояд бераҳагии сиёсӣ) аз мувозинати рӯҳӣ баровард, ки вақолати депутатино аз худ соқит сохт. (Бояд ёдовар шуд, ки шоири соҳибравияи миллат Бозор Собир баъди чашидани заҳри гарибӣ ва бевосита ба «демократия»-и гарбию амриқоӣ шинос шудан хатогию пушаймониашро борҳо дар сӯхбату мақолаҳоаш изҳор доштааст. – Шарҳи редаксия).

Баъдтар вазъият дар парламент андаке ҳам бошад мӯътадил гашт, чунки ҳадафи тири қувваҳои сиёсӣ акнун номзадҳо ба раисии чумхур гаштанд. Аз 9 номзаде, ки ба ин вазифа аз тарафи халқ пешниҳод шуданд, ҳар кадомаш тарафдорону рақибони худро дошт, лекин ду номзад, Р. Набиев ва Д. Худоназаров диққати қисми асосии интиҳобкунандагонро ба худ мекашиданд. Мубоҳисаи афкори сиёсӣ ва аксари интиҳобкунандагони оддӣ дар атрофи онҳо мегузашт. Дар ин бозӣ демократҳо, ки Р. Набиевро ба гирдобии муборизаи сиёсӣ кашида буданд акнун меҳостанд ўро дар ин гирдоб гарқ намоянд. Чунки ў барои онҳо то афтондани Қ. Маҳкамов лозим буд. Баъди ба иқтидори воқеии сиёсӣ соҳиб шуданаш аз ў меҳаросидагӣ шуданд. Ин ҳарос на барои он буд, ки ў тарафдори нигоҳ доштани тарзи идоракунии коммунистӣ хоҳад шуд, чи хеле ки маълум аст, ҳуди коммунистон ин усули роҳбариро аввалин шуда маҳкум карда ва ба он баргаштани набуданд. Онҳо аз дигар чиз метарсиданд. Ба сари ҳокимият омадани Р. Набиев, ки халқ, ҳеч набошад аксари одамон ба ў эътиқод доштанд, пеши роҳи нақшаи асосии қозидомуллоро мегирифт. Ба фикри камина ҳуди демократҳо аз он пай намебурданд. Пас савол меафтад, барои чӣ қозии мӯхтарам аз Р. Набиев меҳаросиду Д. Худоназаровро, ки дар ҳақиқат демократпеша асту ба

фикри қисме аз зиёиёну интихобкунандагон аз Р. Набиев камӣ не, аз рӯи часорату чавонӣ бартарӣ ҳам дорад ва аз рӯи мантиқи тафаккури сиёсии худ ба тарзи идоракунии исломӣ розӣ шуда наметавонад, дастгирӣ мекард?

Ин албатта бесабаб набуд. Дар навбати аввал қозии мӯхтарам ва иттифоқчиёни он бояд аз мавқеи сиёсии Д.Худоназаров, ки худ ба доираи онҳо афтада буд, ва-сеъ истифода мебуданд. Вале ин амал гайричашмдошти ҳарду тараф баромад. Д.Худоназаров дар интихобот имконияти дастболошудан дошт, лекин ҳамкорӣ бо қуввахое, ки қисми асосии зиёиёну коргарон, намояндагони халқияту миллатҳои гайриточики ҷумҳурӣ ба самимияти даъватҳои онҳо боварӣ надоранд, ӯро аз галаба дур кард.

Барои қозии мӯхтарам аз рӯи мантиқи амалашон шахсияти Д.Худоназаров бояд ҳамчун як зинаи муҳими чаҳиш ба сӯи давлати исломӣ мешуд. Хонандаи ҳассос бояд боз савол гузорад: Чаро? Барои он ки (кошки фикрам хато барояд) нисбат ба афтонидани Р.Набиеви бо таҷрибаи калони сиёсӣ ва идоракунии маъмурӣ мусаллаҳ буда, афтондани Д.Худоназаров аз диди домолло хеле осонтар аст. Дар ин ҷо, ҳамаи бародарони мӯъмину мусулмон бубахшанд, камина дар байни мазҳабҳои исломӣ садде гузоштанӣ нестам, лекин қозии мӯхтарам метавонанд барои ба сари давлат омадан низои мазҳабиро барангезонанд. Яъне тарғиботи хеле сабуки мазҳабӣ метавонист дар сурати сарвари ҷумҳур шудани Д.Худоназаров мавқеи ӯро суст кунад. Албатта дар шароити мӯътадили зиндагӣ ва идоракунии давлатӣ ин чизест, ки ҳатто ба гӯшаи хоҳири ягон шахрванди ҷумҳурӣ нахоҳад омад. Лекин дар давраи авҷгирии бӯҳрони сиёсӣ ва иқтисодӣ он мисли дигар нуқси миллатамон, маҳалгароӣ аз тарафи хавасмандони ҷудоиандоз ба ҷои назардид бароварда хоҳад шуд. Махсусан дар шароите, ки домоллои мӯхтарам динро на фақат ба сиёсат пайвастанданд (ба андозае ҳам пайвастанд), инчунин онро ба дарачаи омили ҳалқунанда дар

сиёсат ва идоракунии давлатӣ бардоштанианд, хавфи чунин раванди воқеахоро эҳсос накардан кӯтоҳандешии сиёсаст.

Ба касе пӯшида нест, ки аз бӯхрони имрӯза баровардани чома корест ниҳоят вазнин. Баъзан гумон меравад, ки ин вазифаи сангин дар солҳои наздик муаммоест халнашаванда. Зеро ҷумҳурӣ ба таври сунӣ (ба туфайли алоқамандӣ сохти соҳавии истехсолоти байни ҷумҳуриҳо ва шикасти имрӯзаи он) ба чунин анархияи истехсолие кашида шудааст, ки то давраи базаи таъминкунандаи мустақилияти иқтисодиро пайдо накардан, на фақат аз бӯхрон баромада наметавонем, инчунин шиддатгирии онро қадре ҳам бошад суғат кардан имкон надорем. Дар чунин шароит барои сарвари давлатро гунаҳкор кардан ҳазорҳо далел ёфтани корест на чандон мураккаб.

Аз ин сабаб Д.Худоназаров ба сифати президент ҳам бо ҳамаи фаҳмишу кӯшиши демократонаи худ дар ин шароит ҷумҳуриро аз чунин вартаи ниҳоят ногувору харобиовар раҳо карда наметавонист. Он сифатҳои ниҳоят баланди ба ходими сиёсӣ ва давлатӣ муносибе, ки Д.Худоназаров бешак онҳоро дорост ва барои таъмини прогрессӣ хеле муҳиманд, ба давраҳои нисбатан мӯътадили вазъи иқтисодию сиёсии давлат мувофиқанд. Агар Д.Худоназаров бо дастгирии он қувваҳои бо ном демократӣ ба сари ҳокимият меомад, онгоҳ хоҳ ноҳок ҷумҳуриро бо нақшаи Россия, бо нақшаи Б.Елсин пеш бурдани мешуд. Ин нақша бешубҳа қувваҳои тарафдорро бартарии тарзи истехсолоти сотсиалистиро муттаҳид мекард (чунки нодурустии роҳи пешгирифтаи Елцин ва командаи ӯ дар Россия то рафт бараъло собит шуда истодааст) ва пеш аз ҳама парламенти ба муқобили худ меҳезонд. Аз ин задухурди сиёсии байни президент ва парламент бешубҳа қозии мӯхтарам ва тарафдоронаш истифода мебарданд.

Агар демократҳои мо демократҳои ҳақиқӣ бошанд, дар он сурат ҳамбастагии онҳо бо домолло ва Ҳизби

Нахзати Ислом ҳамбастагии сиёсӣ ва аз рӯи принципҳои демократӣ нест ва шуда наметавонад. Чунки дар таърих то ба имрӯз мисоли амали демократияро дар давлати теократӣ (динию дунявӣ) исботкунанда нест (демократияи гуломдорию феодалиро дар назар надорам). Дар ҳамаи давлатҳои демократию ҳуқуқбунёде (дар доираи буржуазӣ), ки имрӯз тавсифи онҳоро ба авҷи фалак расондаанд ва дигар давлатҳои дар дараҷаи миёнаи прогресси ҷамъиятӣ қарорёфта дин аз давлат ба таври расмӣ, қонунӣ чудо карда шудааст. Агар қозии мӯхтарам сохти давлатдории Эронро Покистонро демократӣ гуфтани бошанд, саҳт хато мекунанд. Дар бораи демократияи зоҳирии онҳо дертар таваққуф хоҳем кард.

Интихобот бо ҳамаи он хусну қубҳе ки дошт гузашт, халқ ақидаи худро бо роҳи овоздиҳӣ баён кард. Ғайричашмдошти демократҳо Р.Набиев Раиси ҷумҳур интихоб шуд. Аз рӯи принциби оддитарини демократие, ки дар тамоми дунё амал мекунад, каси дар интихобот ба қисми зиёди овозҳо соҳиб шударо ҳам новобаста ба муносибати сиёсӣ шахсиаш эътироф менамоянд. Демократҳои ҷумҳурии мо чӣ?

Аз як тараф барои ваҳдати миллии дар тамоми ҷумҳурӣ бо овози баланд ваъзҳои кунанд ҳам кӯшиши амалии онҳо дар ин ҷода ҳис карда намешавад. Бо қадом роҳу воситае, ки набошад Президент Раиси Шӯрои Олӣ, Девони вазирони ҷумҳуриро тӯхмату сиёҳ мекунанд. Як чизи дигаре, ки рафти мантиқии фикри каминаро тасдиқ менамояд, ин муносибати демократҳо ба собиқ Раиси Шӯрои Олӣ С.Кенҷаев аст. Ӯ ҳам то дараҷае бо ташаббусу дастгирии бевоситаи худ демократҳо ба сари вазифа баромада буд. Симои сиёсии худро нишон дод ва депутатҳо ӯро ба ин масъулияти олии сазовор донистанд. Акнун он ҳамфикрони пештара ӯро зери сели танқид гирифта бо фишори шадид маҷбур сохтанд истеъфо диҳад. Аз ин мебарояд, ки онҳо пагоҳ сарвари расмии худ Шодмон Юсуфро ба мансаб соҳиб кунанда ба

муқобилаш мубориза хоҳанд бурд. Гарчи ин аз хомию раҳгумии сиёсии онҳо сар занад ҳам, як чиз возеҳ аст ин аркестр дирижёри худро дорад. Кист он? Ҳар чанд зур назанам фикрам аз доираи шахсияти қозии мӯхтарам дур намеравад. Меҳоҳам далели раҳқунанда ёбам, ҳатто баромаду сӯҳбатҳои онро тавассути телевизион ва воситаҳои матбуот ба ёд меорам, ки такрор ба такрор мақсади ташкили давлати исломӣ надоштани худро исбот кардани мешавад. Вале дар асл, дар ботин мақсад дигар аст. Биёед хонандаи гиромӣ боз чанде сари ин масъала таваққуф намоем.

Мақсад аз таъсисёбии Ҳизби Наҳзати Исломи ҷумҳури дар чист?

Маълум аст, ки ҳадафи ниҳоии ҳар як ҳизб ҳокимият аст. Аз ин сабаб ҳизб кадоме, ки набошад сиёсӣ набуда наметавонад. Ин ҳақиқатест хеле оддӣ. Ҳақиқати дигар ба идеология мансуб будани ҳуди дин аст. Идеология-ест, ки халқ ӯро ботинан қабул кардаасту барои онро нигоҳ доштан тайёр аст аз ҳеч чиз рӯй натобад ва барои танг кардани он акнун қуввае вучуд надорад (агар пештар идеологияи коммунистӣ фишор меоварда бошад, ҳоло ин фишор нест). Пас мантиқи таъсисёбии ҳизби ӯ дар чист? Албатта таъсисёбии ҳизби динӣ дар таърих чизи нав нест. Одатан зарурият ба ҳизб дар он ҷое ба амал меояд, ки дин аз тарафи ҷараёнҳои гуногуни сиёсӣ ё динии дигар фишор оварда шавад. Масалан дар Лубнон зарурати таъсисёбии ташкилоти «Ҳизбуллоҳ» (соли 1984) вучуд дошт, чунки дар ин ҷо ташкилоти динии насронӣ «Катаиб» (фалангистон), ки ханӯз соли 1936 таъсис ёфта буд, амал мекард, яъне дар ин ҷо дар заминаи зиддияти ду дин барои соҳиб шудан ба ҳокимияти сиёсӣ, ки ҳар яки онҳо ба он манфиатдор буд, ҳизбҳои динӣ ташкил ёфтанд.

Дар мо бошад баръакс, барои пешравии дини мубини ислом ҳама шароитҳо фароҳам омадаанд, ки ҳатто дар аморати Бухоро онро орзу мекарданд. Дар назар дорам, авҷи сохтмони масҷиду мадрасаҳо, ки дар сесади соли

пеш аз инқилобӣ ба он суръату миқдоре, ки дар се - чор соли охир дар ҷумхури сохта шудаанд, нарасида буд. Агар ду сол пеш дар ҷумхури ҳамагӣ 18 масҷид бошад, имрӯз шумораи онҳо ба 2,5 ҳазор расидааст. (Рискованные ставки. Из «Ньюсунк» (Нью-Йорк) Тоҷикистон №1, 21.03.92 - С.11).

Пас зарурияти ташкилбӣи хизби нахзати ислом дар чист?

Ҷавобаш хеле кӯтоҳ аст. Дар ба даст овардани ҳокимият.

Камина аз бародарони ҳамдину ҳаммазҳабам садҳо бор узр мепурсам, ки ҳеҷ гоҳ шуморо барои ҳокимият бегона эълон карданӣ нестам. Интихоби ягон сарвари давлат ва аппарати он бе шумо нахоҳад гузашт ва гузашта ҳам наметавонад, чунки шумо қувваи бузургед, асоси ҳамагуна интихобот ҳастед ва хоҳед буд. Фақат шумо бояд як чизро дуруст эҳсос намоед вақте сухан дар бораи ҳокимияти исломӣ меравад, ин маънои ҳокимияти тамоми мусулмонҳоро надорад. Ҳукумати исломӣ гуфта, ҳамон ҳукуматеро фаҳмидан лозим аст, ки он фақат манфиати аристократияи мусулмонӣ, ё муллоҳои касбиро ифода мекунад (мулло гуфта ҳамон қисмеро дар назар бояд дошт, ки аз касби муллогӣ рӯз мегузаронанд ё музд мегиранд). Дигар мӯъминоне, ки фарзу суннатҳои мусулмониро ҳамчун мусулмони комилу фозил ба ҷо меоранду ба нафъи халқу ҷамъият хизмат карда нони ҳалолу меҳнатӣ меҳӯранд, ҳамон хизби сиёсӣ ё ҳамон ҳукуматеро тарафдори менамоянд, ки озодӣ, комилҳуқуқи граждани ва динию мазҳабии онҳоро муҳофизат кунад, аз истисмор эмин дорад, ҳуқуқи меҳнату маълумотгирии онҳоро таъмин намояд.

Таърих давраҳои ҳокимияти диниро кайҳо аз сар гузарондааст. Давраҳои буд, ки ин усули ҳокимиятдорӣ барои муттамаказ намудани давлат, бо роҳи диктатурии динӣ мустаҳкам намудани мутлақият лозим буд. Таърих ҳазорҳо мисолҳоеро медонад, дар чунин усули давлатдорӣ миллионҳо одамони бегуноҳ дар

задухӯрдҳои мазҳабӣ таъкиботҳои динӣ қурбон шудаанд. Дар Ғарб, низ дар асрҳои миёна садҳо ҳазор бегуноҳон дар зери теги инквизитсия қон додаанд.

Аз ин сабаб ба тарзи идоракунии исломӣ гузаштан маъноӣ ақиб рафтани, ба даврони асримиёнагӣ баргаштан, аз демократияи оддитарин дур шуданро дорад. Вале дар мо кӯшиш баргаштан ба он усули давлатдорӣ аз тарафи қозии мӯхтарам то рафт возеҳтар баён карда мешавад.

Биёед сари фикри он қас, ки зимни сӯхбат бо мухбирри рӯзномаи «Ҷумҳурият» (аз 11 феввали соли 1992) ибороз доштан, қаме таваққуф намоем. Ҳочии мӯхтарам исбот кардани мешаванд, ки баъди гуфтушуниди дар Минск шуда гузаштаи сарварони ҷумҳуриҳои Россия, Украина ва Белоруссия, ки маъноӣ барҳам додани Иттиҳоди ҷумҳуриҳои шӯравиро дошт, мо тамоман партофта шудем. Бо иборати қозидомулло онҳо «давлати моро» «се талоқ» карданд...

Лекин бо вучуди ҳамин ҳам роҳбарияти мо умед дорад, ки шояд Россия боз ба мо ҳочат пайдо мекунад. Лекин ман фикр мекунам, ки он мамолик ҳеч вақт моро дӯст надошта ва дӯст доштаниш мумкин нест. Зеро қаробати таърихи фарҳанги хунӣ, забони ба онҳо надорем... омили қалбқунандае байни мову онҳо нест... Мо меғӯем, ки тамоми қувваҳо таҳти фармондиҳии муштарак бошад. Ин худ як бемаънигист...». Аввало қозии мӯхтарам иборати «Талоқ кардан», агар дар забони арабӣ ба дигар маъно истифода шавад ҳам дар забону фаҳмиши тоҷикӣ фақат як маънӣ пайдо кардааст, - яъне аз зан ҷудо шудан. Иборати овардаи шумо ноҷост ва нисбати халқ ба ғӯш ҳақоратомез мерасад. Дуюм, тамоман инкор кардани қаробияти таърихию фарҳангии русу тоҷикон нодуруст аст. Агар аз қадимтар ғирем забони ҳарду халқ ба ғурӯҳи ҳиндуевропей дохил мешавад. Русҳо низ як шоҳи ориёниёнанд. Он ходимони баландноми илмию фарҳангии, ки дирӯз доштем ва имрӯз дорем, аз мактаби илмию фарҳангии онҳо гузаштаанд

(хусну кубхи ин мактаб масъалаи дигар аст). Махз ба воситаи Россия, илму фарҳанги давраи навини мо ба арсаи байналмиллал баромад. Дараҷаи баланди мактаби шарқшиносӣ ва махсусан исломшиносии русро дар тамоми дунё эътироф намудаанд. Шумо ин ҳамбастагии илмию фарҳангии, ки таърихи қариб якунимасра (аз ибтидои ба тасарруфи Россия гузаштани Осиёи Миёна) дорад, дар як рӯз барҳам доданиед.

Агар аз рӯи ин категория фикр кунем, бо арабҳо низ то ҳучуми онҳо ва омехтани маданияту фарҳангамон, ки он ҳам бо роҳи зӯрӣ буд, ягон қаробияте надоштем. Аз рӯи хуну забон нисбати русҳою аврупоиён аз онҳо фарсахҳо дур будем. Мо имрӯз бо фахр дар бораи маданияти Юнону Бохтарӣ ҳарф мезанему ҳамбастагии маданияту илмию тоҷику русро, ки ҳоло дар як иттиҳодияи ихтиёрием ба таври сунъӣ нест карданием.

Шумо тамоми кӯшуну техникаи ҳарбии Иттиҳоди Давлатҳои мустақилро молу қувваи русҳо гуфта бароварданиед, лек ҳис намекунед, ки вазъи сарҳад чи гуна аст. Имрӯз даъват мекунед, ки ҳарчи тезтар бояд аз он иқтидори бе ин ҳам сустшудаи ҳарбӣ, лек нигоҳдорандаи мувозинате ҳалос шавем. Аз рӯи гуфти батақрори шумо аз Эрону Афғонистон дида «хатари Русия дақиқтар аст» (Садои мардум, 11 феврал) ва шогирдатон ноиби раиси Ҳизби наҳзати исломӣ Давлати Усмон бошад тамоман сарҳадро кушоданист. Ў мегӯяд: «Охир он тарафи сарҳад низ бародарони тоҷику худамон, ки «афгон» меноманд, қарор доранд. Имкон дорад, бо онҳо як қарордоде имзо кунем, ки сарҳади ҳамдигарро ҳалал нарасонем» (дар ҳамон ҷо). Охир шумо фикр мекунед, ки он бародаронатон пурра ярокноканду солҳои дароз бо якдигар забон наёфта бо мо забон меёбанд. Ба замми ин шумо кафолат дода метавонед, ки мо аз ягон ҳодисаи ихтилофангез, ё аниқтараш таҳлуқаангезе мисли ҳодисаи Қарабог ба тамом эминем?

Аҷабо, наҳод хотираи одам ин қадар тез суст мешу-

дааст. Гӯё чанде пештар (охири сентябр аввали октябри соли 1991) бо роҳбарӣ ё худ иштироки шумо қозии мӯхтарам, демократияи пешгирифтаи Елсин таърифу тавсиф карда намешуд, гӯё дар рӯзҳои гирдиҳамоӣ дар он минбаре, ки шумо чандин маротиба баромад карда, ба халқ роҳ нишон медодед, расмҳои Горбачёву Елсин ҳамчун рамзи озодӣ ва демократия чилва намедоданд. Магар шумо ва ҳаммаслақони демократатон набудед, ки аз демократҳои Россия имдодталабона илтимос намудед, халқи худатонро то афтондани ҳукумати барои шумо номақбул дар блокадаи саҳти иқтисодӣ гиранд ва бӯғӣ кунанд (ниг. «Союз», №39 25 сентябр – 2 октябри соли 1991). Акнун ҳарчи зудтар аз он бояд чудо шуд. Чунки имрӯз имконияти дӯстро душман эълон кардан пайдо шудааст. Қозии мӯхтарам, шумою Елсинҳо ва хамаи мо муваққатиём, лек халқи русу тоҷик мисли ҳақиқат абадист. То ба имрӯз мо аз русҳо ҳеҷ бадие надидаем. Агар дида бошем ҳам дар муқоиса бо он чизи бузурге, ки ба ивазаш гирифтаем, яъне соҳибдавлатию истиқлолияти миллӣ ҳеҷ аст.

Шумо мехоҳед, ки мо ҳар чи тезтар дарҳоямонро барои дӯстони дерина ва кадршинос бандем (пеш аз ҳама халқи рус ва халқҳои дигареро, ки то имрӯз онҳоро бародар мегуфтем, дар назар дорам), то аз он кувваи нисбатан заифе ки дорем тамоман халос шавем. Дар он сурат, роҳ бешак барои барқарор кардани давлати исломӣ кушода мешавад. Ана ин аст овози ботинии шумо. Ва онро эҳсос намудан мушкилиё надорад. Илова бар ин давоми сӯхбататон бо воқеанигори «Чумхурият» онро боз саҳехтар карда кушодааст.

Шумо хоҷии мӯхтарам, Раиси чумхурро тезонда истодаед, ки даррав роҳи ояндаро муайян намоянд. Ва худ тавсия медиҳед, ки «аз се роҳи мавҷуда роҳи сармоядорӣ озод ё роҳи европӣ, роҳи сотсиалистӣ ва роҳи саввум роҳи шарқии исломист, ки имрӯз онро бисёр давлатҳои ҷаҳон эътироф намудаанд». Яъне шумо гуфтаниед, ки маҳз бояд бо ин роҳ рафт. Дар ин роҳ ба гуф-

ти шумо ба мо қувваҳои ду лагер ёрӣ дода метавонанд «яке лагери ғарбӣ, дигаре лагери шарқию исломӣ, лагери сеюмӣ коммунистӣ ҳоло вучуд надорад, ба ғайр аз Куба».

Ачаб кашфиёте. Роҳи ғарб ба мо лозим нест, чунки мо шарқем. Роҳи шарқӣ бошад фақат исломӣ будааст. Аз ин роҳ ҷои ҳалосӣ нест, ўро хатман бояд қабул кард. Давлатҳои ғайримусулмон дар ҳисоб нестанд. Прогресси Японияю Корея, Сингапуру Тайван шарқӣ набудааст, чунки онҳо давлатҳои исломӣ нестанд, аз ин ҷиҳат роҳи онҳоро хато бояд шумурд. Роҳи сотсиалистиро бошад домуллои мўхтарам кайҳо гўрондаанду ба Куба ҳамчун ба арвоҳаш ишора мекунанд. Хитой, ки аҳолиаш аз 4/1 ҳиссаи сайёраи моро ташкил медиҳад, Кореяи Шимолӣ, Лаосу Кампучӣ ва Ветнам ба ҷашми сарвари мўхтарамии дину оини ҷумҳурӣ наменамоянд.

Боз як далели дигари қозидомулло, ки бо он бартарии тарзи идоракунии исломиро исбот карда ба қабули он даъват менамоянд, дар чунин гуфтаҳои зикр ёфтааст: «Агар ба таърихи ҳазорсоламон назар кунем, сарбаландии миллатамон ҳамон вақт буд, ки пайрави ислом будем ва аҳкоми исломро дар ҳаётамон татбиқ мекардем. Дар ҳамон замон нисбат ба халқҳои дигар пешқадаму дар бисёр риштаҳо устоди миллатҳои дигар будем. Чи дар тиб, чи дар тафсир, чи дар ҳадис, чи дар фикҳ, чи дар шеърӯ адаб, чи дар меъморӣ ва ғайра. Боз ҳамон рӯзе ки аз ислом дур шуда банди Худо не, банди ҳокимон шудем, аҳкомҳои ислом неву аҳкомҳои ҳокимон волотар гашт, хорию маззалаат гирифтамон шуд, дар ниҳояти қор нисбат ба миллатҳои дигар дар мавқеи дум қарор гирифтём» («Ҷумҳурият» 11 феввали соли 1992).

Ҳочии мўхтарам дар қучое, ки шумо барои бандагии ҳақиқӣ ба Офаридгор даъват менамоед ва росткориву ростқавлию покизагию покдоманиро тарғиб мекунед, ба шумо пурра тарафдорам. Дар мукаммалии дониши шумо оиди дини мубини ислом шубҳае надорам. Дар ин

боб шуморо дар ҷумхурӣ аввалин ва дар худуди Осиёи Миёна яке аз аввалинҳо бояд эътироф кард. Вале донишу фаҳмиши шумо нисбати таъриху тарзи давлатдорӣ хеле номукамал ва рӯякист.

Шумо таърихи ҳазорсоларо ёдовар шуда давлати Сомониёнро дар назар доред ва нашъу намои илмию фарҳангии онро фақат маҳз бо туфайли дини ислому арабҳо медонед. Аз он беҳабаред, ки дар аҳди Сомониёни бузург вақте «нисбат ба халқҳои дигар пешқадаму дар бисёр риштаҳо устои миллатҳои дигар будем», илму фарҳанг характери граждани, дунявӣ дошт. Гузашта аз ин авҷи фаъолияти чараёни «Шуубия», ки мақсадаш аз исботи бартарии илму маданияти аҷамиён (форсу тоҷик) нисбат ба илму маданияти арабиён буд, ба давраи Сомониён рост меояд.

Маҳз дар ҳамин давра намояндагони илму фарҳанг на танҳо аз пайравони ислом, инчунин аз пайравони зардуштиён, бутпарастон, монавиён, масеҳиён ва чараёнҳои гуногуни онҳо, ки дар марказҳои муҳимтарини иқтисодӣ, маъмурӣ ва маданияти аҳди Сомониён ханӯз арзи вучуд доштанд, ба майдони илму фарҳанг мебаромаданд (ниг. Н. Неъматов. Давлати Сомониён, Душанбе: «Ирфон», 1989, с. 151-160).

Инчунин бояд қайд кард, ки бар хилофи талаботу анъаноти динӣ кӯшиши ба забони модарӣ, яъне тоҷикӣ пеш бурдани тамоми ақоиди фарзу суннат ва тоату ибодат низ дар ҳамон вақт оғоз ёфта, мутаассифона бо майлу фишори фундаменталистони исломӣ ин кӯшиш қатъ шуд.

Оё осори чунин нобигаҳои дунёи илм монанди Абӯалӣ ибни Сино, Абурайҳони Берунӣ, Абу Насри Форобӣ, Абӯчаъфари Муҳаммади Хоразмӣ, Муҳаммад Розӣ, Абулвафои Бузгонӣ, Абузайди Балхӣ, Муҳаммад Наршахӣ ва даҳҳо дигарон характери дунявӣ надошт?

Ҳамаи ин козии мӯхтарам, гувоҳи он аст, ки кӯшиши характери граждани, дунявӣ пайдо кардани ҳокимият ханӯз дар давраи Сомониён будааст. Ва муваффақияти илмию фарҳангии он давраро маҳз дар ҳамин бояд ҷуст.

Қувваеро, ки Шумо онро ҳамчун асоси прогресси чамъиятӣ нишон доданӣ хастед, маҳз бо туфайли он мо ба ибораи худатон «дар мавқеи дум қарор гирифтаем». Агар Шумо дар ин ақида устувор бошед, пас сабаби ба чунин таракқиёти баланд сохиб шудани давлатҳои гарбу ШМА, Япония ва дигар мамолики ғайриисломиро чи тавр шарҳ хоҳед дод.

Шумо даъват менамояд, ки фақат банди Худо бошешу банди ҳокимонро қабул накунем. Ин дуруст аст, бояд ҳамин хел бошад. Лекин то имрӯз ягон давлати теократие намедонем, ки одамон аз банди ҳокимон озод бошанд. Таърих қабул накардани ин банди ҳокимонро бисёр дидааст. Ҳама вақт ҳокимон деҳқонон ё гуломонро дар ҳоку хун оғӯшта сохта банди онҳоро нигоҳ доштаанд. Шӯришҳои зиёди халқ дар замони пешазинқилобӣ ва ваҳшиёна паҳш кардани онҳо кам нест. Яке аз охиринашон шӯриши Восеъ (1888) мебошад, ки сабабаш банди амалдоронро қабул накардан буд. Бо чи анҷом ёфт маълум аст.

Барои ҳамин озодии баъдиинқилобии халқи заҳматкаши тоҷик аз банди ҳокимон нисбат ба он озодии пешазинқилобӣ миллионҳо маротиба озодитар аст. Барои исботи ин ҳатто дониши миёнаи таърихӣ доштан шарт нест.

Домуллои мӯхтарам, он роҳи шарқии исломие, ки Шумо ба сӯи он даъват менамояд, дар асл диктатураи исломист. Бале, диктатура, хато накардаам. Агар диктатура набошад, чаро намояндагони илму фарҳанг ва маданияти бостонии чунин давлатҳои аз диди шумо намунавии исломӣ - Эрон ва Покистон дар мамолики Ғарб сарсонӣ саргардонанд. Аксари меҳмонони олиқадрӣ эроние, ки меҳмони ҷумҳурӣ мешаванд, мавриди муаррифӣ намудан (таваҷҷути оинаи нилгун ё зимни сӯҳбату вохӯриҳои дигар) маълум мегардад, эшон дар Сан – Франсиско, Лос – Анҷелес, Гамбург, Бонн, Лондон, Париж ва ғайра шаҳру мамлакатҳои бегона иқомати доимӣ ихтиёр кардаанд.

Дар Эрони ба ақидаи баъзеҳо демократияи намунавӣ дошта қариб 4 млн. бекорон кор меҷӯянд. Ҳазорҳо одамон дар хориҷи мамлакат сарсону саргардонанд. Ба гайр аз Ҳизби ҷумҳуриявии ислом фаъолияти дигар хизбҳо (Ҳизби демократии Курдистони Эрон, Ҳизби туда, ташкилоти фидоӣ, мучоҳиддин ва гайра) манъ карда шудаанд ва дар шароити ниҳоят сахти пинҳонӣ амал мекунанд.

Аз соли 1979 инҷониб курдҳо барои ҳукуки автономӣ мубориза мебаранд. Дар Эрони «пешқадам» бо ёрии Иттиҳоди шӯравии «ақибмонда» 116 объектҳои саноатӣ сохта шудаанд. Ин гуна мисолҳо нисбати Покистон низ кам нестанд. Ҳаминро овардан қифоя аст, ки шумораи бекорон дар ин ҷо низ аз 4 млн. кам нест. Мамлакат ба манбаи ашёи хом ва савдои ҷунин давлатҳои тараққиқарда монанди ШМА, Германия, Британияи Кабир ва гайра табдил ёфтааст.

Пас чаро мо роҳи ин давлатҳои «шарқию исломиро» ихтиёр кунем?

Қозидомулло шумо такрор ба такрор ҳарф мезанед, ки ба сиёсат кордор нестед ва идораатон ҷои сиёсат нест. «Идораи қозӣ, - мегӯед Шумо, - муассисаи сиёсӣ нест. Аз ин хотир байрақи худро намебардоред. Идораи қозӣ ташкилоти ҷамъиятию динӣ аст. Дар масоили сиёсӣ мо ҳақ надорем аз номи идора гап занем». Ва боз зимни сӯҳбататон («Ҷумҳурият» 11 феввали соли 1992), ҷунин арз кардаед, ки «ҳаргиз аз сиёсати худ даст намекашам. Сиёсати ман мустақил аст. Ба ягон аҳзоб пойбанд нестам». Албатта ба хизбҳои бо ном демократ пойбанд шудани Шумо зарурате надорад, ҷунки онҳо худ ба Шумо пойбанданд.

Шумо то дараҷае ба сиёсату сиёсатбозӣ дода шудаед, ки вазифаи асосии худро фаромӯш намуда, ҳатто одамонро аз рӯи ақоиди сиёсиашон ба мусулмону қофирон ҷудо карданиед. Дар мусоҳибае, ки зикраш рафт, мегӯед: «Аёнани шукр мекунам, ки душманҳо дорам! Ҳамҷунин шукр мекунам, ки ин душманони ман аз пай-

равони ислом нестанд. Ман ба он мефахрам. Вақте мебинам, ки аз гурӯҳи муайяне чунин тӯхмату гайбатҳо ва сангандозиҳо мешаванд. Ман шуқр мекунам ва итминонам мустаҳкамтар мегардад, ки шояд роҳеро ман интихоб кардам, рост бошад».

Киҳо бошанд душманони Шумо хоҷии мӯхтарам, ки онҳоро яксара гайримусулмон, яъне кофир хондаед? Албатта аз насрониву яҳудиён набудагистанд онҳо. Эшон мӯъминонеанд, ки бо шумо дар сиёсат ҳамфикрӣ зоҳир карданӣ нестанд. Агар шумо аз ин меъёр мусулмон ҷудо кунед, яқинан сафи пайравони исломро хеле кам хоҳед шумурд.

Шумо бо итминони комил роҳи интихобкардаатонро рост мешуморед. Агар ин роҳ ба сӯи ҳокимият бошад, барои шумо ҳамчун роҳнамои дин галат аст. Чунки Пайгамбар (с) фармудаанд: «Яке аз бадтарин мардум дар қиёмат бандаст, ки охирати худро ба дунёи дигаре фурухта» (ниг.: «Ҳадисҳои Пайгамбар (с) «Фарҳанг», 1991, №10, с.61-62).

Аз ин ҷиҳат вобаста ба вазну эътибори шахсию ҷамъиятиатон шумо дар назди халқ ду масъулияти ниҳоят муҳимро ба ӯҳда доред, ки ин ба ҳар кас насиб шуда наметавонад. Яқин ҳамчун депутати халқ манфиати умумро аз рӯи қонун ҳимоя намудан, вазъи мӯътадили қори парламент ва ҳукуматро дар якҷоягӣ бо дигар депутатҳо таъмин кардан, дар тартиб додани нақшаи асосноки илмӣ барои баровардани ҷумҳурӣ аз чунин вазъи ниҳоят мушкили иқтисодӣ ва сиёсӣ иштирок варзидан, пеши роҳи ҳаргуна дасисабозии сиёсиро, ки хатари ихтилофандозии миллӣ доранд гирифтани ва гайра. Дуюм, ҳамчун қозии мусулмонони ҷумҳурӣ ба покизагии ботинӣ ва зоҳирӣ аҳли исломро ҳидоят намудан, барои ба ҷо овардани фарзу суннатҳои мусулмононро даъват (албатта, дар доираи қонун ва принципҳои амали ихтиёрӣ) кардан, пеши роҳи таъқиботи идеологӣ ва фишори зидди диниро гирифтани, хусусиятҳои тарбиявии ҷамъомадҳо ва маросимҳои диниро дар мадди

назар нигоҳ доштан, халқро ба сулҳу салоҳ, ба ёру бародар будан, ба нодорону дармондагон тавачҷӯх зохир кардан ва ба хислатҳои ҳамидаи инсонӣ даъват намудан, пеши роҳи он чаламуллоҳои камсаводеро, ки ба ин шугли покиза ва савоби динӣ иснодоварӣ мекунанд, гирифтани ва ғайра зимомдоред.

Магар имрӯз каманд онҳое, ки рӯякӣ ба тоату ибодат машгуланду дар хилват ба фиребгарӣ, шариатвайронкунӣ, дудӣ, ҷаллобию каллобӣ даст мезананд?

Магар чомеа аз чунин разилони зишту нопок монанди Неъматулло Раҷабов, ки дар масҷид ҷой дар меҳроб мегиранду дар берун даст ба коре мезананд, ки ба гуфтан забон намегардад (ниг.: «Васвасай шайтон», «Ҷумҳурият», 24 январи соли 1992) тоза аст?

Қозии мӯхтарам, магар мубориза ба муқобили ин гуна нуқсҳои барои мусулмони комил бегонае, ки метавон аз мавҷудияти онҳо ҳазорҳо мисол овард, вазифаи аввалиндараҷаи Шумо ва идораи қозӣ нест? Кани тарбияи он ахлоқи олий, ки Пайгамбар (с) аъмоли бихиштиёнаш номидааст?

Ба ҷои ин бисёр пайравону шогирдонатон аз шумо фотиҳа гирифта вақтро дар гапфурӯшии сиёсӣ ва митингбозӣ мегузаронанд.

Нисбати тиловати Қуръони маҷид, орогани сӯхбатҳо доири тафсири он, дар асоси ҳадисҳои Пайгамбар (с) ба ҷавонон омӯхтани беҳтарин ғазилатҳои инсонӣ, покизагии ҷисмонӣ ва рӯхонӣ, ки вазифаи аввалиндараҷаи онҳост, безътиной зохир менамоянд.

Пайгамбар (с) барҳақ гуфтаанд: «Дини инсон гуфтори ӯст». Пас аз гуфторҳои ихтилофангез ҳазар бояд кард ва ба каломии насихату маслиҳат гузашт...

Мӯъминоне, ки худро пурра ба хизмати дин бахшидаанду вале барои ҳокимият зӯр мезананд, бояд донанд, ки давлат машинаи зӯрию фишороварист (гарчи дар ҷаҳорҷӯбаи қонун бошад ҳам). Пас ин амал маънии қурбони сиёсат гардондани вазифаи асосии онҳост. Дар чунин ҳолат охиратро ба ғӯшаи фаромӯшӣ партофта,

суханони Пайгамбарро (с) ба ёд оварданӣ нестанд, ки гуфтаанд: «Худо дунёро ба нияти охират медихад, аммо охиратро ба нияти дунё намедихад».

Аз ин лиҳоз камина ҳар гоҳ баромадҳои Шумо қозии мӯхтарам ва шогирдонатонро аз минбар мебинаму ба лафзатон гӯш менихам, яқинан эҳсос мекунам, ки самимӣ нестанд ва дар паси онҳо кӯшишест барои ҳокимият. Дар ин роҳ Шумо тайёред аз ҳеч чиз рӯй нагардонед, ҳатто аз хунрезӣ. Инро дар баромадатон рӯзи охирини (7 сентябр) митинги тӯлонии сентябр – октябри соли 1991 равшан изҳор намудаед. Дар он ҷо шумо аз номи худ, Идораи қозиёт, Ҳизби Наҳзати Исломи, Ҳизби Демократии Тоҷикистон, ҳаракати мардумии «Растохез» (дар ин ҷо ҳам онҳо бори дигар думрави Шумо буданашонро намоиш доданд), аз номи шаҳидони машориф суҳан карда, ба Худои ягона қасам ёд кардаед, ки агар ҳукумат ба роҳи демократия (албатта, демократияи ба шумо мувофиқ) набарад «ҳеч гуфту шунид намекунем ва тамоми василаро, ҳатто шавад қувваро истифода мебарем, то ки он аз беҳу бунаш сарнагун шавад. Ба ҳамин қасам ёд мекунем... ин ваъдаи қатъист. Ё галаба ё марг! Худо бо мост!» («Ҷумҳурият», 9 октябри соли 1991).

Шумо ба муқобили ҳукумате, ки халқатон интиҳоб кардааст, ҳамчунон ба муборизаи шадид ва хунин даъват мекунед, гӯё аҷнабиёнеанд барои нест кардани миллат ба хоки мо даромадаанд. Ин даъват ба муқобили ҳукумате аст, ки имрӯз шахсан ба Шумо ва инкишофи дин нафақат ҳалал нарасондааст, инчунин дастгирии бегаразонаашро эҳсос намудан мушкилие надорад. Маҳз ба туфайли дастгирии ҳамин ҳукумат ва Шӯрои Олӣ қонун дар бораи амали озоди дин қабул карда шуд.

Сабаби таҳдидҳо дӯғзанию фишороварихои доимӣ, талабҳои беасос ва инчиқиҳои ниҳоят хавфноки сиёсиро, ки ин ҷанобон ба ҳукми анъана даровардаанд, фаҳмидан душвор нест. Гирдиҳамоии охиринашон дар майдони озодӣ бори дигар мақсади гаразноки онҳоро

нисбати ҳукумат ва Шӯрои Олӣ собит кард. Ин дафъа ҳам ягон лаҳзаи амалиёти пешина тағйир наёфт (ба чуз иштироки созмони «Лаъли Бадахшон»).

Боз ҳамон нақша, боз ҳамон шиорҳо, боз ҳамон пӯписа, боз ҳамон худро чабрдида вонамудкарданҳо ва хоказо. Агар дар хамаи ин бозиҳои сиёсӣ фақат хавасмандони идеологӣ (агар идеологияи муайян дошта бошанд) ва пайравони идеявии онҳо иштирок мекарданд, он вақт ин бозиҳоро фаҳмидан мумкин буд. Лекин вақте ба ин бозӣ одамоне кашида мешаванд, ки худ на-медонанд, гап дар бораи чӣ меравад, аз оддитарин фаҳмиши демократия беҳабаранд (онҳоро сатҳи пасти зиндагӣ, баланд шудани нарху наво ва дигар «дасто-вард»-ҳои иқтисодии бозсозӣ ба он ҳолат расонидааст), хавфи такрори эҳтимолии воқеаҳои феввали соли 1990 ба миён меояд.

Ташвишовартар боз ин аст, ки пешвоёни ин бозиҳо ба маърақаҳои худ торафт зиёдтар характери динӣ мебахшанд. Дар майнаи соддалавҳон фақат як фикрро ҷой карданианд, ки гӯё маҳз тарзи давлатдорӣ исломӣ демократияи ҳақиқиро таъмин карда метавонад. Гарчи камина боварӣ дорам аксари сарварони бо ном демократи ин маърақаҳо аз оқибати ин амали ноҷо тарсад ҳам онро ҳамчун воситаи ба даст овардани ҳокимият то андозаи муайян истифода бурданианд. Ин чанобон бояд як чизро саҳт дар хотир нигоҳ доранд, амали онҳо ба тӯфоне роҳ мекушояд, ки метавонад идоранашаванда гардад ва ташаббускоронаш аввалин шуда ба коми мавҷи ӯ афтанд. Аз ин ҷиҳат онҳо бояд ҳақталошиҳои сохтаи худро як тараф гузошта, барои ваҳдати воқеӣ мубориза баранд. Шояд дар вақташ чунин амали рӯяки баъзе хомиёни исломро дида шоир мисраъҳои зайлро офаридааст:

Зананд ин қавм пур аз ҳақпарастӣ лофу метарсам,
Агар кованд бут аз гайби диндорон шавад пайдо.

Камина ҳаргиз фаъолияти тамоми сарварону садрнишонони динро зери шубҳа гирифтани нестам. Гузашта

аз ин бо итминон гуфта метавонам, аксарашон барои тозагии имон, фазилатҳои барои ҳар мусулмони комил хосбуда муттасил ташвиқ мебаранд. Маҳз фарзандоне, ки таъмини ваҳдати халқро вазифаи аввалиндарачаи худ қарор додаанд, хизматгори ҳақиқии ислому пайравони онанд. Чунки Пайгамбар (с) фармудаанд: «Дасти Худо ҳамроҳи ҷамъият аст». Қозии мӯхтарам низ бояд ба пайравони воқеии оину дин ҳамкорӣ намояд. Боз беҳтар мебуд агар вазифаи қозии мусулмонон дар ҷумҳурӣ интихобӣ мешуд (мусулмонон баъди мӯхлати муайян бо роҳи интихоботи умумиҷумҳурӣ онро интихоб мекарданд).

Мавҷуд будани баъзе ихтилофҳо дар байни сарварони дин набояд тарафдоронашонро ба гурӯҳҳо ҷудо намояд. Ин ихтилофҳо дар пеши он вазифаи муқаддасе, ки эшон ихтиёр кардаанд, бояд ночизу беқимат бошанд. Ҳамчунин он қувваҳои сиёсӣ, ки аз нерӯҳои хеле пурзӯр, вале соддаву зудбовари аҳли ислом истифода бурданӣ мешаванд ва пайравони содиқи онро ба митингу гуруснанишиниҳои бардавом даъват менамоянд, бояд фаҳманд, ки дер ё зуд пардаи ноаёнӣ ботинии онҳо бардошта хоҳад шуд ва халқи шарифи ҷумҳуриамон худ хизматгорону ҷонфидоёни ҳақиқиаширо дар муқоисаи бориқбинона хоҳад шинохт.

ИНТИХОБИ РОҶ: МАСЪУЛИЯТ ДАР НАЗДИ АВЛОДОН

Пӯшида нест, ки як дараҷа суштшавии суръати истеҳсолот дар мамлакат ханӯз пештар мушоҳида шуда бошад ҳам, сабаби асосии ба бӯҳрони шадиди иқтисодӣ ва сиёсӣ кашидани ҷомеаро дар сиёсати ниҳоят сабукфикронаи ташаббускорони ҷунин ислоҳоти то алҳол барои омма номуайяну муглақ – яъне «бозсозӣ» бояд дид.

Хонандаи мӯхтарам шояд эҳсос карда бошад, аз соли 1988 инҷониб тамоми иқтидори машинаи сиёсатмуайянкунанда ва таъминкунандаи он дар зери фишори қувваҳои бо ном демократӣ ба шикастани сохтори давлатдорӣ, умуман тарзи идоракунӣ ва муносибатҳои истеҳсолии сотсиалистӣ равона карда шудаанд. Ин дар навбати худ ба шикасти тарзи нақшавии (планӣ) истеҳсолот, алоқаи истеҳсолии байни соҳавӣ, корхонавӣ, ноҳиявӣ, ҷумхурию Умумииттифокӣ ва оқибат ба анархияи истеҳсолот оварда расонд. Бесарусомонии иқтисодӣ бошад, сабаби аз тарафи баъзе хизбҳо ва ҷараёнҳои ба ин хавасманд, зиёдтар аланга гирондани зиддиятҳои иҷтимоӣ ва сиёсӣ гаштааст. Имрӯз пӯшида нест, ки аз вазифаталошиҳою маҳалгароӣҳои ҳамватанон ҷумхурӣ ба доми халокат наздик омадааст.

Аз ин рӯ, дар пеши ҳар фарзанди солимфикри халқу миллат як вазифа меистад. Наҷоти давлат, наҷоти Ватан!

Бале, хато накардаам. Наҷот! Ин иборайи ҷонхарошро ба такрор барои он овардаам, ки то дараҷае ба таърихи тавлиду ташаккул ва инқирозу аз байн рафтани давлатҳо шиносӣ дорам. Маҳз зиддиятҳои дохилии иқтисодию сиёсӣ, мансабталошӣ, маҳалгароӣ сабаби парокандашавии давлатҳои бузург (аз ҷумла давлати Сомониён) гаштаанд.

Вале афсӯс, баъзе сиёсатфурӯшон аз ин беҳабаранд ё худро ба нодонӣ мезананд. Онҳо фақат имрӯзро мебинанду аз эҳтимолияти воқеии тағйироте, ки пагоҳ ба вучуд омаданаш мумкин аст, наметарсанд. Агар ин хел набошад, мақсади дасисабозихои сиёсӣ ва пешниҳодоти маъмурӣ оиди таъсиси колхозу совхозҳо ва ноҳияҳои навро аз рӯи принсипи соҳибхиттиёрии авлодӣ чӣ гуна бояд маънидод кард?

Вилоятҳои нав таъсис ёфтанианд. Масъалаи ташкилҳои Ҷумҳурии автономии худмухтори Бадахшон гузошта шудааст ва он бояд ҳал шавад. Камина, ки худ зодаи ин вилоятам, намедонам шодӣ кунам ё бонги изтироб занам. Шодиам барои он аст, ки аз рӯи таклифу тавзеҳи пешниҳодкардаи Шӯрои вилоят ба ҷумҳурии автономӣ табдил додани он, ба идоракунии мустақили маъмурию иқтисодӣ роҳ мекушояд ва гӯё ин ягона чораи таъмини пешравии бемайлон дар вилоят аст. Агар дар ҳақиқат ҳамин хел бошад, роҳбарони вилоят нақшаи воқеии таъминкунандаи мустақилияти иқтисодӣ ва прогрессро дошта бошанд, ин иқдоми қобили қабулу лоиқи дастгирист. Кӣ намехоҳад, боигарии беинтиҳои вилоят ба нафъи халқ истифода шавад?

Сабаби изтиробам он аст, ки метарсам ин боз як навъ чудоиандозӣ ё бозии сиёсӣ набошад.

Чунин ҷумҳуриҳои автономӣ аз рӯи нормаҳо ва фаҳмишҳои байналмиллалии имрӯз амалкунанда дар дохили он давлатҳои мустақиле таъсис меёбанд, ки аҳолии ин автономияҳо аз бисёр ҷиҳатҳо аз ҳам фарқ мекунанд. Ягон бегонагии забони этникӣ, психологӣ, антропологӣ ва ғайра доранд. Ман шахсан ин фарқиятҳоро намебинам. Агар гап дар бораи забон бошад, забони адабии халқи Бадахшон аз қадимулайём тоҷикӣст ва тамоми бурду боҳти таърихии ин забонро чун дигар ноҳияҳои тоҷикнишин дар худ эҳсос намулдааст. Муддати чихил сол, - менависад адабиётшиноси варзида А.Ҳабибов, - ба ҷамъоварии осори парокандаи

точик ва аз ҷумла Бадахшон машгул будам. Дар натиҷа эҳсос кардам, ки ҳамаи бадахшониён тамоми асарҳои манзум ва мансури худро танҳо ба забони тоҷикӣ (форсӣ) навиштаанд ва мо ин анъанаро набояд вайрон кунем» («Ҷумҳурият», 8 феввали соли 1992).

Агар мақсади асосӣ баланд бардоштани сатҳи иқтисодӣ ва ҳалли масъалаҳои зарурии иҷтимоӣ бошад, ташаббуси сокинони вилоят кори хайр ва митингу талабҳои онҳо қонунист. Лекин ба ин масъала худро шарик кардани демократҳои марказ ки ба Бадахшон то имрӯз ягон қаробате надоштанд, дар чист?

Чӣ маҷбур кард, дар рӯзҳои сарди зимистон, ки роҳҳо банданду сокинони маҳаллӣ имконияти рафту омад надоранд, ин «дӯстони халқ» пиёдаю савора рафта дар онҳо митингбозӣ кунанд? Ба халқи онҳо чӣ, ки аз рӯи фоизи соҳибмаълумотӣ дар дунё яке аз ҷойҳои аввалро ишғол мекунанд, роҳ нишон диҳанд?

Ин хайрхоҳии онҳо бегаразона нест. Онҳо ҳамон нақшаеро ба амал бароварданианд, ки бародарони қалониашон дар Россия истифода бурданд. Яъне барои аз арсаи сиёсат ва давлатдорӣ дур кардани Горбачев ИҶШС қурбон карда шуд. Дар ин ҳо ҳама ба гумони қамина ба қанобони демократ як чиз лозим аст: таъсиси вазифаи президентӣ (на гама мустақилияти вилоят) ва ба он соҳиб шудани яке аз ҳаммаслақонашон (номоварди он зарурияти надорад, ҳонандаи ҳассос худ пай мебарад). Маҳз президенти ҷумҳурии худмухтор метавонад ба ҳуқуқҳои конституционии худ тақия карда, ба ҳуқумати марказӣ, махсусан ба раиси ҷумҳур фишороварӣ кунад.

Агар аз рӯи ҷунин нақша амал карданӣ бошанд, ин қанобон бояд донанд, ки ташаббускори ҳавфи ба қисмҳо ҷудо шудан ва аз байн рафтани давлати Тоҷикон – симболи ягонаи эҳёи давлати бузурги Сомониён мегарданд. Таърих ин гуноҳи онҳоро ҳеҷ гоҳ нахоҳад бахшид. Агар аз рӯи ин нақша амал кунанд, ҷудоиандозӣ аз ҳама пеш дар худ Бадахшон сар ме-

шавад. Дар ин масъала ба як чизи оддӣ бояд диққат дод, пурзӯршавии ихтилоф байни марказу ноҳияҳои канорӣ аз марказ дида, барои онҳо хавфноктар аст, чунки қобилияти худмуҳофизатии онҳоро суст мекунад ва ин давлатҳои ҳамсарҳадро бетараф намегузорад. Махсусан агар гап дар бораи халқҳои равад, ки қисме аз онҳо аз ҷиҳати этникӣ ба давлати ҳамсоҷа қаробатдоранд, ин хавф дахчанд хоҳад афзуд. Ба гумонам дар ин ҷо таҳлили чуқури вазъияти конкретӣ зарурате надорад. Беҳтараш онро ба фазилати хонанда ҳавола мекунем, фақат ҳаминро илова карданием, ки дар чунин ҳолат ҳатто мудохилаи қувваҳои берунӣ ё истифодаи силоҳ шарт нест. Нируҳои ҷудоихоҳи дохилӣ кифояанд. Ҳамин ба дигар вилояту ноҳияҳои ҷумҳурий низ дахл дорад, чунки дар ин ҷойҳо низ халқҳои гайриточик иқоматдоранд ва то имрӯз ягон қувваи ихтилофангезе вучуд надошт, ки ҳисси якдигарбадбинии ин халқҳоро аланга гиронад. Таърих моро ёру бародар гардондааст. Тоҷикистон Ватани азизи ҳаммамон мебошад. Агар ихтилофандозӣ сунъӣ набошанд, хиради халқ ба ҷудоиандозӣ роҳ намедихад.

Бо нияти гаразноки сиёсӣ мансабҷӯӣ истифода кардани чунин эҳсосоти нозуки халқ монанди ифтихори миллӣ ё беъятиной нисбати намояндагони миллату халқиятҳо, мансубияти динию мазҳабии онҳо ниҳоят хатарнок аст. Тааҷҷубовар аст, ки ашхосе аз он нафақат сарфи назар намекунанд, инчунин аз аланга додани пантуркизму панэронизм ғоида ҷустанианд. Акнун шумо ҷанобон, ки худро ҳомии халқу миллат эълон кардаед, тасаввур мекунед, андаке беэҳтиётӣ меваронад сабаби таркиши қувваҳои то имрӯз ороми ҷудоиандоз гардад ва ҷумҳуриро ба қисмҳо пора карда нобуд созад. Дар ин разолат хизмати маҳалгароӣ низ кам нахоҳад буд. Дар сурате, ки баъзе аз вилояту шаҳрҳои мо дар замони Шӯравӣ бунёду обод шудаву(води Вахш ё вилояти Қӯргонтеппа, шаҳрҳои Душанбе, Норақ ва ғайра) таркиби аҳолиашон аз

муҳочирони ихтиёрию иҷборӣ иборатанд ва ҳоло худро табааи муқимии ин ҷойҳо эҳсос намеkunанд, аланга гирифтани хусумати маҳалчигӣ аз эҳтимол дур нест.

Дар зимни ин хулоса бояд иброз дошт, ки аз рӯи таҷрибаи таърихӣ барои муқимӣ эҳсос намудани ҷои иқомати доимии нав дар ин ҷойҳо идома ёфтани зиндагии на кам аз се насли як авлод зарур аст. Масалан, мардуми солҳои 30 – 50-м, давраи обод кардани водии Вахш ба ин ҷо муҳочиршуда худ ва фарзандонашон, ки ҳатто дар ин водӣ тавлид шудаанд, одатан хангоми шиносӣ худро аз рӯи диёру бунгоҳи авлодӣ (фаргонагӣ, хучандӣ, қаротегинӣ, кӯлобӣ, помирӣ... ва ҳатто аз рӯи маҳалли зисти бобогӣ) муаррифӣ меkunанд. Фақат насли сеюм – наберагони онҳо, ки дар ин минтақаи ободкардаи падарону бобояшон ба дунё омада, худро таҳҷойӣ эҳсос меkunанд. Ҳол он ки ин насли сеюм пайдо нашудаду мақоми меҳнатию табаагии маҳаллӣ нагирифтааст, ҷудоиандозии ночизе метавонад ба дараҷаи муноқишаю ихтилофи ҷиддии маҳалгароӣ оварда расонад. Дар ҳолате, ки ханӯз дар ниҳоди мо тафаккури авлодию маҳаллӣ вучуд дораду, худшиносии миллӣ ҷои онро пурра танг накардааст, чунин ихтилофҳо метавонанд, дар ҳолати ба қор бурдани амали игвоангези сиёсӣ аланга гирифта, то ҳадди идоранашавандагӣ расанд.

Дар сурати чунин ҷараён гирифтани воқеаҳо ба кӣ умед баста метавонем? Мисли пештара ба Россия? Ба Эрону Афғонистон? Ёрдам нест бародарон! Дар он вақт аз рӯи таҷрибаи таърихӣ як қонун амал хоҳад кард. Аз ҳисоби худуди давлати харобшаванда ва футурраванда васеъ кардани ҳатҳои сарҳадии давлатҳои ҳамсоя. Худо нигоҳ дорад!

Камина гуфтаниам, имрӯз хавфи хучуми беруна ба мо таҳдид намеkunад. Аз рӯи қоидаҳои амалкунанда Ташкилоти Давлатҳои Муттаҳида ё худ Иттиҳодияи давлатҳои соҳибихтиёр ба ин роҳ нахоҳанд дод (албатта дар сурати мавҷуд будани чунин таҳдид).

Давлати моро фақат қувваҳои ихтилофангези дохилӣ метавонанд пора карда нобуд созанд. Он гоҳ таърих бори дигар барои эҳёи давлати тоҷикон имконият нахоҳад фароҳам овард. Аз ин ҷиҳат бояд имрӯз тамоми ихтилофҳо, масъалаҳои ҳалношудаи ҷорӣ, муборизаҳои байнихизбӣ, миллию мазҳабиро як тараф монда бегазандии Ватанро таъмин намоем. Ҳамаи вазифаю мансабҳои баланд ва ҳамчунин умри мо зодагонии ин сарзамин гузарону муваққатист. Абадӣ бояд Ватан бошад. Биёед абадияти онро таъмин намоем.

Дигар роҳи хавфнок барои имрӯз ва фардои Тоҷикистон роҳест, ки қозидомулло аллакай ба таври расмӣ ҳам набошад, пешниҳод кардаанд, яъне «роҳи шарқии исломӣ». Беҳуда нест, ки қозии мӯхтарам ва пайравонашон тавассути тамоми воситаҳои ахбор маҳз ба таърифу тавсифи тарзи давлатдорӣ Эрон машгуланд. Ба ин ақида ҳамроҳ шудани баъзе аз зиёни худро ҳимоятгари принципҳои демократӣ ҳисобкунанда маънии онро дорад, ки барои афзудани шумораи тарафдорони ин роҳ дар ҷумҳурӣ заминаи воқеӣ вучуд дорад. Агар халқ ба моҳияти он сарфаҳм рафта натавонад, дар давраҳои наздик кӯшиши татбиқи онро рӯирифт мушоҳида хоҳем кард. Инро гирдиҳамоии охири, ки қувваи асосӣ ва марказии он тарафдорони ҳизби нахзати ислом буданд, бори дигар баръало намоиш дод.

Аз ин рӯ, бояд ба мардуми шарифи Тоҷикистон ҳақиқатро кушод, ки роҳи мазкур нафақат пешравиро таъмин карда наметавонад, инчунин аз он дастовардҳои ночизи имрӯзаамон низ моро маҳрум хоҳад сохт.

Тарғибчиёни ин роҳ ду нақшаи амал доранд: ниҳой (максимум) ва кӯчак ё наздик (минимум). Мақсади нақшаи ниҳой аз рӯи мантиқи амали созмони миллӣ (!) Ориёноӣ бузург (чанде пештар Куруши Кабир) ва дигар ҷараёнҳои маълуму номаълуми панэронизм, ин ба Эрон омехтани худуди Тоҷикистон ва Афғонистони

имрӯза мебошад, ки ба чуз хохиши аз байн рафтани давлати мустақили Тоҷикистон ва миллати тоҷик дигар чизе нест.

Нақшаи кӯчак бошад, маънии ба гардани халқи тоҷик бор кардани усули давлатдорист, ки имрӯз дар Эрон, Покистон ва Афғонистон амал мекунад. Яъне давлати исломӣ. Ба чунин сохтори давлатдорӣ, чи хеле зикри он рафт, қозии чумхурӣ ва пайравонашон саъйи комил доранд.

Азбаски чанде пеш доири ин нукта мулоҳизати содаи худро пешкаши хонанда намуда будем, фақат ба овардани баъзе иловаҳо маҳдуд мешавем.

Чараёни таърих қонуниятҳо дорад, ки ба хохишу майли шахсе ё гурӯҳе аз бузургномонамон вобаста нест. Он интихоби мувофиқтарин тарзи идоракунии давлатӣ дар зинаҳои гуногуни форматсияҳои ҷамъиятист. Яъне он тарзу усули давлатдорие интихоб мешавад, ки ба воқеияти ҳаётии ҳамон ҷамъият мувофиқ аст. Пайдоиш ва ташаккули тарзи теократии давлатдориро давраи гуломдорӣ ва зинаҳои аввалу миёнаи феодализм тақозо дошт. Вале баъдтар вақте, барои нигоҳ доштани он зарурате намонда буду баръакс барои пешрафти ҷамъият монета мешуд, аз байн рафт. Беҳуда нест, ки шартҳои муҳим ва анъанавӣ барои ҳамаи давлатҳои аз ҷаҳолати асримиёнагӣ раҳонаанда чудо кардани дин аз давлат шуд. Ҳатто охири пушту паноҳи хилофат Туркия, ки султонҳои он худро халиф эълон намуда исбот карданӣ мешудаанд, гӯё ин унвонро аз намояндаи охири Аббосиён ба таври қонунӣ гирифтаанд, бо ташкилҳои Республикаи Туркия (29 октябри соли 1923) аз байн рафт. Туркия аз ин фақат бой надод (ба маънии он, ки эътиқоди мусулмонон аз дин заррае суст нашуд), инчунин аз рӯи прогресси иқтисодӣ ва дастовардҳои илмӣ-техникӣ дар байни давлатҳои мусулмон ба ҷойи аввал баромад. Имрӯз суръати солони таракқиёти иқтисодии он 9,2 фоизро ташкил медиҳад. Ва баръакс, давлатҳои, ки дин ба қори онҳо мувоҳида менамояд,

думравии худро нисбати давлатҳои пешқадам нигоҳ медоранд, ба базаи ашъи хом ва бозори савдои онҳо табдил ёфтаанд.

Моҳи сентябри соли 1990 дар Париж конференсияи дуҷуми Ташкилоти Давлатҳои Муттаҳида доири кӯмаки кишварҳои ақибмонда ва кашшоқтарини дунё бо иштироки намоёндагони 39 давлати тараққиқарда даъват шуд. Аз рӯи маълумоти пешниҳодшуда, дар қатори кишварҳои дар солҳои охир истиқлолияти сиёсиро ба даст гирифта (Вануату, Самоа, Тувалу ва ғайра дар Океания), ки имконияти ҳоло аз ҷиҳати иқтисодӣ худро таъмин намудан надоранд, 17 кишвари исломӣ (Мали, Судон, Мавритания, Афғонистон, Бангладеш, Сомали, Яман, Ҷибути, Ҷумҳурии исломии Комор ва ғайра) ба қатори кашшоқтарин давлатҳои дунё дохил карда шудаанд.

Президенти Франция Ф. Миттеран бо мақсади пешравии иқтисоду фарҳанг, бартараф намудани бесаводӣ ва дигар норасогиҳои иҷтимоӣ қароре пешниҳод намуд, ки мувофиқи он 40 млн. франк қарзи Франция ба ин давлатҳо ҳамчун ёрдами бебозгашт бахшида шуд.

Акнун саволе ба миён меояд, аз 40 кишвари исломии дунё метавонем давлатеро мисол оварем, ки дар он мисли давлатҳои Фарб ва кишварҳои ғайриисломии Шарқ (Япония, Хитой, Сингапур, ҳарду қисми Корея, Ветнам ва ғайра) ё Австралия вазъи мӯътадил ва босуботи сиёсӣ ҳукмфармо бошад?

Ба истиснои Миср, Яман ва Туркия дар тамоми кишварҳои исломӣ аз Марокаш то Индонезия ё режимҳои диктатураи асримиёнагӣ ё системаи сиёсии тоталитарӣ ҳукмрон мебошанд, ки нисбат ба нируҳои муҳолиф (опозитсия) ваҳшитарин усулҳои нобудкунии насли инсонро ба қор мебаранд.

Мувофиқи маълумотҳои расмӣ Ҳукумати Ҷумҳурии исломии Эрон аз соли 1979 то кунун (тасоли 1992. – шарҳи редаксия) барои поймолкунии ҳуқуқҳои инсон аз тарафи Ташкилоти Бонифузтарини

башариат – ТДМ ва Шӯрои амният дахҳо маротиба маҳкум шудааст. Охири чаласаи комиссияи ТДМ оид ба ҳифзи ҳуқуқҳои башар, ки 20 феввали соли 1992 дар Женева даъват шуд, боз ҳам режимҳои ҳукмрони Ироқ, Покистон, Тимори Шарқиро саҳт маҳкум на-муд.

Дар маълумотҳои расмии комиссия оварда шуда-аст, ки танҳо дар тӯли 11 моҳи соли гузашта дар Эрон бо мақсадҳои сиёсӣ 884 нафар кушта шудааст. Ҳазорҳо нафар мусулмонони курд, аз таъқиботи ре-жими ҳукмрони Ироқ ба кишварҳои хориҷ фирор кар-даанд.

Дар Марокаш аз соли 1976 инҷониб ҷанги нерӯҳои ҳукумати бо Ҷабҳаи озодибахши Полисарио (Саҳараи Фарбӣ) идома дорад. Ҷандин маротиба муносибатҳои сиёсии байни Марокаш, Алҷазоир ва Мавритания тезу тунд шудаанд. Робитаҳои сиёсии Либия бо Судон, Чад то ҳол мӯътадил нестанд. Умуман таърих то имрӯз муносибатҳои бегаразонаи байниҷаҳонии давлатҳои исломиро надидааст. Муҳолифатҳои дохилиро боз ҷу-нин далелҳо пурра хоҳанд кард:

Дар Сомалӣ муҳорибаҳои низомӣ байни режими ҳоким ва тарафдорони Конгресси муттаҳиди Сомали бо роҳбарии Муҳаммад Фароз Айдид соли дуум идо-ма дорад. Танҳо соли 1991 дар кишвар 5 ҳазор мусул-мон кушта, 15 ҳазор маҷрӯҳ шудаанд. Дар Судон ҷангҳо таҳти роҳбарии ҳаракати мардумӣ барои озо-дии халқи Судон бо роҳбарии Ч.Туранг бар зидди ҳукумати марказӣ 10 сол боз хомӯш намегарданд. Мисли ҳамин вазъияти Ироқ, Ҷибути, Покистон, Ин-донезия, Лубнон ва ғайра хеле ноорому ба тарқиши иҷтимоӣ наздик мебошанд. Дар қадом давлате, ки ин нооромӣ ба назар расад, бе мудохилаи фундаменти-стони исломӣ нагузаштааст. Инро воқеаҳои охири Алҷазоир бори дигар тасдиқ менамоянд. Метавон доири ин масъала боз садҳо далел овард ва исбот кард, ки бо роҳи онҳо рафта хатост.

Аз ин хулоса бармеояд, ки дар интихоби роҳ ҳазорон маротиба эҳтиёт бояд кард. Бемасъулиятӣ дар назди таърих, миллат ва авлодон гуноҳ аст.

Демократия ва принципҳои гуманизми умумибашарӣ ба Шаркию Ғарбӣ чудо намешаванд. Онҳоро дар ҳамбастагӣ бояд дид, бехтарин, мувофиқтаринашро барои мӯътадилияти дохилӣ ва прогресс бояд интихоб кард.

Интихобу ба халқ фаҳмондани роҳи мувофиқ ва рӯзмарраи прогресс аз бисёр чихатҳо ба зиёиёне вобаста аст, ки аз таҷрибаи усулҳои ҷадиди идоракунии мамлакатҳои пешқадам хабардоранд. Мутаассифона дар мо ҳамчун анъана сиёсату сиёсатмуайянкуниро онҳое ба ўҳда гирифтанианд, ки аз доираи ҳикматҳои асримиёнагии классикон берун баромаданӣ нестанд. Онҳо дараҷаи маданияту сиёсатдониро фақат дар ба забони эронӣ ҳарф задан ё шиносоии бевосита ба осори ханӯз пурра ба нашр нарасидаи баъзе аз намояндагони адабиёти классики форсу тоҷик мебинанд.

Не ҷанобон, ин ханӯз нишондиҳандаи сиёсатшиносӣ нест. Агар ин хел мешуд, идоракунӣ дар давлатҳои Юнону Рим (Италия) бо он осори маданияту фарҳангии бузургашон аз доираи демократияи гуломдорӣ берун намебаромад.

Агар мо тарзи идоракунӣ ва ба роҳ мондани истехсолотро дар зинаи барои имрӯз мувофиқ нагузорем, пеш нахоҳем рафт.

Албатта, чихатҳои тарбиявии осори адабии классикӣ бебаҳову безаволанд. Ин осор боигарии маънавии бузурги ҳамаи давру замонҳост. Барои омӯзиши нисбатан пурраи он даҳсолаҳо (албатта, дар доираи давлати аз чихати иқтисодӣ ва фарҳангӣ пурқувват) лозим аст. Лекин агар кор накарда, фақат вазну қофиясанҷӣ кардан, миқдори калимаҳо, овозҳои садоноку ҳамсадо, ҷарангдору бечарангӣ асарҳои классикони асримиёнагиро муайян кардан гирем, кор пеш нахоҳад рафт. Метавонем баҳсҳои тӯлонии ҳалнашаванда, аз қабилӣ

Ҳофизи бузург «киштишикастагон» гуфтааст ё «киштинишастагон», ташкил кунем ва ҳамаро дар ин «муаммокушой» шарик намоем. Лекин аз ин пешравӣ таъмин намегардад.

Бигузур олимон ба таҳлили онҳо машгул шаванд, тамоми осори классикон чандин карат нашр гардад, бигузур симпозиумҳо, конференсияҳо ва баҳсҳои до-манадори байналмилалӣ дар ҷумҳурӣ даъват шаванд. Ҳамаи ин зарур аст, лекин на аз ҳисоби сиёсати давлатдории имрӯзаро пурра ба ӯ пойбанд кардан, сушт намудани истехсоли неъматҳои моддӣ ва безътиной нисбати илмҳои дақиқ ва ҷамъиятшиносии барои прогресси илмӣ-техникӣ зарурбуда.

Дар хусуси шаклу усулҳои давлатдорӣ камина харгиз тарафдори баргаштан ба режими ниҳоят муттамаказондашуда ва бюрократии пештара нестанд. Ба он баргаштан ҳам аз имкон берун аст. Ин камбудии аз хама муҳими сарварони Ҳизби коммунист ҳисоб меёфт, ки исботи навбатии он шарт нест.

Барои сушт кардани мудохилаи Ҳизби коммунистӣ дар идоракунии маъмурӣ ва хоҷагии мамлакат роҳ кушодан ба мустақилияти иқтисодӣ ва сиёсии ҷумҳуриҳо аз ибтидои солҳои 60-ум шароити мусоид фароҳам омада буд. Вале он истифода бурда нашуд.

Сиёсати «бозсозӣ»-и М.Горбачёв аз рӯи нақшаи ибтидоии худ метавонист ин масъаларо мӯътадил ҳал намояд. Вале ба суҳанбозии беасос саргарм шуда пешвоёни сиёсӣ механизми идоракунии пештараро батамом шикастанду ба ҷояш то кунун ҷизи мувофиқе пешниҳод накардаанд. Ин аст сабаби демократияи идоранашаванда, анархияи истехсолот ва сиёсат.

Имрӯз давлате бурд мекунад, ки аз беҳтарин дастовардҳои тарзи идоракунии сотсиалистӣ ва капиталистӣ истифода карда тавонад. Ходимони давлатӣ ва сиёсӣ, ки муносибатҳои истехсолии сотсиалистиро тамоман шикаста ба капитализм гузаштанро тарғиб менамоянд, ба хатои авфнопазир роҳ

медиханд. Усулҳои хоҷагидориро аз таҷрибаи харду шакли истехсолоти ҷамъиятӣ бояд интихоб намуд. Ин ба фаҳмиши классикии марксистии хоҷагидорӣ сотсиалистӣ зид нест. Ба ҳама шаклҳои моликият бояд роҳ кушод.

Аз рӯи таҷрибаи давлатҳои бузурги капиталистӣ низ корхонаҳои калон бояд моликияти давлатӣ бошанд. Хусусиятҳои аграрии ҷумҳурӣ ва камзаминии (барои кишт мувофиқ) онро ба назар гирифта, беҳтар мешуд, ки замин моликияти давлатӣ эълон шавад. Ба ҳавасмандоне, ки дар он кор кардан мехоҳанд, ба сифати ичора ҷудо карда додан лозим аст. Бигузур мӯҳлати ичора дахсолаҳо ва ҳатто бемӯҳлат (беохир) бошад. Фақат ин шакли заминдорӣ намегузурад, ки замин характери молӣ пайдо кунад ва предмети ҷаллобӣ гардад. Ин ба гумони камина ягона роҳи нигоҳ доштан ва ба ғоидаи халқи ҷумҳурӣ истифода бурдани замин аст. Дигар роҳ ба дастӣ қаллобони худӣ ва аҷнабӣ гузаштани замин имконият хоҳад кушод. Он гоҳ замин ба манбаи даромади шахсоне табдил хоҳад ёфт, ки худ бевоқифа дар он кор намекунанд.

Аз рӯи мушоҳидаи мумкин як дараҷа ноপুরраи камина барои Тоҷикистон роҳи (моделӣ) идоракунии хитой мувофиқтар аст. Чаро? Пеш аз ҳама барои он, ки ба тамоман шикастани принципҳои коллективонаи хоҷагидорӣ имкон намедихад ва дар айни замон барои истифодаи таҷрибаи хоҷагидорӣ пешқадамтарин давлатҳои капиталистӣ роҳ мекушоад. Ин усули хоҷагидорӣ барои афзудани суръати истехсолот дар Хитой ба тезӣ имкониятҳои мувофиқ фароҳам овард. Беҳуда нест, ки суръати кунунии тараққиёти иқтисодии кишвар 9,7 ғоизро ташкил медихад. Нерӯи имрӯзаи илмӣ – техникаи Хитой аз рӯи пешгӯии мутахассисон имкон медихад, ки бо ин суръати пешравӣ дар солҳои наздик он дар қатори аввали давлатҳои бузург ҷой гирад. Доири масъалаи муайян намудани мавқеи худ дар муносибатҳои байналмиллалӣ

ҷумхурии соҳибхитиёри Тоҷикистон бояд аз рӯи ду принцип амал намояд:

а) Пеш бурдани сиёсати мустақили иқтисодӣ, бастани шартномаҳои фоидаовару баробархукуки савдоӣ ва кӯмаки техникую молиявӣ бо ҳамаи мамолики ба ин марокзохиркунанда.

б) Қатъиян нигоҳ доштани принципи бетарафӣ дар муносибатҳои байналхалқӣ ва дар муайян намудани робитаҳои зарурии байнидавлатӣ.

Тоҷикистон аз рӯи иқтисодии саноатую илмии имрӯзааш метавонад бо тезӣ аз бӯҳрони иқтисодӣ барояд. Барои ин чор омил зарур аст:

якум мӯътадилияти сиёсии дохилӣ ё шакли маъмултараши ваҳдати миллиую умумихалқӣ;

дуюм ба роҳ мондани алоқои савдо ба ҳамаи давлатҳои ба маҳсулоти мо марокзохиркунанда ва истифодаи васеи капитали хориҷӣ;

сеюм ба ивази кадом мушкилихое, ки набошад дарёфт намудан ва истифода бурдани бехтарин дастовардҳои техникӣ дар истеҳсолот ва бо ин роҳ баланд бардоштани иқтисодии саноатии худ;

чорум ҳар чи тезтар тайёр намудани мутахассисони замонавии техникӣ.

Мо бояд нагузорем, ки мамлакат ба манбаи ашёи хом ва бозори савдои давлатҳои саноатӣ табдил ёбад.

Аз ҳамаи самтҳо барои мо имрӯз ду самти асосии пешрафти саноатӣ муҳим аст; якум саноати қувваи барқ истеҳсолкунанда (энергетика); дуюм саноати кӯҳӣ.

Албатта, дигар соҳаҳои муҳим: кишоварзӣ, туризм, алпинизм ва ғайра низ бояд асоси саноатӣ пайдо кунанд.

Итминони комил дорам, мардуми шарифи Тоҷикистон ба пешравии ҷумҳурӣ ҳама як хел хавасманданд. Барои иҷрои ҳамин мақсади бағоят мураккаб, вале сарбаландкунандаи миллат бояд якдилона амал намоем. Ҳам дар дохил ва ҳам дар хориҷ дӯсту душман чудо карда нагардем.

Давлати пурқувват, албатта дӯстону ҳамфикрону ҳамфархангони худро пайдо мекунад. Давлати камқувват шахси камбагалеро мемонад, ки ҳатто хешони наздикаш ўро хеш намехонанд. Мо низ мисли хеши камбагал ба умеди бародарони ҳамхуну ҳамфарханги хориҷиамон нашуда, роҳи зиндагии беминнат, зиндагии дилпуруна, зиндагии сарбаландонаи худро бояд таъмин намоем. Амри мустақилият низ ҳамин аст!

Барои таъмини ҳамаи ин қобилияту хиради роҳбарикунанда доштан лозим. Махсусан дар шароити бағоят мураккаби имрӯза бе санъати баланди идоракунии кори мӯътадили аппарати қонунбарор ва иҷроияи марказиро дуруст ба роҳ мондан гайриимкон аст.

Ба замми мушкилиҳои сиёсӣ иқтисодӣ мураккабтарин мушкилии имрӯза ин фишори рӯҳии маҳалчигист, ки дар хуну пӯсти аксари мардум ҷой гирифтааст. Албатта дар давраҳои нисбатан мӯътадил ва оромии идоракунӣ давлатӣ ин нуқс кам ба назар мерасад, лекин дар чунин давраи ҳассосу нооромии зиндагии имрӯза ҳам ҳукуматдорон ва ҳам шахрвандонро ба эҳтиёткорӣ махсус водор менамояд.

Махсусан ҳукумати марказӣ, ки тамоми қораш ҳадафи мушоҳидаи умум аст, бояд бағоят эҳтиёткорона амал намояд. Барои ин дар мавриди ҷо ба ҷогузории роҳбарони маъмурию истеҳсоли гайри сифатҳои қордонӣ ташкилотчигӣ, инчунин аз қадом маҳал будан низ ба эътибор гирифта шавад. Албатта нишондихандаи охирин барои давлатдорӣ он қадар мувофиқ нест. Лекин чи илоҷ? Бояд барои он кӯшиш ва мутахассисони боғайрату қордонро, ки ҳоло дар ҳар ноҳия ёфтани мумкин аст, дар мадди назар нигоҳ дошт. Раиси ҷумҳур, сарварони дастгоҳи он, Шӯрои Олӣ ва Девони вазирони ҷумҳурӣ беҳарос метавонанд аз ин ҷавонон истифода баранд, онҳоро барои қорҳои масъулиятноктари сарварӣ тайёр намоянд, яъне марказ худ

бояд намунаи ваҳдати миллӣ ё халқӣ гардад, то халқро ба ин роҳ ҳидоят карда тавонад.

Боварӣ дорам, бо мӯътадил гаштани вазъи иқтисодию сиёсӣ саволи ба кадом маҳал мансубият доштани роҳбарон аз байн хоҳад рафт, чунки худи халқ дар ҳолати эҳсоси пурраи вазъи осоиштаю тантанавӣ демократияи воқеӣ роҳбаронашро меёбад ва барои амалӣ гаштани қобилияти идоракунии онҳо роҳ мекушояд.

Барои ба ин рӯзҳои нек расидан пеш аз ҳама якдигарфаҳмию ваҳдат ва манфиати халқу Ватанро нисбати манфиати ҳеш боло гузоштан лозим аст.

Душанбе, март – апрели соли 1992

МУНДАРИЧА

Ба ҷои сарсухан.....	3
Шикастанро тавонад гарчи тифле, Валекин сохтан корест мушкил	10
Бадниятро некбин натвон шумурд.....	27
Забони мо ҷаҳони мо, Паси маънӣ ниҳони мо.....	43
Оё демократҳои Тоҷикистон демократанд?	54
Давлати исломӣ: сайёи комил ё ҳаёли ботил?.....	66
Интиҳоби роҳ: масъулият дар назди авлодон	96

Ҳайдаршо Пирумшоев

**БОЗСОЗӢ:
СОХТЕМ Ё БОХТЕМ?**

Андозаи 60x84 1/16. Чоп ва қоғази офсетӣ.
Теъдод 1000 нусха.